

■ BANKA VE

EKONOMİK YORUMLAR

AYLIK DERGİ • MART 1992 • YIL: 29 • SAYI: 3 • 8000 TL (KDV DAHİL)

Okurlara Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler (İç) / 4

EKONOMİK YORUMLAR / 5

Prof. Dr. Güven Alpay

Prof. Dr. Mustafa A. Aysan

Prof. Dr. Tamer Koçel

Prof. Dr. Dünder Sağlam

Sermaye Piyasası / 33

Doç. Dr. Mehmet Bolak

Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici

Vergi Politikasının GAP ile

Bütünleştirilmesi / 41

Dr. A. Kemal Çelebi

Dış Basından / 51

Doç. Dr. Nilfen Altıntaş

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 55

Globalleşme ve Bir Çözüm:

Karadeniz Ekonomik

İşbirliği Anlaşması / 57

Doç. Dr. Mustafa Çıkrıkçı

Ayın Ekonomik Olayları / 60

Dr. Yıldırım Kılıç

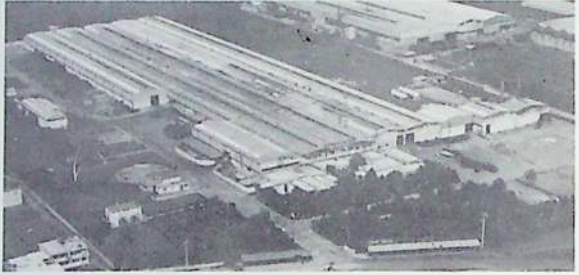
Yeni Yayınlar / 63

M. Tarık Yaşa

KIT REFORMU
ve
TÖYÖK

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LASTİK TELİ

Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No 27 80040-Istanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

AKBANK'IN GÜCÜ HEPİMİZ İÇİN

Akbank, ülkemizin önde gelen özel sektör bankasıdır. Halkımızın tasarruflarında güvencenin simgesidir. Bankacılıkta, sigortacılıkta, sanayide, ihracatta büyük girişimlerin öncüsüdür.

Temel sanayilerde hammadde ve ara malları üreten 64 büyük kuruluşun sahibi ya da iştirakçisidir. Türk sermayesiyle yurt dışında etkinlik gösteren ilk Türk bankası Ak International Bank Ltd.'in kurucusudur. Dünyaca ünlü büyük kuruluşlarla ortak yatırımlar gerçekleştirir, seçkin ürünler... hizmetler sunar. Sanat galerileriyle, yayınlarıyla, ödülleriyle kültür ve sanatta da etkindir.

Akbank'ın gücü, insanlarımız için... ekonomik hayatımız için.

AKBANK
"Güveninizin Eseri"

NIVEA, CİLDİNİZE ÖZEN GÖSTERİR!

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YILLARDIR GÜVENLE KULLANILAN NIVEA,

BİLEŞİMİNDEKİ DOĞAL MADDELERLE CİLDİN NEM KAYBINI ÖNLER,

YAĞ DENGESİNİ KORUR.

NIVEA KREM, CİLDİN TEMİZ, TAZE VE SAĞLIKLI OLMASINI SAĞLAR,

CİLDİ TÜM DIŞ ETKİLERE KARŞI KORUR.

CANLI, PÜRÜZSÜZ VE SAĞLIKLI BİR CİLT İÇİN!

NIVEA
Creme

"Ailenizin Kremi"

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpaya •
Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun •
Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk
Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt
• Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi
Bursal • Ege Cansen • Halük Ceyhan • Prof. Dr.
Lütfi Çakıcı • Mehmet Gün Çalıka • Şinasi Çelik-
kol • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet
Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Durakbaşı •
A. Aydın Dündar • Kaya Erdem • Tarhan Erdem
• Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Ferhan •
Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönenşay
• Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatı-
boğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Halük A. Kabaalioğ-
lu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer
Kafaoglu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif
Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Ta-
mier Koçel • Kemal Kurduş • Prof. Dr. Kemal Kur-
tulmuş • Nuh Kuşçulu • Prof. Dr. Erol Manisalı •
Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof. Dr. Erdoğan Moroğ-
lu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Rahmi Önen
• Prof. Dr. İsmail Özazlan • M. Celâlettin Özgen
• Ertan Özgür • Tuncay Özlühan • Selâhattin Öz-
men • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Doç. Dr. Merih
Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar
Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü
Tekbaş • Osman N. Torun • Prof. Dr. Kemal To-
sun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçşiper • Prof.
Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Doç.
Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülken • Dr. Cü-
neyt Ülsever • A. Doğan Yalın • M. Tarih Yaşa •
Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

DR. ÖZTİN AKGÜÇ
DOÇ. DR. SEYFETTİN GÜRSEL
DOÇ. DR. MERİH PAYA
PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM
DOÇ. DR. T. GÜNGÖR URAS

Basım-Yayın Danışmanı
M. TARIK YAŞA

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Bu sayının «Ekonomik Yorumlar» bölümünde, «KİT Reformu ve TÖYÖK» üzerinde durulmak-
tadır. Bilindiği gibi KİT'lerin (Kamu İktisadi Teş-
ebbüslerinin) sürekli finans açıkları verdikleri
ve bu nedenle de ekonomiyi yük oldukları ileri
sürülmektedir. Bu sorunun çözümü için genelde
KİT'lerin özelleştirilmesi istenmektedir. Ancak,
koalisyonu oluşturan siyasi partiler KİT konusun-
da aynı görüşte olmadıklarından, Hükümet Pro-
gramı'nda; «KİT'lerin özelleştirilme yoluyla poli-
tik ve bürokratik müdahalelerin dışına çıkarılaca-
ğı, özelleştirilmenin amaç olarak değil araç olarak
kullanılacağı, bunun için de çeşitli kurumların yür-
rülüşüne sokulacağı...» ifade edilmiştir. TÖYÖK
(Türkiye Özelleştirme Yeniden Yapılandırma
Özelleştirme Kurumu) bunlardan biridir ve önde
gelenidir.

Türkiye ekonomisinde son derece önemli yer tu-
tan KİT'lerle ilgili bir tartışma bazı soruların çağ-
rıştırmaktadır. KİT'ler başlangıçtan bu yana na-
sıl bir gelişme göstermişlerdir? KİT'lerin organi-
zasyonu ve yeniden düzenlenmeleriyle ilgili ola-
rak ne gibi çalışmalar yapılmıştır? Özelleştirme
yeni bir fikir midir? KİT'lerin temel sorunları ne-
lerdir? KİT sorununun çözümü ekonomik mi,
yoksa politik midir? KİT'ler gerçekten zarar
eden gereksiz kuruluşlar mıdır? KİT'ler politik
ve/veya bürokratik çıkarlar için araç olarak kulla-
nılmışlardır? KİT'lerin patronu kimdir? KİT-
ler piyasa ekonomisinin dışında mı çalışıyorlar?
KİT'lerin Türkiye'de görevi bitmiş midir? KİT'le-
rin özelleştirilmesi ve özelleştirilmesinde TÖ-
YÖK başanlı olabilir mi?

«Açık Oturum»a katılan değerli konuşmacıları-
mız, konuyu çok yönlü olarak tartışıyorlar. Yukarı-
dakilerin yanı sıra «Ne yapmalı?» sorusunu ce-
vaplandırıyorlar. KİT'lere ilişkin ilginç açıklamal-
arda bulunuyorlar. Örneğin. KİT'lerin özelleştiri-
lmelerine çalışıldığı bir ortamda, belediyeler ye-
ni yeni BİT'ler yaratma çabası içindedirler. BİT,
«Belediye İktisadi Teşekküllerinin» kısaltılmış
adıdır. Bir konuşmacımızın da belirttiği gibi,
«Bugün Türkiye'de KİT'ler ve BİT'ler vardır.
Üstelik yarın ortaya daha nelerin çıkacağı da bel-
li değildir.

Dergi'de yer alan diğer yazıların, her zaman oldu-
ğu gibi ilginizi çekeceğini ümit ediyoruz. Bu ara-
da «Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politika-
sının GAP ile Bütünleştirilmesi» başlıklı yazıyı
okumanızı özellikle salık veririm.

Saygılarımızla,

Ekonomik Göstergeler (İç)

	1989	1990	1991		
			Ekim	Kasım	Aralık
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	5976.9	7524.0	6031.0	6408.0	6626.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	8365.4	14265.4	21282.8	20325.7	21288.5
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL)	6699.1	7641.2	18034.3	19888.2	22976.1
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	2564.9	3064.1	9131.2	10971.6	13605.4
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam Mevduat	48234.9	72779.8	96638.0	100467.5	
Ticari Kuruluşlar Mevdualı	9627.9	14597.4	15800.6	15738.5	
Tasarruf Mevdualı	22831.4	32569.3	51182.8	53769.1	
Vadesiz Tasarruf Mevdualı	3377.1	5268.0	6147.9	6198.7	
Vadeli Tasarruf Mevdualı	19454.3	27301.3	45034.9	47570.4	
Mevduat Sertifikası	1978.4	2381.9	3162.9	3217.1	
Resmî Kuruluş Mevdualı	1698.8	3519.4	5055.5	4668.0	
Bankalar Mevdualı	4262.9	6837.6	5176.5	6738.4	
Diğer Kuruluşlar Mevdualı	7835.6	12874.2	15719.7	16291.3	
Döviz Tevdiatı	14170.3	22538.0	45456.7	49694.9	
Toplam Krediler	46046.6	80034.2	104080.5	107631.9	
Tanım	7364.1	12823.1	10448.7	12136.3	
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5424.3	8319.8	12211.4	12847.8	
Meslekî (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	1496.5	2477.4	3053.0	3183.9	
Gayrimenkul	3453.4	5094.4	7741.1	7221.9	
Denizcilik	105.2	107.7	115.7	117.2	
Turizm	780.6	1209.4	1606.5	1626.7	
Diğer İhtisas Kredileri	34.9	238.7	112.7	123.0	
Ticari, Sınal, Sair	27387.6	49763.6	68791.4	70375.0	
PARA ARZI (milyar TL)	20358.3	29763.6	40501.0	39039.0	43395.0
FİYATLAR (DİE Toplan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	2140.8	3524.4	742.2	770.8	805.0
Tarım (Genel)	2019.8	2992.5	693.0	759.1	795.0
İmalat Sanayi (Genel)	2157.7	3244.5	755.2	771.7	807.8
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	348.6	559.2	871.3	917.0	957.0
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	-	550.4	851.5	892.3	934.2
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	15726.6	22302.3	16761.6	18673.5	21038.3
Dışsatım (FOB)	11627.3	12959.5	10821.8	12153.8	13597.9
İşçi Dövizleri	3040.0	3426.0	2369.0	2584.0	2819.0

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Banka kredileri ayrı-ayrı 1989 yılı sonu itibarıyla değiştirilmiştir. (4) Para arzı (M₁) dar anlamıdır. (5) Toplan eşya fiyatları, 1991 Ocak ayından itibaren «1987 = 100» olarak verilmektedir.

Ekonomik Yorumlar

AÇIK OTURUM

KİT Reformu ve TÖYÖK

KİT'lerin organizasyonu ve yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak yapılan başlıca çalışmalar

SAĞLAM — Toplantımıza hoş geldiniz. Bugünkü Açık Oturumumuzun konusu «KİT Reformu ve TÖYÖK»(*). Diğer bir deyişle, DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nce benimsenen KİT reform stratejisinin bir değerlendirilmesini yapmaktadır. KİT'lerin Türk ekonomisinde son derece önemli yer tuttuğunu hepimiz biliyoruz. Son yıllarda KİT finans açıklarının boyutu neredeyse Konsolide Bütçe açıklarına erişmiştir.

AYSAN — Açık daha da fazladır. Ama elimizdeki resmi rakamlar onu teyit etmiyor.

KATILANLAR:

- Prof. Dr. Güven ALPAY
- Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN
- Prof. Dr. Tamer KOÇEL

YÖNETEN:

- Prof. Dr. Dündar SAĞLAM

SAĞLAM — 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra kurulan Koalisyon Hükümeti'nin programında KİT'ler konusunda şöyle bir paragraf var: «KİT'lerin özzerleştirilme yoluyla politik ve bürokratik müdahalelerin dışına çıkarılacağı; özelleştirmenin amaç olarak değil, araç olarak kullanılacağı; bunun için de çeşitli kurumların yürürlüğe sokulacağı...» KİT reform çalışmalarının çok eski bir tarihi var. Sayın Aysan bunların birçoğunun içinde veya izleyicisi olmuştur. Ben de öyleyim. Memleketimizde KİT organizasyonu veya yeniden düzenlenmesi ile ilgili yapılan çalışmalara satır başları ile değinelim:

(*) Derginin Notu: «Açık Oturum» metninde geçen «KİT» kısaltması, yerine göre «Kamu İktisadi Teşebbüsü» ya da «Kamu İktisadi Teşebbüsleri» anlamında kullanılmaktadır. «TÖYÖK» ise, «Türkiye Özzerleştirme Yeniden Yapılandırma Özelleştirme Kurumu» adının kısaltılmışıdır.

1938 yılına kadar gidersek, KİT'lerin kurulmasına imkân tanıyan ünlü 3460 sayılı çerçeve Yasa'yı görüyoruz. Aradan bunca yıl geçtikten sonra tekrar dönüp o çerçeve yasasına baktığımızda, son derece ileri hükümler, bugün bile sarsılmaz nitelikte temel hükümler taşıdığı görüyoruz. Bu yasadan sonra en büyük değişiklik 1964 yılında olmuş, 440 sayılı bir yasa çıkartılmıştır. Bu yasa ile KİT yatırımları ve finansman koordinasyonu merkezleştirilmiştir. KİT yatırımları DPT'ce, finansmanı ise Maliye Bakanlığı'na yapılı hale gelmiştir.

AYSAN — Arada 115 sayılı hepsini yıkan bir yasa var.

SAĞLAM — Ben ana çizgileri belirtmekle yetiniyorum. Biliyorsunuz, 1960 yılında Maliye Bakanlığı'nda KİT'ler üzerinde yerli ve yabancı uzmanların yaptığı araştırma ve raporlar var. 1971 yılında Erim Hükümeti döneminde benim de üyeliğini yaptığım KİT Reform Komisyonu var. Bu Komisyon 23.6.1971 Tarih ve 7/2674 sayılı bir Kararname ile kurulmuştur. Bu Komisyon hazırladığı raporu Hükümet'e sunmuş, bugünkü Hükümet'in önerdiği TÖYÖK modeline tıpatıp benzeyen bir öneride bulunmuştur. Dikkatinize sunmak istiyorum, bundan 21 sene önce bulunmuştur, ama uygulamaya geçilememiştir. 1972 yılında, bizim KİT Reform Komisyonu'nun önerilerinin aynı paralelinde, Devlet Planlama Teşkilatı'nın «KİT Reform Stratejisi» adlı çalışması, Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Buradan 1978 yılına geçiyorum. 1978'de Ecevit Hükümeti döneminde, Sayın Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu'nun İşletmeler Bakanı olduğu bir sırada, Sa-

yın Aysan ile birlikte katıldığımız bazı reform çalışmaları var. 1983 yılında 12 Eylül askeri Hükümeti'nin yaptığı bazı düzenlemeler var. 60 sayılı Kanun Hükümünde Kararname var, 2929 sayılı Kanun var. 1984 yılında yürürlüğe giren 232 sayılı Kanun Hükümünde Kararname var. Bu da bir çerçeve yasa niteliğindedir.

Bu arada bilgi olarak şunu belirtiyim. Dünya Bankası çerçeve yasası yaklaşımına daima karşı çıkmıştır. Gayet ilginç bir yaklaşımdır. Benim temasta bulunduğum zamanda bütün KİT'leri kapsayacak ayrıntılı bir temel çerçeve yasasına Dünya Bankası daima karşı olmuştur. Yeni Koalisyon Hükümeti'nin clinde de Dünya Bankası'nın bir raporu olduğu söyleniyor. İnceleyemediğim için o rapor hakkında bilgi sahibi değilim. Ama Dünya Bankası daima KİT'lerde merkezîyetçi eğilimleri güçlendirici değil desantrilize edici yöntemleri benimsemiştir. Bunları geçiyorum. Daha sonra ANAP Hükümetleri döneminde çıkartılmış olan ünlü yasalar var. 3291 sayılı KİT Özelleştirme Yasası var.

Bu kısa açıklamalardan sonra, dilerseñiz, Açık Oturum'un birinci bölümünde biz KİT Reformu konusuna genel olarak yaklaşalım. Reformu gerektiren nedenler; KİT'lerin neden verimli çalışmadıkları; geçmişte yapılan reform çalışmalarından çıkartılabilecek sonuçlar üzerinde duralım. İkinci bölümde ise bu Hükümet'in önerdiği bazı kurumları ele alalım. Bu kurumların başında TÖYÖK var. Başka kurumlar da öneriliyor. İnterkit dediğimiz, KİT'ler arası bir finans kuruluşu var, bankalar arası bir kuruluş olan İnterbank gibi çalışma-

AÇIK OTURUMA KATILANLAR: Yukarıdaki fotoğrafta soldan sağa doğru; Prof. Dr. Dündar Sağlam (İşletme-iktisatçı), Prof. Dr. Tamer Koşel (İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Güven Alpay (Boğaziçi Üniversitesi İşletmecilik Bölümü Öğretim Üyesi) ve Prof. Dr. Mustafa A. Aysan (İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi); «KİT Reformu ve TÖYÖK» konusunun ele alındığı ve de ilginç açıklamaların yapıldığı toplantıda bir arada görülmüyorlar.

cak. Menkul Kıymetleştirme diyebileceğimiz bir önerileri daha var. Bu önerileri toplantının ikinci aşamasında inceleyeceğiz diye düşünüyorum.

AYSAN — Bir de KİT Müsteşarlığı vardı.

çerçeve yasalar KİT konusunu dejenere etmişlerdir; özelleştirme fikri yeni değildir, daha 1926'da düşünülmüştür; politikacı ve bürokrat etkili bir âlet olduğunu keşfettikleri KİT'in üstüne binmişlerdir

SAĞLAM — Ondan vazgeçildiği anlaşılıyor, Hükümet tepede yeni bir organ daha kurmanın anlamsız olduğunu

nihayet anlamış görünüyor. Önce Sayın Aysan'dan başlayalım. Sayın Aysan, genel olarak KİT reformu konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Buyurun, söz sizindir.

AYSAN — Türkiye'nin tecrübesi, KİT konusunda çerçeve yasaların işi dejenere ettiğini bize göstermektedir. Mesela 1926 tarihli Sanayi Maadin Kanunu çok ileri bir yasadır. 2262 sayılı Sümerbank Kanunu da çok ileri bir yasadır. İçinde özelleştirme ile hatta özel sektöre yardım etmekle ilgili hükümler vardır. Bunu iki türlü yapacak. Birincisi, düşük faizli kredi verecek özel sektöre; ikincisi, uygun fiyatla üreticiden pamuk alacak ve bunu uygun fiyatla sanayiye satacak. Sonra 1935'teki Etibank Kuruluş Kanunu, Elektrik İşleri Etüt İdaresi gibi kuruluş yasaları vardır. Erdemir Kuruluş Yasası da ileri hükümler taşımaktadır. Çerçeve kanunu dışın-

da özel sektör yapısına benzer kurulan Ereğli Demir-Çelik Şirketi, önceki demir-çelik kuruluşlarından daha başarılı olmuştur. Bana sorarsanız özelleştirme için iyi bir fikirdir, aktüel bir konudur. Gerçekte özelleştirme fikri çok daha öncedir.

SAĞLAM — 3460 sayılı Kanun'da da var özelleştirme ile ilgili hükümler, biliyorsunuz.

AYSAN — Var ama sulandırılmıştır. 3460 sayılı Kanun'dan önceki mesela 2262 sayılı Sümerbank Kanunu ve ondan öncekiler hep anonim şirket yapısını ve Ticaret Kanunu'nu düşünmüştür. İlk defa olarak, 3460 sayılı Kanun ile İDT (İktisadi Devlet Teşekkülü) yaratılmış, hukuki şekil olarak. Demek ki, hukuki yapı olarak pazarın ve Ticaret Kanunu'nun dışına çıkmıştır. Mesela 2262 sayılı Kanun'dan sonra anonim şirket biçimine dönüştürülen bütün Sümerbank Müesseseleri, 3460 sayılı Kanun'dan sonra Müessese haline getirilmiştir. Bence bu, bir geriye gidiştir. 115 sayılı Kanun KİT'leri iyice dejenere etmiştir. 1960 ihtilalinin çıkardığı 115 sayılı Kanun, iki değerli organ olan genel kurul ve yönetim kurulunu kaldırmıştır. Bu organlar 2262'de var, 3460'ta vardır. Üstelik yönetim kurulu daha öncekilerde çok güçlü bir biçimde vardı. 115 sayılı Kanun hepsini birden kaldırmış. Ondaki 440 sayılı Kanun geri getirmeye çalışmış; bir genel kurul maddesi getirmiş fakat hiç uygulanamamıştır. 115 sayılı yasa KİT Yönetim Kurulu üyelerinin çoğunluğunu yöneticilerden oluşturmuştur. Bu da yönetim kurulunun denetim işlevini ortadan kaldırmıştır. Yani bizim politikacı kurulduğundan beri KİT'lerle uğraşmıştır. Oy-

sa Atatürk bunların kuruluşuna âmil olmuştur. Aklında hep İş Bankası modeli vardı. Yani bu kuruluşları ileride tüm den özelleştirmeyi düşünüyordu. Atatürk kuruluşlarla ilgili tasarıları incelerken, bunlara bazı noktalarda müdahale ederken, hep bunu düşünerek hareket etmiştir. 1936'daki zamanda diyor ki; «Sayın arkadaşlar, bu müesseseleri bu usullerle yönetmeye imkân yoktur. Bunları muhakkak iyileştirmemiz lazımdır.»

Şimdi bazen bana gerçek dışı şeyler söylüyorlar. Dün katıldığım bir toplantıda bir kişi «1984'de özelleştirme ilk düşünüldüğü zaman...» gibi bir ifade kullandı. Halbuki özelleştirmenin ilk düşünüldüğü yıl 1926'dır. Hem de bugünkünden çok daha ileri düzeyde. Nasıl yapılacağı süreye de bağlanmıştır. «Bir yıl içinde tesisler anonim şirketler haline getirilip, hisseleri eşhas ve ticarethanelere —yani özel ve tüzel kişilerle— satılacaktır.» deniliyor. Aradan 66 yıl geçmiş, biz hâlâ özelleştirme yeni bir usulmüş, metotmuş gibi konuşuyoruz. Bence birinci dert budur. KİT nedir? KİT ne değildir? KİT neyi yapar, neyi yapamaz? Bu konularda aramızda anlaşmış değiliz.

İkincisi, bizim politikacı 1950'lerde keşfetmiş ki, bu iyi bir âlettir. Tabii politikacı ile beraber bürokrati de kastediyorum. Bunlar KİT'lerin çok etkili bir âlet olduğu keşfinde bulunmuşlar, ondan sonra da üstüne binmişlerdir. Şimdi bakınız zaman içinde neler yaptırılmışlar. Spor klübü, hastahane, okul kurdurmışlar, yol yaptırılmışlar, bazı yerleşim birimlerinde koruma görevini üstlendirmişler. Denizcilik Bankası'nda hâlâ Sahil Koruma diye bir birim vardır.

Yâni bu kuruluşlara jandarmalık yaptırılmış, polislik yaptırılmış, doktorluk yaptırılmış, öğretmenlik yaptırılmıştır. Ondan sonra da «Bunlar zarar ediyor.» diye ortaya çıkmışlardır. Zavallı KİT'ler üstelik yine de zarar etmemişlerdir. Bakınız, 1991 yılı sonuçlarına. KİT'lerin tarihinde en kötü dönemdir. Hiçbir zaman KİT'ler GSMH'nın % 4,26'sı oranında açık vermemişlerdir; 1991'de verdiler. Şimdi burada dahi KİT'ler devletin verdiği yatırım görevinin yarısını finanse ediyorlar. Ama herkes «Bardak boş.» diyor, «Çok açık veriyor.» diyor. Bardak boş ama bir de dolusu var. Yatırımların da yarısını finanse ediyor. Bir bir işletmeci kuruluşları inceliyoruz. İşletmeci kuruluşlar bizim katma değerimizin % 10'unu üretir; Türkiye'deki yatırımın % 25 ilâ % 30'unu yapar. KİT'lerin açığı işte bu yatırımdan geliyor. Ben geçenlerde çıkan bir yazımda tavsiye ettim. «KİT'lerden bu yatırım zorunluluğunu kaldırın.» dedim. Nasıl özel sektör için kalkınma planı endikatif ise, KİT'lerde de öyle olsun. KİT'lere yatırım görevi vermeyince, problem yoktur.

SAĞLAM — Sayın Aysan, bir noktayı ekleyebilir miyim? Geçen sene, yâni 1991'de önemli bir değişiklik olmuş. Bundan önce KİT'lerin açıklarının direkt olarak ticaret bankalarından, bildiğimiz özel sektör bankalarından finansmanı yoktu. Hükümet bunları bütçe içinde «Genel Yatırım ve Finansman Programı» dediğimiz genel bir programa bağladı. Bu, yıllık program çalışmalarının hemen ertesinde yapılırdı. KİT'lerin direkt olarak bankalardan borçlanma yolu serbest değildi. Şimdi ilk defa olarak ANAP Hükümetleri dö-

neminde, sanıyorum Güneş Tancer'in kabinde yer aldığı dönemde, KİT'lere; «Başınızın çaresine bakın. Gidin bankalardan serbestçe borçlanın.» demişlerdir. Kanımca bu çok büyük bir yanılıdır. KİT'leri her açıdan serbest bırakırsanız, o zaman bu ilişkiyi kabul ederim. 1991 yılında Türkiye Demir-Çelik, Toprak Mahsulleri Ofisi, Zirai Donatım Kurumu gibi teşekküllerin, maliyetlerinin içerisinde finans giderlerinin payı

PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM

görülmemiş oranda artmıştır. Çünkü bu kuruluşlar yurt dışından ve bankalardan pahalı kredi bulma yoluna gitmişlerdir. Söylemek istediğim, geçen sene görülen bu büyük açıkta, KİT'lerin 1990 ve 1991 yıllarında özel bankalardan borçlanmalarının da önemli rolü olmuştur.

AYSAN — KİT'lerimiz maalesef işte böyle. Bunlarla oynuyorlar. KİT'le-

rin ayrı kompartman şeklinde bir finansal pazarı kullandıkları, yâni tavizli para aldıkları, bunların piyasa şartlarında finansmanlarının sağlanması gerektiği tavsiye olarak yazılmıştır. Dünya Bankası ve OECD hep bunu tavsiye ederler. Bence de çok doğru bir prensiptir. Ama bununla beraber yapılacak başka iş var. Her işletme cari faiz hadlerinde borçlanmalıdır. KİT'ler de öyle olmalıdır. Ama bunun yanı sıra kendi fiyatını tayinde de serbest olmalıdır, bir; ikincisi, bu borçları ödeme sorumluluğuna sahip olmalıdır, yetki ve sorumluluğuna sahip olmalıdır. Biliyorsunuz, borçların çoğunluğu Hazine garantilidir. KİT borcunu ödeyemediği zaman, onun yerine Hazine ödüyor. Tabii bu da borç ödemesinde bir gevşeklik yaratıyor.

KİT'in yatırım mecburiyeti olmamalı, gerektiğinde sermaye artırımını yapabilmelidir; türkiye'ye modern teknoloji ve teşvikli ücret sistemi KİT'ler aracılığı ile gelmiştir; KİT sorununun çözümü politiktir

Öte yandan KİT'in yatırım yapma konusunda serbest olması lazımdır. Parayı ne yer? Cari giderle yatırım yer. «Yatırımı ille yapacaksın.» diyorsun, ondan sonra finansmanını vermiyorsun. Benim Ulaştırma Bakanı olduğum sırada Devlet Demiryolları kâra geçti. Nasıl kâra geçti? Ulaştırma Bakanlığı 1982 yılında TCDD'na 18 milyar lira

görev zararı verecekti. Konuyu inceledim. Ulaştırma Bakanlığı parayı almış, mali yılın sonuna kadar bekletir, Şubat ayında TCDD'na verirmiş. Veya mali yıl bitmeden birkaç ay önce verirmiş. Gecikmiş bir tarihte aldığı para ile o kuruluş ne yapar? Yaptığım en önemli işlerden biri, bu parayı Mart ayı içinde TCDD'na ödetmek olmuştur. Ödeme var, para nakit olarak gelmiş; zamanında vereceksin ki KİT kullansın. Eğer biz bunların serbest piyasadan serbest faiz ile borçlanmalarını söylüyorsak, her şeyini serbest bırakmamız gerekir. Ayrıca, KİT'in yatırım yapma zorunluluğunu ortadan kaldırırız. Bu kuruluşlara yapılan en büyük adaletsizliklerden bir tanesi budur. Bunlara emrediliyor, bunlar devletin yatırımını yapıyorlar. Mecburi olarak yapıyorlar, ama finansmana gelince o yok. «Olunca veririz.» deniliyor. ANAP Hükümetlerinden birinin yaptığı nedir? «Sana bu yatırım görevini artmış olarak vereceğiz, ama finansmanını vermeyeceğiz. Sen git piyasadan bul.» dediler. İşte onlar da gidip piyasadan buldular. Bu durumda başka ne yapabilirlerdi?

ALPAY — Hatta bu, yanlış öğrenmedi isem, % 258'e varan faizle alınan paralar, bugün herhangi bir özel kuruluş da verilse, bu kuruluşun kâr etmesi, verimli çalışması söz konusu olamazdı. Bu belirttiğiniz nokta, KİT'in hangi koşullarda çalıştığı bakımından gerçekten çok önemli.

AYSAN — Ödenen faiz haddinin ne olduğunu, nasıl hesaplandığını bilmiyorum. Böyle % 250'nin üstünde faiz haddlerinden söz ediyorlar. Ama bugün normal bankalardan alınan kredinin, senet üzerine avansın bir firmaya toplam

maliyeti % 120 – % 125 civarındadır, normal şartlar altında. Mesela buradadır. Biz KİT'leri serbest piyasasının şartlarına vereceksek, özel sektör gibi olacaktır. Yatırım mecburiyeti olmayacak, canının istediği yatırımı yapacaktır. Mesela KİT'ler merkezden izin almadan sermaye artırımını yapamazlar. Niye? Bunları özel sektör gibi yapalım, ondan sonra da piyasanın içine atalım. Ben son zamanlarda birçok rapor okuyorum. KİT'ler konusunda yazı yazıyorlar. «Verim düşüktür, zarar yüksektir, kâr etmeleri imkânı yoktur, teknoloji eskidir.» diyorlar. Oysa ben bu KİT dediğimiz kuruluşların yarısını gördüm. Hiç de söyledikleri gibi değil.

Bu konuda bende bir liste de var: Son zamanlarda kitaplarda yer alan, KİT'ler hakkındaki ön yargılardan oluşuyor. Bunlardan birisi şöyle: «Yöneticilerin iyisi özel sektöre gidiyor, kötüsü KİT'lerde kalıyor.» Bir tarihte ben Yeniden Düzenleme'de çalışırken, yine böyle lâflar ediliyordu, bunun üzerine bir etüt yapmayı kararlaştırdık. Bu etüt KİT'lerden gelen bilgilere dayanacaktı. Yöneticiler öğrenimde aldıkları derecelere göre değerlendirileceklerdi. Tecrübeyi hesaba katmadık, etüdü sadece objektif ölçülere dayandırdık. Sonuçta KİT'lerdeki yöneticiler daha üstte çıktı. Özel sektörden çok üstte çıktı; doktora, master, lisans gibi objektif eğitim ölçüleri bakımından. Şimdi mesela teknoloji eski diyorlar. Ben hemen Zeytinburnu Fabrikası'nı örnek gösteriyorum. «Gidin görün bakalım. Teknoloji nasıl eski imiş.» diyorum. Herkes zannediyor ki Osmanlı'da kurulmuş bir fabrika hâlâ kurulduğu gibi duruyor. Nitekim 15 sene evveline kadar öyle duruyordu. 1800

tarihli tezgâhlar vardı. Şimdi yenilenmiştir. Fabrikanın içine girin, Japonya'dan ithal edilmiş elektronik kontrol-lü biçki makinesi, üst üste konmuş 300 tane kumaş kesiyor. Ben bunu özel sektörde görmemişim. Şunu söylemek istiyorum: Türkiye'ye modern teknoloji KİT'ler aracılığı ile gelmiştir.

PROF. DR. MUSTAFA A. AYSAN

Bir başka önyargı şudur. KİT'lerde teşvikli ücret sistemi olmadığı için, yöneticiler ücret konusunda savurganmışlar. Ama ben şunu biliyorum ki, Türkiye'ye teşvikli ücret sistemini Sümerbank getirmiştir. Modern muhasebe sistemini Sümerbank getirmiştir. Modern tekstil Sümerbank getirmiştir. Mesela şimdi Merinos'un makinaları eski diyorlar. Nasıl olduğunu gidin görün. Aslında teknoloji tekstil fabrikalarının hepsinde eskidir, Türkiye'de. Özel sektöre ait fabrikalarda da kamuya ait fabrika-

larda da eskidir. Türkiye’de özel sektör ve kamu sektöründeki verimi karşılaştıran doğru dürüst bir tek etüt vardır; çimento ve tekstil iş kollarında. Dünya Bankası’nın İsveçli uzmanı Bertil Walsstedt bir kitap yazmıştır, verimlilik konusunda. Girdi-çıkıtı olarak rakamları almış ve incelemiştir. Bakıyorsunuz, kimisinde özel sektör fabrikası iyi, kimisinde devlet fabrikası iyi. Yâni açık bir sonuç vermiyor. Onun için ben diyorum ki, ön yargılardan sıyrılılam. Aslında bir işletmenin kâra geçirilmesi bilinmeyen bir şey değil, âletleri belli.

Burada çözüm, siyasedir. Altını çizerek söylüyorum. KİT konusu siyasi bir konudur. İşletmecilik konusu değildir, iktisat konusu değildir. Bu siyasi konuya siyasi bir çözüm bulunamazsa, Türkiye’de KİT’ler kamu yönetiminden iyi olamaz. Tarihe bakın, KİT’ler kamu yönetimi iyi olduğu zaman iyidir, kötü olduğu zaman da kötüdür. Birinci turda bu kadarla yetiniyorum.

SAĞLAM — Teşekkürler Sayın Aysan. Şimdi ben Sayın Alpay’a dönerek şunu sormak istiyorum. KİT’ler konusunda temelde bir çelişki var gibi geliyor bana. Hatta benim 1967 yılında yayınlanan doktora tezimin girişinde o çelişki belirtilmiştir. «Kamu İktisadi Teşebbüsleri» deyiminde iki kelime var. «Kamu» var, bir de «İktisadi Teşebbüs» var. Kamu ile iktisadi teşebbüsü birleştirmişsiniz. Bilindiği üzere kamuda maliyet kavramı yoktur. Kâr-zarar önemli değildir, hizmetin sürekli olarak götürülmesi esastır. İktisadi teşebbüsün ise kâr etme amacı vardır. Maliyet son derece önemli bir unsurdur, prensipleri vardır. Kamu ile iktisadi teşebbüsü yan yana getirince oluşan «Ka-

mu İktisadi Teşebbüsü» deyiminde bir çelişki söz konusu olmaktadır. Bu açıdan sizin görüşünüzü öğrenebilir miyim?

türkiye’de devletçiliğin görüntüsü olarak uygulamaya konulan KİT modeli, diğer ülkelere örnek teşkil edecek niteliktedir; KİT’ler sanayileşmede öncü rolü oynamışlardır; ancak, giderek olumlu yönleri göz ardı edilen KİT’ler, aşağılanmışlardır

ALPAY — Sorunuz konuya ilginç ve değişik bir boyut getiriyor. Bence bu çelişki, örgütlenme biçimi olarak KİT’lerin bir yaratıcılığını da göstermektedir. Çünkü 1930’lu yıllarda hem kamu hizmeti fonksiyonunu yerine getirecek hem de özel hukuk hükümlerine göre ekonomik çalışacak, kârlı ve verimli çalışacak, bu ikisini birleştirebilecek nitelikte bir örgütlenme biçimi bence dahiyane bir biçimde ortaya atılmıştır. Yâni Türkiye’de devletçiliğin bir görüntüsü olarak uygulamaya konan bu model bence son derece ilginçtir ve diğer dünya ülkelerine örnek olabilecek niteliktedir. Bir çelişki gibi görünen bu avantajlı özellikleri nedeniyle ki KİT’ler Türkiye’de sanayileşmede öncü rolü üstlenmişlerdir.

SAĞLAM — Sayın Alpay, bir şey daha söyleyeyim. Gerçekten KİT’ler gelişmekte olan ülkelerin ilk sanayileşmesinde kullanılacak çok önemli bir

araştır. Türkiye bu konuda bir örnektir. Birleşmiş Milletler'in bu konuda yayınları da vardır.

ALPAY — Bence, 1980'lere kadar ithal ikamesi döneminde de son derece önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Hatta bugün, 1992 yılında bile, Türkiye'de sanayiın % 60'ını üreten KİT'lerdir diyebiliriz. Bence asıl temel sorun şurada aranmalıdır. Dünyada son 10 yıldır ve özellikle son 5 yıldır çok önemli değişiklikler oldu. Türkiye'de de makroekonomik tercihlerde önemli değişiklikler oldu. 1938 yılından bugünlere kadar yapılan sayısız yasa değişiklikleri, ekonomik tercihlerdeki değişimlerle örgütlenme biçimlerindeki uyumun bir türlü sağlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. KİT'ler 1930'larda kuruldukları zaman son derece özgün kuruluşlardı ve Türkiye'nin sanayileşmesine çok önemli katkıda bulunmuşlardı. Şimdi bugün ortaya çıkan durum şudur. Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren serbest piyasa mekanizmasına geçildiğinde, hükümetler dünyadaki gelişmelere paralel olarak bizde de KİT'lerin özelleştirilmesi yoluyla ekonomik politikalarını daha başarılı bir şekilde uygulayabileceklerini düşünmüşlerdir. Bütçe açıklarını, israf ve verimsizlikleri hep KİT'lere yüklemişlerdir. Ama KİT'lerin olumlu yönünü göz ardı etmişlerdir. Belki de bugüne kadar bütün hükümetler bunu yapmışlardır. Bir anlamda – biraz önce belirtildiği gibi – politik çıkarlar çerçevesinde işlerince geldiği zaman KİT'leri belirli amaçlarda kullanmışlardır. İşlerince gelmediği zaman da KİT'leri aşışmışlardır.

Bu bakımdan TÖYÖK'ü çok özgün buluyorum. Çünkü bu tasarı Türki-

ye tarihinde ilk defa olarak sahiplik kavramı ile yönetim kavramını birbirinden ayırmıştır. TÖYÖK tasarısı, bir yerde tasarı olarak ve dizayn olarak son derece özgündür. Çünkü TÖYÖK tasarısı şunu söylemeye çalışmaktadır: Sahiplik kavramı ayrıdır, yönetimin özelleştirilmesi kavramı ayrıdır. Bugüne kadar yönetimin özelleştirilmesi hep söylencelmıştır. Sürekli sözü edilmiş, fakat bir model olarak hiçbir zaman ortaya konulamamıştır. Ben bir yandan da dünyadaki uygulamalara bakıyorum, özellikle

PROF. DR. GÜVEN ALPAY

son iki yıldır. Koşulları bize son derece benzyen İtalya'da özelleştirme konusunda, IRI ve ENI'nin oluşturulması konusunda büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Orada da piyasa mekanizmasını işletme bakımından ve özellikle sermaye piyasasının gelişmemiş olmasından kaynaklanan birtakım sorunlar vardır.

Mesela Thatcher'in İngiltere'de yaptıklarını İtalya'da uygulayamadılar. Bu konuda başarılı olamadılar. Bununla beraber, içinde buldukları Avrupa Topluluğu ile çelişmeyecek yeni örgütlenme biçimleri geliştirdiler. Bunu kendi akılcı politikalarıyla başardılar. Mesela, IRI ile Fiyat'a bağlı başka bir üniteyi bir telekomünikasyon şemsiyesi altında birleştirdiler. Bu ortaklıktan birtakım yeni yatırımlar doğdu. Bunlara ek olarak, diğer Avrupa ülkeleri ile, joint venture yoluyla yeni yatırımlar yaptılar. Yani İtalya, kendi ekonomik tercihleri doğrultusunda yeni örgütlenme biçimleri geliştirebildi.

Bizim ülkemizde öteden beri en büyük sorunumuz, ekonomik tercihlerimizi uygulamada başarılı kılabilecek örgütlenme biçimi bulmakta pek becerili olmayışımızdır. Bu ülkenin en büyük sorunu, bence buradan kaynaklanmaktadır. Daha önce düşünülmüş ve bazı girişimlerde bulunmuş olmakla beraber, bence TÖYÖK ilk defa olarak sahiplik kavramı ile yönetim kavramını birbirinden ayıracak birtakım düzenlemelere girmek istemektedir. Tasarıya göre, sahiplik devlette olabilir ama, yine de yönetimin özelleştirilmesi gereklidir. Uygulamada neler olabilir? Ne gibi gelişmeler olabilir? Bunu zaman gösterecektir. Bununla beraber kanımca tasarıda son derece ilginç yenilikler vardır. İzin verirseniz, bunların üzerinde ikinci aşamada durayım.

SAĞLAM — Sayın Koçel, size de aynı nitelikte sorular yönelmek istiyorum. KİT'lerin temel sorunları nelerdir? KİT reformuna genel olarak nasıl yaklaşıyorsunuz? Buyurun efendim.

görüldüğü kadarıyla KİT sorununun çözümü birkaç kuşağı daha uğraştıracaktır; finansçıların KİT'lerin işleyişindeki kararlar ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır; siyasi iktidarlar ve bunların ekonomik felsefeleri çok sık değişiyorsa, KİT'lerin allak bullak olmaları da doğaldır

KOÇEL — KİT konusu, Sayın Aysan'ın da belirttiği gibi, cumhuriyetin kuruluşuna kadar giden bir konu. Benim gördüğüm kadarıyla, birkaç nesil bu konu üzerinde çalışmış ve emekli olmuş. Öyle anlaşılıyor ki, birkaç nesil daha bu konu üzerinde çalışacak, konuşacak ve emekli olacak. Çünkü ondan sonra bu konu yavaş yavaş şekillenecek. Bunu söylerken bir noktayı belirtmek istiyorum. KİT'lerle ilgili olarak, çok kısa sürede tüm sorunları halledecek bir çözümün olamayacağı gibi şahsi bir endişem ve kanaatim var. Ona da biraz şuradan geliyorum. Sayın Alpay'ın dediği nokta çok önemli. «Sıkıntı biraz da bünyeye uygun bir organizasyon modeli veya biçimi bulunamamasından kaynaklanıyor.» diyor. Ona aynen katılıyorum. Ancak, olaya bir başka taraftan baktığımda, «Öyle bile olsa, yani kanunla tayin ve tarif edilmiş olsa bile, bazen iş çıkırdan çıkabiliyor.» diye düşünüyorum. Bunu söylemekten amacım, tartışmaya başka bir boyut getirmektir. Mesela İngiltere'de tarif edilmiş yazılı bir

anayasa yok; ama anayasal kuruluşlar teşekkül etmiş, tecessüs etmiş işliyor. Bizde ise tam tersi oluyor; detaylı tarif edilmiş, ama işlemiyor. Aslında kanunla tarif etmek bir çerçeve getiriyor, ama önemli olan onun işleyişidir. Nasıl işleyecek? Kanunlar kendi kendilerine karar veremeyeceklerine göre, birileri onları hazmedecek ve yorumlayacaktır. Tercih yapmak söz konusu olduğuna göre, sonuçta insan faktörü devreye girecektir. TÖYÖK bir başlangıçtır. Ancak, konunun bir başka tarafı var. Eğer değişiklikler olacaksa, yorumlayan başka türlü yorumlayacak, kullanan başka türlü kullanacaksa; kanunla tarif edilmiş olsa bile sonunda iş başka bir meceraya dökülüyor. Nitekim Sayın Aysan «Sorun siyasi» dedi. Kendisine katılıyorum. Biraz sonra bu konudaki görüşlerimi açıklayacağım. Benim öncelikle arzetmek istediğim husus bu.

KİT konusundaki tartışmaya getirmek istediğim bir başka boyut daha var. KİT konusu tartışılırken ileri sürülen başlıca noktalar; KİT'lerin büyük açık verdikleri, ekonomiye yük oldukları; hatta biraz abartmak istenirse, ekonominin kamburunu oluşturduklarıdır. Bunlara benzer birtakım görüşler ileri sürülüyor. Bunlar belki belli ölçülerde doğru. Ben buradan geriye doğru gitmeye çalışıyorum. KİT'lerden kaynaklanan finans açığı kendi kendine oluşmuyor. Hangi KİT'i ele alırsak alalım. Niye finans açığı çıkıyor? O KİT'in işleyişindeki kararlarla ilgili olarak finans açığı ortaya çıkıyor. Ben bu kararları üç ana gruba ayırıyorum. Bir tanesi kuruluş ile ilgili kararlar. Kuruluşuna karar veriyorsunuz ve bir KİT yaratıyorsunuz. İkincisi, işleyiş ile ilgili kararlar. Üçüncüsü, yatırım ile ilgili kararlar.

Bunların hiçbirisinde, gerek kuruluşla, gerek işleyişle, gerek yatırımla ilgili olanlarda; KİT'in kendi organizasyonu ile ekonomik prensiplere göre alınan kararları görmüyoruz. Bütün bu kararlar KİT dışından alınıyor ve oraya empoze ediliyor. Özellikle işleyiş dediğim zaman, bunun içine fiyat giriyor, personel giriyor, kadro giriyor, teknoloji giriyor. Gerçi teknoloji yatırım grubuna da kaydırılabilir. Durum böyle iken, «KİT'in kendi iç bünyesindeki organizasyonu nasıl olmalı?» diye düşünüyorum. Bu

PROF. DR. TAMER KOÇEL

çok önemli ama, eğer deniz dalgalı ise, fırtına varsa, biz geminin içindeki şeyden ziyade bütününü görmek zorundayız diye de düşünüyorum. Buradan Sayın Aysan'ın söylediği noktaya geliyorum. KİT'ler açısından temel sorun olarak siyasi otoriteyi görüyorum. Bu, işin birinci yönü.

İkinci bir görüşüm daha var. Şimdi özelleştirmeden söz ediyoruz. Yâni, özel kuruluşların yönetiminde hâkim olan ilkeler, büyük ölçüde KİT'lerde de uygulansın. KİT'ler o felsefede yönetilsin. Daha da ileri gidersek, biraz önce Sayın Sağlam'ın sorduğu «Kamu ve iktisadi teşebbüs kavramlarının bir arada kullanılması çelişkili değil mi?» sorusuna geliyoruz. İktisadi kuruluşlar ekonomik prensiplere göre işletilir. Öyle ise KİT'ler de bu şekilde işletilmelidir. Ancak, konuya bir başka açıdan bakarsak, özel kuruluşlarda bu durum açık olarak görülüyor. Özel kuruluşlarda «Patron veya sahip kimdir?» dediğimiz zaman, «Sahip sermayeyi koyandır.» diyoruz. Bu ya tek patron olur ya hissedarlar grubu olur. Ya da halka açılmış bir şirket söz konusu olabilir. Tabii bugün Türkiye'de halka açık şirketler incelendiğinde, bunlardan gerçekten halka açık olanların sayısı iki elin parmaklarını geçmiyor. Diğerlerinde % 10 gibi % 15 gibi göstermelik bir halka açılma var. Bunların çoğunda patronaj hâkim. Bunlar ya aile sahipliğinde olan ya da ailenin etkisi olan kuruluşlardır. Bunu da görmek lazım. Sözü şuraya getirmek istiyorum. Peki, kamu kuruluşlarının, KİT'lerin patronu kimdir? Belki biraz ters görüş olacak. Sahipliği ilk planda sermaye koyan anlamında alıyorsa; KİT'lerin sahibinin devlet veya millet, ya da onun temsilcisi siyasi otorite olduğunu görüyoruz. Şimdi özel bir kuruluşta patronun veya hissedarlar kurulunun her şeye karışmasını tabii görüyoruz; ancak, kuruluş ekonomik prensiplere göre işlediği için, patron ve hissedarlar grubu günlük kararlara karışmasın, diyoruz. Çünkü, karışanlarda bazı prob-

lemlerin çıktığını görüyoruz. Karışmayanlarda, Sayın Alpay'ın söylediği şekilde sahip ve yönetimin ayrıldığı kuruluşlarda daha rahat bir işleme görülüyor. Ama patron ve hissedarlar grubu netice itibarıyla bir tercih yapabiliyorlar.

Şimdi ben kendi kendime diyorum ki; «Kamu kuruluşlarında siyasilere yönetime karışmasını eleştiriyoruz. Problemin temelinde bunun yattığını düşünüyoruz. Bu doğru olmakla beraber, öte yandan da siyasilerin kamu kuruluşlarının yönetimine katılması doğru değil mi? Tabii burada siyasilerin gelecekleriyle ilgili davranışlarını bir yana bırakıyoruz. Yani bu KİT'lerin patronu kim?» Eleştiriye yol açacak birşey söylediğimi biliyorum.

SAĞLAM — Yâni net olarak «KİT'lerin patronu kimdir?» diyorsunuz.

KOÇEL — Evet, kendi kendime soruyorum: «Kimdir patronu?» Bu soruya gencl bir cevap olarak devlettir veya millettir diyoruz.

SAĞLAM — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen iradedir, diyoruz.

KOÇEL — Evet. Bu nasıl şahıslanıyor? TBMM olarak şahıslanıyor. O zaman da KİT'ler ya meclise karşı ya da meclisin komisyonuna karşı hesap verecekler. Veya bir bakış açısına göre de KİT'lerin sahibinin siyasi otorite olduğunu söylüyoruz. Sorun bu şekilde halledilmezse, patronun bu kuruluşları yönlendirmesi konusuna bir formül bulunmazsa ne olur? Burada Sayın Alpay'ın değindiği organizasyon arayışına geliyorum. Benim şahsi kanaatim; biz

emekli oluruz, bizden sonraki nesil de emekli olur; yine de bu konuların tartışılması sürer. Sayın Aysan'ın dediği gibi, özelleştirmenin 1984 yılında başladığı söyleniyor, oysa bu işin kökü 1926'lara kadar gidiyor.

Özetlemek gerekirse, benim söylemek istediklerim birkaç noktada toparlanabilir. Birincisi, kanaatimce sorunun siyasi çerçevesi konusunda belli bir anlayış olmazsa bu sorunun çözümü zordur. İkincisi, yine Sayın Aysan bir noktaya değindi. Dedi ki; «Kamu yönetiminin iyi olduğu dönemlerde KİT'ler iyidir. Kamu yönetiminin kötü olduğu dönemlerde KİT'ler kötüdür.» Bunun ne anlama geldiğini herhalde kendileri açıklayacaklardır. Ben de kendisine katılıyorum. Eğer KİT'lerin patronu siyasi iktidar ise, siyasi iktidarlar ve özellikle de bunların ekonomik felsefeleri çok sık değişiyorsa, kamu yönetiminin, daha doğru bir deyişle ekonomik politikaların aracı olan KİT'lerin allak bullak olması da çok tabiidir. Bırakınız şahsi siyasi endişelerle müdahaleleri, sadece ekonomik felsefenin yansıması bile kamu kuruluşlarında olumsuz değişikliklere yol açacaktır. Bu söylediklerimden şöyle bir sonuç çıkabilir mi? Yani, siyasi iktidarlar çok değişmesin, o zaman bu kuruluşlar çok daha sağlıklı olurlar. Herhalde varmak istediğim sonuç bu değil. Burada bir problem, bir çelişki var. Üçüncü olarak arzetmek istediğim husus şudur. Biraz önce de söylediğim gibi, siyasi çerçeve çizilmeden, genel olarak KİT organizasyonu için bir yapı oluşturulmadan, kuruluşların tek tek kendi iç organlarında düzenlemelere gidilebilir mi? O konuda söylenecek çok şey var. Bana, her KİT'in iç organizas-

yon yapısında uzun vadeli, tutarlı ve sağlam adımların atılması biraz zor gibi geliyor. Benim şahsi kanaatim bu merkezedir.

bürokrasinin ağırlığını hissettirmedeği, aile işletmesi geleneğine sahip uzak doğu ülkelerinde KİT'ler, özel sektör işletmeleri gibi esnek ve verimli kuruluşlardır; siyasi müdahalelerden uzak, çerçeve yasası dışında kurulan erdemir de başlangıçta verimli çalışmış ve hızlı bir büyüme göstermiştir

SAĞLAM — Teşekkürler Sayın Koçel. İkinci tura başlamadan önce ben şöyle bir açılış yapayım. Uzak Doğu'ya baktığımızda, orada da KİT'ler var. Meselâ Güney Kore'de, bir çelik endüstrisi var: Pohang Steel Company. Kısaca POSCO diye biliniyor. Ben Ereğli Demir-Çelik'te 1978-1983 yılları arasında denetleme kurullarında görev aldığım için, Güney Kore'deki çelik endüstrisinin durumu ile ilgili olarak bilgi edinmiştim. Şunu tespit ettik ki, çelik endüstrisi alanında dünyanın en verimli tesisi, sermayesinin % 100'ü devlete ait olan bu POSCO. Özel sektör kuruluşları dahil, Japonya'daki kuruluşlar dahil dünyanın en verimli tesisi. Sonra Tayland'da bir çelik endüstrisi var. O da çok verimli çalışıyor. Yani Uzak Doğu'da KİT konusu farklı algılanıyor.

Bunlar son derece esnek, son derece dinamik kuruluşlar. Sosyologlar bunun yorumunu şöyle yapıyorlar. Bu konuda okuduğum bir yorumu size aktarmak istiyorum: «Uzak Doğu'da, yani Japonya'da, Kore'de kolonial bir durum yaşanmamıştır. Bunlar hiçbir zaman kolonial olmamışlardır. Mesela bir İngiliz sömürgesi olmamışlardır. Bu ülkede bürokrasi bütün ağırlığı ile oturmamıştır. Bu ülkeler aile işletmesi geleneğine sahiptirler, özel işletme geleneğine sahiptirler. Devletin iktisadi işletme kurma geleneği yoktur. Uzak Doğu'daki KİT'ler, aynı özel sektör işletmeleri gibi, son derece esnek, seyyal ve ani kararlar alabilen verimli kuruluşlardır.»

Demek ki bazı KİT'ler çok daha verimli olabiliyorlar. Yukarıda verdiğim örnek onu gösteriyor. Bu arada Ereğli Demir-Çelik ile ilgili olarak şunu ilave edeyim. Sayın Aysan da değindi. Ereğli Demir-Çelik son derece verimli bir kuruluştur. Dünya Bankası Türkiye'deki bu uygulamayı örnek olarak gösteriyor. Kuruluş sırasında Dünya Bankası; «Ereğli Demir-Çelik mevcut KİT çerçevesi yasasının dışında kurulacaktır. Ancak o takdirde 129 milyon dolar kredi veririm.» diyor. Yıl 1960'tır. O tarihte bu çapta bir kredi ABD'de bile önemli bir rakamdır. Dünya Bankası ısrar etmiştir: «Bu kuruluş KİT'lerin tabii olduğu mevzuatın tamamen dışında olacaktır.» diye. Yasada şunu da ekliyor: «Bu şirkette kamunun payı % 99,9 olsa bile, bu kuruluş özel sektörün uyduğu kurallara, Türk Ticaret Kanunu'nun hükümlerine bağlı olarak çalışacaktır. Devlet personel rejimine, Sayıştay vizesine, ihale kanunlarına tabii değildir.» Bu suretle Erdemir yıllar boyunca Ankara'nın uzağında faaliyette bulunmuş,

kendi yağı ile kavrulmuş ve şayanı dikkat bir büyüme göstermiştir. Başlangıçta Ereğli Demir-Çelik yönetiminde Amerikalılar görev aldığı için siyasi müdahalelerden uzak tutulmuştur. O dönemde sermayesinin belirli bir miktarı yabancılarla aitti. Benim sözünü ettiğim, Ereğli Demir-Çelik'in ilk yıllarıdır. Son yıllarda oraya da müthiş bir politik karışma vardır. Artık Erdemir özerkliğini tamamen yitirmiştir. Oysa işin başlangıcında bu kuruluş işlerini devlet sübvansiyonlarından yararlanmaksızın yürütmüştür. Ereğli Demir-Çelik, Dünya Bankası'nın patronajı altında, sadece onun finansmanı ile büyümüştür. Aldığı kredileri kendisi ödemiştir. Ödemelerinde hiçbir zaman bir aksama olmamıştır. Yani KİT konusunda bazı ülkeler bazı firmalar çok başarılı olmuşlardır. İtalyanların IRI deyiminde olduğu gibi. Her ne kadar IRI'nin halen oldukça zararlı bir kuruluş haline dönüştüğüne dair çeşitli kaynaklardan haberler alıyorsak da...

AYSAN — Ama İtalyan ekonomisi yine de onların etrafında dönüyor.

SAĞLAM — Evet. Ancak etkinlik ve verimlilik durumları şu anda nedir? Onu bilemiyorum.

AYSAN — KİT'ler İtalya'da güncelin kalkınmasını üstlenmişlerdir.

SAĞLAM — Buyurun Sayın Aysan söz sizin.

AYSAN — Sayın konuşmacıların açıklamaları benim düşüncelerimi tahrik ediyor. Şimdi çok şiddetle söylemek istediğim bazı noktalar var. Biliyorsunuz KİT konusu benim duygusal olarak bağlı olduğum bir konudur. Bir ekonomi yazarı diyor ki; «İngiltere İmpara-

torluğu'nun yıkılmasının başlangıç tarihi nedir?» Buna cevap olarak Londra ile Hindistan arasında yeraltı kablosunun döşendiği tarihi veriyor. Neden? Olaydan uzak adamlar karar vermeye başladılar, emirleri telefonla verdiler, ondan sonra da şirketler batmaya başladı. İmparatorluk da elden gitti. Bana sorarsanız Türkiye'deki KİT sorununun kaynağı budur. Yâni konuyla hiç ilgisi olmayan adamlar kuruluşlar hakkında karar veriyorlar. Bunun verimlilikle falan hiçbir ilgisi yoktur. Onun için yapılması gerekeni yerine getirdiğimiz zaman da büyük başarılar elde ediyoruz.

Benim KİT konusu ile ilk ilgilenmem 1959 yılındadır. A.B.D. Harvard İşletme Fakültesi'nde Gordon Lincoln diye bir öğretim üyesi vardı. Onun Harvard Business Review'de bir makalesi çıktı, KİT'ler hakkında. Ben onu okudum. Ondan sonra da yazarı ziyaret ettim. Güney Amerika'da bazı KİT'leri incelemiş. Özel sektör ile karşılaştırma yapmış. Tam benim istediğim gibi bir yazı. Ben o zaman özel sektör yanlıyım ama, KİT'leri de tamamen bir yana bırakamıyorum. 1959'un şartlarını düşününüz. O zaman KİT olmadan ekonomi düşünemiyoruz. Çok sevdiğim o makaleyi, yazarı ile görüşükten sonra Türkiye'ye dönüşümde tercüme ettim. Bu, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi'nin ilk yazılarından biridir. «İki Özel Bir Kamu mu, Bir Özel İki Kamu mu? Hangisi Daha Verimli?» adlı bu yazı Güney Amerika'nın 7-8 ülkesindeki KİT'leri verimlilik açısından karşılaştırmış. Bunların arasında başarılı olanlar, az başarılı olanlar ve tamamen başarısız olan KİT'ler var. Böyle olan özel sektör kuruluşları da var. Ö-

nekte gösteriliyor. O makalenin hâlâ okunması ve incelenmesi gerektiğini düşünüyorum.

iyi kullanıldığı takdirde özelleştirme yararlı bir âlettir; oysa halen bu araç KİT'leri öldürme yolunda gitmektedir; türkiye'de KİT'lerin görevlerinin bittiği görüşü yanlıştır, hâlâ öncülük yapılması gereken birçok alan vardır; ayrıcalıklar kaldırılmalı, KİT'ler şeffaf kuruluşlar haline getirilmelidir

Burada çok yapılan hatalardan birisi, özikleştirme ve özelleştirme meselesine ilişkindir. Halka hisse senedi satılmasını, yeni oluşturulmakta olan Devlet Yatırım Bankası'nın hisse senedi işlemleri yapmasını, daha 1963 yılında savunmuşum. Hisselerin halka intikalinde Devlet Yatırım Bankası'na görev verilmesi görüşündeydim. Biliyorsunuz, tasarı öyle girdi ve tam tersi olarak meclisten çıktı. Hisse senedi satın alma yasağı ile çıktı. Aslında özelleştirme faydalı bir alettir. Ancak, iyi kullanılırsa iyi, kötü kullanılırsa kötü sonuç verir. Kerpeten ile adam da öldürülür, çivi de çekilir. Hangisini isterseniz. Şimdi ben o kanaatçiyim ki, özelleştirme işi kendisinden beklenen büyük şeyler dolayısıyla adam öldürmeye, yâni KİT öldürmeye doğru gidiyor. Bu özelleştirme meselesini yerli yerine koymak lazımdır. Şim-

diki yöntemlerle özelleştirme sürdürüldüğü takdirde, KİT'ler için çok zararlı bir noktaya gelinecektir. Sonuçta kamunun elindeki bütün KİT'ler de zaman içinde zararlı olacak ve devletin üstüne çirene gelecektir. Onun için, eğer KİT'i özelleştireceksek, KİT'in bir daha devlete geri dönmemesini de sağlamak zorundayız. Bakınız örnekler var. Asilçelik'e ne oldu? Paktaş'a ne oldu? Daha birçok örnek gösterebilirsiniz. Türkiye'de özel kesimin de belirli kabiliyetleri var. Finansal olarak, yönetim olarak...

Bugün Türkiye'de «KİT'lerin görevi bitmiştir.» görüşü var. Yanlıştır. Bugün Türkiye'de KİT'lerin görevi artmıştır. Doğu'nun kalkınması buradadır, elektronik sektörde doğru dürüst hiçbir kuruluşumuz yoktur. Nükleer sanayi yok. Bir sürü geliştirilmesi gereken alanlar var, öncülük yapılması gereken alanlar var. İlerde KİT'lerin o alanlardaki fonksiyonu azalmayacak, bilakis artacaktır. Bizim yapamadığımız şey nedir? KİT'e ayakkabı satıcılığı yaptırıyorsa, bunu keyfimizden yaptırmıyoruz. Benim rahmetli annem 1975'te öldü. Sandığını açtım, içinden 3 metre kefen bezi çıktı. Sümerbank' bez yapmıştır ama, o şartlar altında yapmıştır. Mille-tin kefen bezini bile bulamadığı şartlarda yapmıştır, çok da iyi yapmıştır. Ben şükrediyorum ki onu yapmış. İhtiyaç olmayan alanlarda KİT yatırımı yapıldığı zaman ne olduğu bellidir. Eski demir perde gerisindeki ülkelere bakın. Koskoca sanayilerin birçoğu üretimlerini beşte bire, onda bire düşürmek durumundalar. Hantal, malını satamayan bir sürü sanayi. İyi ki bizimkiler vaktiyle şeker yapmış, bez yapmış da halkın

ihtiyacını karşılamışlar. Ancak kurucular; «Bir zaman gelecek işimiz bitecek. Bu işler geçicidir.» demişler. Bizim yapamadığımız, onların geçici dedikleri şeyi kalıcı yapmış olmaktadır. Neden? Politika yüzünden. Bu millet 60-70 yıl özelleştirmeyi özlemiş de niçin bir türlü yapamamış? Çünkü politikacısı ile bürokratu istememiş. Bu benim kesin kanaatimdir. İstersek özelleştirme yaparız ama, özelleştirme her şeyi çözmez. Çözeceği şeyler var, çözemeyeceği şeyler var.

Ben bunları hep söyledim. Bundan önceki politikacılar ve bürokratlar «Aysan özelleştirmeye karşıdır.» dediler. Hayır özelleştirmeye karşı değilim. Ama, KİT'i doğru dürüst yönetmezseniz, özelleştirmeyi de gerçekleştiremezsiniz. KİT'i kârlı, verimli yapmazsanız, özelleştiremezsiniz. Hadi gidin de Devlet Demiryolları'nı özelleştirin bakalım. Nasıl özelleştirirsiniz? Mümkün değildir. Onları ayırarak başka bir yerde tutmak da çözüm değildir. Kamu hizmeti ağır basan kuruluşlar da ekonomik kuruluşlar olmalıdır. Bunlar da verimli ve kârlı olabilirler. Geçmişte örnekleri vardır. Bunları tümüyle politikadan ayırmak imkânı yoktur. Bir hükümet ki politika yapacak ve parlamentoya hesap verecektir; uyguladığı ekonomik politika ile doğrudan doğruya ilgili olan bu kuruluşlara bigâne kalamaz. Muhakkak müdahale edecektir. Ama bu müdahale elektrik akımı gibidir. Vahşi elektriği bıraktığınız zaman etrafına zarar verir, yakar yıkar. Halbuki chileleştirirseniz ışıktandırır. Onun için KİT'lere politik müdahaleyi düzenlemek, denetim altına almak lazımdır. KİT'i politikadan gelen iyi müdahale ile aydınlatmak la-

zımdır. İşte buradan TÖYÖK'e gireceğim. KİT'lerin bağımsız olmalarını çok savundum, çok yazdım. «Muhakkak bu bağımsızlığı garanti altına almak lazımdır.» dedim. Hatta bir yazımda; «KİT'in başındaki genel müdürü, yedi yıl değiştirmemek üzere getirmek lazımdır.» diye yazdım. Fakat hiçbir zaman bunları devlet yapısının dışına çıkarmadım. Korkarım ki TÖYÖK bunu yapacaktır. Endişem vardır. Ama şimdi ne olduğunu kesin olarak bilmiyorum. Tasarı elime geçmeden bir şey söyleyemeyeceğim. Benim bütün modellerimin tepesinde bir bakan vardır. Niye?

SAĞLAM — Tabii, siyasi otoriteyi meclise karşı bir kişi temsil edecektir.

AYSAN — Tamam. Ama siz bu KİT'leri dağıtmışsınız 16 tane ilgili bakan. İşte bu olmaz. Mümkün olduğu kadar az sayıda ilgili bakan, tercihen bütün KİT'ler için tek ilgili bakan. Enerji, sanayi ve hepsi için tek ilgili bakan. Çünkü hepsi devletin bir yatırımıdır ve aynı ilkelerle düzenlenebilir. Böyle bir çözüm getirmek şarttır. KİT'ler hükümetin içinde temsil edilmelidir. Sadece bürokratlar bunu halledemez. Muhakkak politikacı girecek, ama düzenli bir şekilde. Benim önerimde genel kurullar vardır. Bu, 1960 ihtilalinin ortadan kaldırdığı bir organdır. Bana sorarsanız, bunların kaldırılması büyük noksanlıktır. Bu genel kurulları geri getirmek lazımdır. Bu genel kurulların içine milletvekili koymak lazım. Bu genel kurulların içine ilgili bakanı koymak lazım. Bu genel kurulların içine, ticaret ve sanayi odalarından temsilciler, bürokratlar koymak lazımdır. Ama en önemlisi, KİT'in yöneticisini koymak la-

zım. O da orada temsil edilmelidir. Nasıl muhakkak azalar genel kurullarda hesap verilerse, ortaklarla haşır neşir olurlarsa, bu da onun gibidir. Benim modelimde, mümkün olduğu kadar az sayıya indirgenmiş holdinglerin yönetim kurulları var genel kurulun içinde. Bu insanlar bağımsız çalışabilecek insanlardır.

SAĞLAM — Her KİT için ayrı bir genel kurul mu düşünüyorsunuz? TÖYÖK şimdi bunları tek bir genel kurul halinde birleştiriyor.

AYSAN — Tek bir genel kurul da kurabilirsiniz. Yedi tane holdingin faaliyet raporunu bu genel kurula inceletirsiniz. O da olabilir, ama politikadan tamamen soyutlamak diye bir şey yoktur. Politikayı bunun içine hamur etmek lazımdır.

SAĞLAM — Sayın Aysan çok önemli bir noktaya değiniyor. Bu arada parantez içinde bir şey söyleyebilir miyim? İtalya'da bir milletvekili, IRI'nin sahip olduğu şirketlerden birinin iç işleri ile ilgili bir soru önergesi veriyor meclise. İtalya'da bütün kitlerin, örneğin IRI'nin, ENI'nin bağlı olduğu bir İştirakler Bakanı var. İştirakler Bakanı'nın mecliste bu soru önergesine verdiği cevap çok ilgi çekicidir. Diyor ki; «Bu sorunuza cevap veremem. Çünkü sorunuz KİT'in iç faaliyeti ile ilgili bir konudur.» KİT'ler için «Politik otoritenin gözetiminde olacak.» dediniz. İlerde onu denetim kısmında da incelememiz lazım. Ancak, yeri geldiği için burada bir şey söyleyeyim. Özel sektör kendi faaliyetleriyle ilgili sınırları Türk Ticaret Kanunu'na göre dışarıya aksettirmez. Aynı faaliyet kolunda olan bir KİT ise

herşeyi ile Meclisin yani kamuoyunun pertavsızı altındadır. Milletvekilleri gayet haklı olarak KİT'lerle ilgili ayrıntılı bilgi almak isteyeceklerdir. Her işletmenin, hele rekabet ortamında çalışan bir KİT ise, kendi içine ait olan gizli bilgileri vardır. Örneğin her işletmede maliyetler gizlidir. Bunlara ait sorulara cevap verilecek midir? Aynı şekilde KİT niteliğindeki bir kamu bankasının verdiği her kredi işlemi bir soru önergesine konu olabilir mi? Bu meseleyi nasıl çözeceksiniz, Sayın Aysan?

AYSAN — Denetim meselesine geleceğim. Ondan önce daha önemlisi bence, KİT'leri herkes sanki piyasa ekonomisinin dışında çalışıyorlarmış gibi görüyor. Halbuki kuruluşundan bugüne kadar, uygulamada temel ilke, bunların pazar ekonomisinin kurallarına göre çalışmalarınıdır. Müdebbir bir tacırcı gibi. Hedef odur. Fakat son zamanlarda bu kuruluşlar iyice bürokrasinin içine girmişlerdir. Tabii bunda KİT'ler hakkında ileri geri konuşan siyasilerimizin de rolü vardır. Mesela, karma ekonomi düzeni demir perde ülkelerindeki ekonomik düzene benzetilmıştır; piyasa ekonomisine itibar kazandırılmak için. Kesin ilgisi yoktur bu benzetmenin. Türkiye'deki karma ekonomi pazar ekonomisidir. Karma pazar ekonomisidir. Ama son zamanlarda, son 10 yılda neden böyle olmuş? Çünkü karma ekonomi, özelleştirme, piyasa ekonomisi derken, devletin ekonomi içindeki hâkimiyeti artmıştır. Bu mu piyasa ekonomisidir, yoksa 1960'lardaki mi? Onun için ben karma ekonomi ile piyasa ekonomisini birbirinin karşısı gibi gösteren görüşlere karşıyım. Bunu KİT'i kü-

çültmek için söylüyorlar. Halbuki KİT pazar ekonomisinde çalışmak üzere kurulmuştur. Devlet Demiryolları bile, TEK bile, PTT bile yurt içinde olmasa da yurt dışında pazar ekonomisine yönelik çalışmaları öngörülmüş kuruluşlardır. Bakmayın bunların son zamanlarda bozulduklarına. Hepsinin hedefi budur. Onun için KİT'lerin dünya çapında tek pazar kurallarına göre çalışmalarını sağlamak lazım. Yani özel sektör için ayrı bir piyasa, KİT için başka bir piyasa olamaz. KİT'lere ilişkin ayrıcalıkların kaldırılması gerekir. Denetim konusunda ise KİT'ler çok şeffaf olmalıydılar. Her yerde bütün meseleleri tartışılmalıdır. Başka türlü olmaz. Büyümüş özel sektör kuruluşu da böyledir.

SAĞLAM — Yani KİT'ler de özel sektör kadar şeffaf olmalıdır, diyorsunuz.

AYSAN — Bunda hiç kuşuk yok. Aynı açıklama kurallarına tâbi tutulmalıdır. Yalnız şimdi KİT'lerin ayrı bir denetim düzeni var. Bu da akıl dışı bir düzendir. Değiştirilmesi lazımdır. Piyasaya yönelik olarak çalışan özel kuruluşların denetim düzeni ne ise aynı düzenin KİT'ler için de olması lazımdır. Onun için Yüksek Denetleme Kurulu üyeleri bana çok kızıyorlar. Ben 15 senedir diyorum ki; «Yüksek Denetleme Kurulu'nu bir KİT haline getirip piyasaya göre çalışmasını sağlamak lazımdır.» Arthur Andersen'in alacağı parayı onlar alınlr. Şimdi bir tek noktayı söyleyip bitireceğim.

SAĞLAM — Sayın Aysan, TÖYÖK hakkındaki görüşünüzü rica edebilir miyim?

KİT'ler özelleştirmeyi kendileri yapmalıdır; ayrıca TÖYÖK ya da kamu ortaklığı idaresi gibi kuruluşlara gerek yoktur; özelleştirme işi ademimerkezi bir düzene bağlanmalıdır

AYSAN — TÖYÖK tasarısı çok iyi niyetle hazırlanmış, benim görüşlerimi de çok okşayan bir tasarıdır. Yalnız Türkiye'de bu tasarılar yapılırken hep zannediliyor ki, onu yapanlar o işi yönetecek. Halbuki bu hiç doğru değildir. Herkes zamanla değişir. Onun için model kurarken iyi düşünmek gerekir. Şimdiden şunu söyleyebilirim. İlerde ilgili bakanlarla TÖYÖK muhakkak çatışacaktır. Bundan hiç kuşum yok. Ben Kamu Ortaklığı İdaresi'nin bile KİT yapısı için fazla olduğunu düşünüyorum. KİT'lerde olmadık kuruluş yoktur. Gidin Ankara'ya bakın. Her türlü kuruluş vardır. Kalkınma Bankası var, aracı kuruluş var... Neden yeni kuruluş olsun?

SAĞLAM — TÖYÖK'ün kuruluşuna gerek yok, diyorsunuz.

AYSAN — Gerek yok. Çünkü KİT'de her şey var. Şimdi mesela bir senaryo yazalım. Bu karar vericilerin yerine ben olsam ne yaparım? Herhalde bir KİT Genel Sekreterliği lazım, genel kurulun işlerini yönetecek. Onu Sanaî Bakanlıkta içinde kurarım. Eskiden İktisat Bakanlığının içinde varmış. İşletmeler Bakanlıkta diyorsanız, orada da olabilir. Devlet Planlama Teşkilatı için

de de kurulabilir. Ama en iyi yeri ilgili bakanlıktır. Bir tek bakanlık olursa daha iyi olur. Ayrı bir kuruluşa ihtiyaç yoktur. Ben diyorum ki, «Kamu Ortaklığı İdaresi kaldırılmalıdır.» Böyle bir kuruluşa hiç gerek yoktur. Özelleştirme işi ademimerkezi bir düzene bağlanmalıdır. Beş altı tane holding özelliğindeki büyük kuruluşumuz var, özelleştirme görevi onlara verilmelidir. Ona «Müesseseni özelleştir.» dersanız, o kendisi özelleştirir.

SAĞLAM — Acaba? Sayın Aysan, bir kuruluşun yöneticisi kendi kuruluşunu özelleştirir mi?

AYSAN — Ben bunu denedim. Teltaş nedir? Bütün mesele isteyeceksiniz. Yaptığım için söylüyorum. Özelleştirmez, ne demek?

SAĞLAM — Dünyadaki uygulama da öyledir. Kendisi yönetici olacak ve altındaki kuruluşu özelleştirecek. Bu pek mümkün değil.

AYSAN — Galiba yanlış anlaşıldı. Düzeltmek istiyorum. Sümerbank'a kendi müesseselerini mesela Merinos'u özelleştirme görevi verilecek. İşte PTT'ye verdik görevi, Teltaş'ı kurdu, Netaş'ı özelleştirdi.

SAĞLAM — Bir şey söyleyebilir miyim? Kamu Ortaklığı İdaresi'nin başında bir zamanlar bir kişi vardı, Bülent Gültekin. Şimdi Dünya Bankası adına, özelleştirme ile ilgili olarak Polonya'da görevli imiş. Bu zatın bir gazeteci ile yaptığı söyleşiyi okudum. Diyor ki; «Türkiye'deki özelleştirme her ne kadar içeride başarısız gibi görünüyorsa da, kurulan mekanizma isabetli olmuştur. Hatta bu modelle benzer mo-

deller Dünya Bankası'nca Doğu ülkelere önerilmektedir.»

AYSAN — O onun görüşü.

SAĞLAM — Onun görüşü olabilir. Yalnız şunun olacağına pek inanmıyorum. Sümerbank'ın genel müdürünü çağıracaksınız, «Altındaki Merinos Müessesesi'ni özelleştir.» diyeceksiniz. O yönetici pek özelleştirmeye gitmez. Gitse de bu konuda objektif olmaz.

AYSAN — Çimento sanayiine bir zamanlar görev verilmişti. Çimento sanayii ne yaptı? Neden başta çimento satılıyor?

SAĞLAM — Onun kararını Toplu Konut İdaresi verdi.

AYSAN — Sümerbank'ı da özelleştirdi. Niye satamıyor? Onu niye satamıyor da çimentoyu satıyor? Çünkü Çimento Sanayii Anonim Şirketi, bizim holding şirketimiz, dünyada örnek gösterilecek bir kuruluştur. Neden pancar kooperatiflerine şeker fabrikalarının hisseleri satılabilmmiştir? Neden mahalli yöneticilere satılabilmmiştir? Uşak'taki ilk şeker fabrikası Hasan Şeker tarafından kurulmuş özel sektöre ait bir fabrikadır. Sonra becerememiş, Asil Çelik gibi devletin üstüne gelmiştir.

SAĞLAM — Sayın Aysan, siz diyorsunuz ki, «Kuruluşlar özelleştirmeyi kendileri yapmalıydılar. Ayrıca TÖYÖK ya da Kamu Ortaklığı İdaresi gibi bir kuruluşa gerek yoktur.»

AYSAN — Ben olsam, Türkiye Kalkınma Bankası'na Kamu Ortaklığı İda-

resi'nin görevini veririm. Orası idare eder.

SAĞLAM — Buyurun Sayın Alpay.

ALPAY — Ben bu noktadan devam etmek istiyorum. 1986 yılında çıkan 3921 sayılı Özelleştirme Yasası'nın önsözünde ve o yılın Hükümet Programı'nda «devletin küçülmesinin kaçınılmaz olduğu, böyle bir yasanın gerekli olduğu, bunun da ancak Kamu Ortaklığı İdaresi gibi yarı bağımsız bir kuruluş tarafından gerçekleştirilebileceği, dünyadaki bütün uygulamaların da bu yönde olduğu» şeklinde bir görüş vardı. Nitekim Kamu Ortaklığı İdaresi'nin temel kuruluş nedeni bu idi. Yasaya bakacak olursak, «KİT'ler Bakanlar Kurulu'nca; bağlı ortaklıklar, müesseseler, işletmeler Kamu Ortaklığı İdaresi'nce özelleştirilir.» diye bir hüküm vardı. Yani 1986 yılındaki siyasi irade, devletin küçülmesinin kaçınılmaz olduğu, KİT'lerin mülkiyetinin artık devletin elinden çıkarılması gerektiği, hatta sermayenin tabana yayılması için özelleştirmenin son derece önemli bir araç olduğu; görüşü ile yola çıkmıştı. Aslında bu görüş, kendi içinde tutarlı bir görüştür. Ancak, realize edilmesi mümkün olmadı. Çok yetersiz özelleştirmeler yapıldı. Mesela bunların en büyüğü, çeşitli dedikodulara yol açan ÇİTOSAN'dır. Ben Fransız yetkililerle görüştim. Artık biliyorum ki, Fransızların buraya gelme nedeni kendi ülkelerinde hava kirliliğine yol açmamak, bir yerde de Türkiye'de ve Orta Doğu'da inşaat sektörüne katkıda bulunmak. Burada yatırım yapacaklar ve dünyaya açılmak için yeni bir kapı oluşturacaklar. Düşüncele-ri buydu.

özelleştirme konusunda tabana yayılma, birtakım blok satışlar dışında gerçekleştirilememiştir; çünkü Türkiye’de sermaye piyasası gelişmemiştir; TÖYÖK mali ve idari bakımdan özerk ve de doğrudan başbakanlığa bağlı olarak çalışacaktır; böyle bir tasarım kendi içinde tutarlıdır

Birtakım blok satışlar dışında hükümet, özelleştirme konusunda gerçekte özlemini duyduğu tabana yayılmayı gerçekleştirmedi. Çünkü Türkiye’de sermaye piyasası gelişmemiştir. Zaten o piyasada devlet bir yerde borçlanma politikaları yoluyla çok önemli bir yer tutmaktadır. Ve KİT’lerin özelleştirilmesi ve halkın pay sahibi yapılması için sermaye piyasası şu anda çok çelimsiz bir durumdadır. O zaman birtakım başka mekanizmalar gerekli idi. Yani hükümet politikaları kendi içinde tutarlı olmakla beraber, bu politikalar çerçevesinde iç ve dış tutarlılığı sağlayabilmek için, birtakım örgütlenmeler gerekli idi. Bence TÖYÖK bu bakımdan çok tutarlı bir tasarımdır. Şu anlamda tutarlıdır. Bir tanesi, öteden beri sözünü ettiğimiz politik baskılar konusu. Değişik ve ilgili bakanlıklar yoluyla politikanın KİT’lere sokulması daima kolay olmuştur. Bunun sayısız örneklerini görmüşüzdür. İlk defa olarak TÖYÖK; mali ve idari bakımdan önemli ölçüde özerk, Başbakanlığa bağlı, KİT’lerin

-2 banka ve 5 tane temel KİT dışında- tamamının mülkiyetinin TÖYÖK’e devredildiği yeni oluşumdan söz etmektedir. Daha henüz yasalaşmamıştır. Fakat tasarı halinde de olsa kendi içinde tutarlıdır. Çünkü ilk defa olarak Türkiye’de bir portföy yönetimi, bir holding yönetimi, değişik iş kollarında faaliyet gösteren KİT’lerin ve diğer ünitelerin bir bütünlük içinde, hükümet programlarıyla uyumlu olarak yönetilmesi, yönlendirilmesi, eğer mümkünse yeniden yapılandırılması -ki özelleştirme nin temel amacı da budur- ve bir arada rehabilitasyonu söz konusu edilmektedir. Bu rehabilitasyonu değişik bakanlıkların kendi başlarına yapabilmesi, son derece zordur, bugünkü ortamda. Ama bir holding yönetiminin bünyesi içinde ve bir bütünlük içinde değişik kademelerdeki stratejilerin uygulanması daha kolay yapılabilir. Bugüne kadar bu hep savunulmuştur, ama bir türlü uygulamaya konulamamıştır.

Bcn Sayın Aysan’ın sektör holdinglerinin kaçınılmaz olduğu konusunda 1972 yılında yazdığı bir makaleyi hatırlıyorum. Kendi içinde çok tutarlı bir makale idi. Aradan çok büyük zaman geçmiştir, bir türlü yapılamamıştır. Denenmiştir, yapılmak istenmiştir, ama değişik uygulamaların sonuç vermediği de ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bence TÖYÖK modelinin denenmesinde sayısız yararlar vardır. Bir tanesi, kurulması öngörülen kapsamlı genel kuruldur. 39 kişiden oluşan bu genel kurul; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’ndan, DPT, sanayi ve ticaret, maliye ve gümrük, enerji ve tabii kaynaklar, ulaştırma gibi bazı bakanlık müsteşarlıkları ile

TÜBİTAK, üniversiteler vb. gibi değişik grupları içinde barındıran önemli bir genel kurul. Ama bir yerde şunu da kabul etmek lazım. Bu genel kurul tamamen bağımsız çalışabilir mi? Bunun siyasi iradedden bağımsız olması istenir mi, beklenir mi? Bu genel kurulu siyasi iradeden tamamen arındırmanın mümkün olmadığını biliyoruz. Ama bir ölçüde, KİT'leri hiç değilse günlük siyasi müdahalelerden arındırmakta veya siyasi müdahalenin günlük tasallutundan kurtarmada büyük yararı olduğunu düşünüyorum.

SAĞLAM — Sayın Alpay, burada bir şey söylemek istiyorum. KİT'lerin geçmişine baktığımızda çok önemli bir hastalığımız var. Bütün kuruluşlarımızda gözlenen bir hastalık bu. O da merkezîyetçilik diye özetleyebileceğim bir hastalık. Yetkileri aşağıya vermeye ne kadar gayret ederseniz ediniz, bakıyorsunuz zaman içinde yukarılarda temerküz ediyor, toplanıyor. Nitekim 3460 sayılı Kanun üzerinde 1940'lı yıllarda Prof. Hirsch ile Prof. Sıddık Sami Onar'ın bir tartışması var. Prof. Onar diyor ki; «Bunlar –yani KİT'ler– kendi başlarına faaliyet gösteren özel kuruluşlar değildir. Bunlar kamu tüzel kişileridir. Her türlü işlemleri de Danıştay denetimine tabidir.» Çok katı bir görüş. Diğer taraftan Prof. Hirsch ise; «Bunların müessesce düzeyinde özerklikleri mutlaka sağlanmalıdır. İDT genel müdürlükleri çok küçük bir birim olarak kalmalıdır.» diyor. Dikkatinizi çekerim, KİT genel müdürlükleri, holding kurmay birimlerinin yer aldığı çok küçük bir kadro olarak düşünülmüştür.

Bugün bakıyoruz, Sümerbank'tan

diğer kuruluşlara kadar, bunların genel müdürlük kadroları giderek büyüyor. Burada İstanbul'dayız. Görüyoruz ki, Denizcilik Bankası'nın bile tepesi büyümüş. KİT'ler giderek kafası büyüyen, ayakları cılız kalan yaratıklar haline dönüşmüştür. Nitekim Dünya Bankası bu nedenledir ki «Her şeyden önce tepeleri yok etmek lazımdır.» demektedir. Yani tepe kuruluşları yok etmek. Ayaklar neresidir? Ayaklar genel müdürlüğe bağlı müesseselerdir, fabrikalardır, işletmelerdir. Çünkü üretimi yapan esas onlardır. Türkiye'de genel eğilim merkezîyetçiliğe doğru iken, TÖYÖK kuruyor. Bugün kuruluşlardaki kişiler inisiyatiflerini kullanamıyor. İktisadi işletmelerimizde, bir KİT genel müdürü hiçbir önemli karar alamıyor. Çünkü her gün gazetelerimizde bir suiistimal olayı manşet olmaktadır. Ciddi kararlar alınması gereken bir zamanda KİT genel müdürü veya yönetim kurulu yukarıya bakmakta ve topu (sorumluluğu) başka birisinin önüne atmak istemektedir. Şimdi TÖYÖK yepyeni bir merkezîyetçilik birimi olarak tepceye yerleştirilmektedir. Ben bu gidişten çok endişe duyuyorum. Benim şahsi kanaatim tüm bu kuruluşlar, müesseseler ve işletmeler giderek topu TÖYÖK'e atma eğiliminde olacaklardır. Onlar ne kadar aşağıya indirmeye gayret etseler bile, önemli kararlarda aşağıdakiler topu yukarıya atacaktlardır. Ben Türkiye'de TÖYÖK'ün merkezîyetçilik eğilimini artırıcı bir rol oynayacağını görüyorum.

ALPAY — Ben farklı kanıdayım. Çok başlı bir merkezîyetçilikten belki de tek başlı merkezi bir holding yapısı oluşturulacak. Eğer yeni bir holding yapısı, devlet holdingi oluşturulursa, ye-

rinten yönetim uygulaması daha kolay olabilir, diye düşünüyorum. Bu yöneticiler profesyonel olurlarsa, bunlar için belirli hedefler saptanır, bu hedeflere ulaşmaları ölçüsünde ödüllendirilirlerse ve bunların özerk olarak çalışmaları istenirse –ki bu genel bir politikadır–; bütün hepsinde aynı politikanın ve bütünlüğün sağlanması mümkün olacaktır. O zaman bence merkeziyetçiliğin olumsuzlukları önemli oranda ortadan kaldırılacak, yerinden yönetim uygulamaların kolaylaştırıldığı, profesyonel yönetimin teşvik edildiği bir nitelik kazanacaktır. Eğer pazar mekanizması Türkiye’de geçerli olacaksa ve biraz önce Sayın Aysan’ın da belirttiği gibi bu kuruluşlar rekabet ortamı içerisinde çalışacaklarsa, bunların böyle bir özerk yapıya kavuşturulmalarının kaçınılmaz olacağını düşünüyorum. Bugünkü ortamda bu kuruluşların rekabet ortamında çalışmalarına olanak yoktur.

Bu arada bir noktayı da belirtmek istiyorum. Buraya yapılacak atamaların, gerçek profesyonel yöneticiler ve son derece tatmin edilen nitelikli elemanlardan oluşması gerekmektedir. Bunun zorluğunu Türkiye’de hepimiz biliyoruz. Örneğin, şu anda koalisyonu oluşturan iki parti uzunca bir süredir iktidarda olmadıkları için, onların kendi yandaşlarına vermek durumunda oldukları birikmiş birtakım borçları olabilir. Nitekim bu nedenle yapılan birtakım atamaları da görüyoruz. Mesela Türk Hava Yolları’nda seçimi kaybeden birtakım kimselerin iş başına getirilmeleri gibi uygulamalar söz konusu. Eğer böyle politik atamalar bu tip kuruluşlarda söz konusu olursa, söylediğiniz sorun gerçekten ortaya çıkabilir. Ama

kendi içinde tutarlı atamalar yapılabilirse, biraz sonra belki ona da değinebiliriz, istihdam politikaları saptama ve uygulama bakımından da bu TÖYÖK modelinin gerçekte olumlu sonuçlar doğurabileceğine inanıyorum. Nitekim dünyadaki uygulamalara bakıyoruz, Doğu Almanya’nın Batı Almanya ekonomisine entegre edilmesinde de buna benzer bir merkezi uygulama söz konusu. Batılıların Sovyetler Birliği’ne önerdiği özelleştirme modelinde de bu entegrasyonu görmek mümkün oluyor. Yani tek elden yürütmenin sayısız faydaları var.

SAĞLAM — Teşekkür ederim Sayın Alpay. Siz diyorsunuz ki; «Merkeziyetçilik yönünde değil, aksine desantirilizasyon yönünde TÖYÖK’ün yararı olacaktır.» Buyurun Sayın Koçel. Sizin görüşlerinizi alalım.

her şeyi yıkmak kolay ama yapmak zordur; KİT konusunda, iyi niyetle olsa bile, bir önceki modelin yıkılıp yerine daha iyisinin getirilmesine çalışılmakta, bu tür denemelerin devam edegeldiği görülmektedir; TÖYÖK şu anda listenin sonunda bulunmakla beraber, bu yolda atılan son adım olmayacaktır

KOÇEL — Tartışmaları dikkatle izliyorum ve çok da şeyler öğreniyorum. Bu TÖYÖK konusunda birkaç noktaya işaret etmek istiyorum. Benim şahsi ka-

naatime göre TÖYÖK başlangıçta şanssız doğuyor. Bir kere içinde YÖK geçiyor. Tabii YÖK gitmiş TÖYÖK gelmiş gibi oluyor. Bu işin şaka tarafı, içinde biraz gerçek de olsa. Şimdi gelelim konunun esasına. TÖYÖK tasarısını A'dan Z'ye kadar incelemiş olmadığımı öncelikle belirtiyim. Zihnimde birkaç tane soru canlanıyor. Birincisi, bir şeyi yıkmak kolay ama yapmak çok zordur. KİT konusuna baktığımda, herkesin kendine göre iyi niyeti olmakla beraber, daima bir önceki modelin yıkılıp yerine daha iyisinin getirilmesince çalışıldığını görüyoruz. Ancak, bu girişimlerin genelde bir sonuç vermediğini ve bu tür denemelerin devam edeceğine de görüyoruz. Şahsi kanaatim, TÖYÖK şu anda bu listenin sonundadır, ama en sonucusu olmayacaktır.

TÖYÖK ile ilgili endişelerim şu noktalarda toplanıyor: Birincisi, TÖYÖK siyasi otoritenin, daha doğrusu siyasi müdahalede bulunanların, yetkilerini devrettiklerini farzettikleri, dolayısıyla bir problem çıktığında parmaklarını çevirebilecekleri, ama bir noktada konuyu merkezleştirdikleri bir organ gibi görünüyor. İkincisi, TÖYÖK'ün genel kurulunun muhtelif yerlerden gelecek kişilerden oluşacağını söylüyoruz. Peki nasıl garanti ediyoruz gelecek olan bu kişilerin iyi olduklarını? TÖYÖK'e bağlı bir kuruluş zarar ederse bu adamın kaybı nedir? Sermaye sahibi zarar ederse, parasını kaybediyor. Diyelim ki konuyla ilgisi olmayan bir öğretim üyesi genel kurula getirildi. Bir zarar söz konusu olduğunda bu kişi nesini kaybedecek? Üçüncüsü, Sayın Sağlam belirttiler, aşağıdaki kişiler bir süreç sonra bakanlara, müsteşarlara gitme yerine TÖYÖK'teki belli organlara gitme duru-

muna gelecekler. Bundan endişe ediyorum. Buradan hareketle şöyle bir şey düşünüyorum. Bu, tamamen bir fikirdir. Olayı çok basite indirgiyorum. Özel kuruluşların işleyişine bakıyorum. Sahip vardır; bu sahip ya genç kurulun tamamına hâkimdir, ya sözü geçer ya da oyu vardır. Bunun adına hareket eden yönetim kurulu vardır, yönetim kurulunun tayin ettiği genel müdür vardır. Sonuçta başarı geliyorsa, geriye doğru bundan herkes payını alır. Başarısızlık halinde, başta genel müdür ve arkasından yönetim kurulu olmak üzere herkes bedelini öder. Sermaye sahibi de sermayesini yitirmiş olur. Model kabahatlarıyla böyle işliyor.

SAĞLAM — Birtakım müeyyidele-rin olduğunu söylüyorsunuz.

KOÇEL — Evet. Sistem kendi içinde böyle işliyor. Sermaye sahibinin cebindeki parası azalıyor. Şimdi ben diyorum ki - tabii bu tamamen bir fikir, bunun demokratik tartışmalarla ilgisi tam yok -; bir yandan KİT'lerin siyasi otoritenin baskısından kurtulmasını istiyoruz, bir yandan da kamu hizmeti ağır basan kuruluşlar için «Bu olanaksız.» diyoruz. Çünkü özel kuruluş zarar ettiği ve büyük miktarlarda kredi alacağı zaman, o krediyi verecek olan finans kurumu; «Kredi veririm ama, ben de kuruluştaki söz sahibi olurum.» demeye başlıyor. Devlet kuruluşu zarar ettiği zaman da devlet niçin söz sahibi olmasın? Arada hiçbir fark yok, benim anlayışına göre. Sözü şuraya getirmek istiyorum. Sermayenin sahibi kimdir? Millettir. Temsilcisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Öyle ise TBMM üyelerinin bir zararı olmalı. Bu bir model değil. Tamamen bir fikirdir. Mesela, TÖ-

YÖK veya benzeri bir organ kurulsaydı, üyeleri milletvekilleri arasından seçilse, onlara sorumluluk verilse ne olur? Bindiği gibi bir siyasetçinin en büyük cezası seçilememektir. Öyle varsayıyorum. Dolayısıyla bu seçilen kişilerce, başında buldukları, yönetiminde söz sahibi oldukları organ zarar ederse, veya belli miktarda zarar ederse, bir daha seçilememek gibi bir ceza verilmelidir diye düşünüyorum. Tabii bunun demokrasiyeye uygun olup olmadığını da bilmiyorum; ayrıca biraz fikir cimnastisi yaptığımı farkındayım. Böyle bir ceza getirmeden, kendi içinde işleyen bir mekanizma getirmeden, şahsi endişem, TÖYÖK'te de bir süre sonra başka problemlerin çıkacağıdır. Bunlar için hayırhah kararlar almalarına inanmamızdan başka yapacağımız bir şey yok. Yani en fazla görevine son verilecek. Yapılan zarar da benim cebimden çıkmış olacaktır. O kişi şahsen neyi hissedecek? Ne batacak ona?

SAĞLAM — «Şahsi olarak ne gibi bir zarara uğrayacak?» diyorsunuz. Kişisel varlığında ne gibi bir eksilme olacak?

KOÇEL — Evet. Çünkü ben özel sistemde bunu görüyorum. Sahip olarak ben bir şey kaybediyorum. Bu mekanizmayı bir şekilde sisteme enjekte etmeden bir sonuç alınacağını sanmıyorum. Belki biraz kötümser görünüyorum ama, şahsi kanaatim, TÖYÖK de listenin şu anda sonuna gelen bir deneme olacaktır ama, sonuncusu olmayacaktır. Benim fikrim budur.

SAĞLAM — Sanıyorum bu konuda bir şey söyleyeceksiniz. Buyurun Sayın Alpay.

ALPAY — Sayın Koçel'in endişele-

ri Polonya'da ve Çekoslovakya'da dile getirildi. Denildi ki; «Bu sahiplik meselesi söz konusu olmadan, birtakım kimselerin başarısızlığının bedeli olarak ne ödeyeceklerini bilmeden soruna bir çözüm bulmak mümkün değildir.» Bununla beraber özelleştirmeye giderken belli aşamalardan geçmek, birtakım kurumları örgütlemek durumundasınız. TÖYÖK geçici bir örgütlenme modelidir; amacına ulaştığında ortadan kalkması söz konusudur.

SAĞLAM — Burada Doğu Almanya'ya ilişkin bir bilgi vereyim. Özelleştirme ya da özleştirme diyebileceğimiz konu ile ilgili yeni bir bilgi. Almanlar Doğu Almanya'da 11 bin işletmeyi özelleştirme programına almışlar. Bunun 5 binini özelleştirmişler. Ne kadar süratli ve iyi çalışıyor bu Almanlar; hayret vericidir. Biliyorsunuz «Doğu Alman Ekonomisini Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma İdaresi» adında bir kuruluş var. Adı «Treuhandanstalt» adlı bu kuruluşun gözetimi altında şimdi de çiftlikler özelleştiriliyor. Böyle 20 dönümlük 50 dönümlük araziler çok ucuzmuş. Avrupa'da ucuz çiftlik almak isteyenlerin hepsi bugün Doğu Almanya'da diyorlar.

AYSAN — Sayın Sağlam, çok ucuz faizlerle, çok uzun vadelerle satılıyor devlet işletmeleri. Uygulamayı Federal Devlet destekliyor.

SAĞLAM — Yalnız şu var, Almanlar her şeyi olduğu gibi bu işi de çok ciddiye aldılar. Dünyanın her yerinde bugün özelleştirme var. Polonya'da var, Macaristan'da var. Bakıyorsunuz, bir adım ileriye gidilemedi. Yani bu Doğu Bloku'ndan kopan bağımsız devletler içerisinde bir adım ileriye gidilmedi-

ğî halde, Almanya gerçekten çok yol aldı. Sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye doğru büyük adımlar atılıyor. Gelecek yıllarda bütünleşik Alman ekonomisinin Avrupa üzerindeki etkisi daha da artacak gibi görünüyor.

türkiye’de iyi düşünen kişiler ve uygulamacılar olduğu halde, bu iki grup arasında köprü görevi görecektir insanlar azdır; KİT’ler de dahil ülkemizde birçok konuda projelendirme eksiktir

ALPAY — Bu, gerçekten ilginçtir. Ben bu sene Berlin’de idim ve Alman ekonomisini çok yakından izleme fırsatını buldum. Orada akademisyenlerden ve uygulamacılardan oluşturulmuş gruplar çalışıyor bunun üzerinde. Meselâ, bir tanesini saptadım. Doğu Almanya’da alınmış diplomaların geçerlilik durumu. Diyelim ki hukuk derecesi. Bu dereceler, diplomalar bugün geçerli değil. «Bu sistemler nasıl entegre edilebilir?» şeklinde uzun uzun araştırmalar yapılıyor ve dörder beşer kişilik gruplar halinde projeler üretiliyor. Belki de bizim ülkemizdeki en büyük sorunlardan bir tanesi bu. Ben bu TÖYÖK’e bir proje olması bakımından çok olumlu bakıyorum. Çünkü biz fazla programlar projeler üretemeyen bir ulus olarak tanınmıyoruz. Proje üretemeyince de uygulamaya koyamıyorsunuz. Güzel düşünceler hep kâğıt üzerinde kalmıştır. 1972 yılında KİT’ler konusunda ilk makaleyi okuduğum zaman; «Bu, Türkiye için olumlu bir proje şekline dönüştürülebilir.» diye düşünmüştümdür. Ama bu

konuda 1972’den bugüne kadar olumlu bir gelişme olmamıştır. Oysa sektör holdingleri modeli çok daha önceleri yapılabilirdi, yapılması lazımdı. Bu model çok önce projelendirilmeliydi; ama bu bir türlü gerçekleşmedi.

Batı Almanya’nın belki de en önemli özelliği, hem kaynak sahibi olmaları, hem de teori ile uygulama arasındaki köprüyü kurabilmeleridir. A.B.D.’li uzman Robert Kervin bir yabancı olarak senelerce Türkiye’de kaldıktan sonra buradan ayrılırken kendisine sordular. «Türkiye’de eksikler nelerdir?» diye. Soruyu «Bir tanesi şudur: Türkiye’de çok soyut düzeyde düşünceler insanlara rastladım. Çok iyi uygulamalara rastladım. Fakat soyut düşüncelerle uygulamacılar arasında köprü görevi görecektir insanların sayısı son derece az.» şeklinde cevaplandırdı. Türkiye’de ben de KİT’lerle ilgili özzerleştirme, yeniden yapılanma ve özzerleştirme projesi dahil olmak üzere birçok konuda projelendirme eksiktir. Biz Hükümet Programı’nın içerik analizini yaptık. Programda derhal üretilmesi gereken 27 tane proje olduğunu saptadık. Bu 27 projeden bugüne kadar kaç tanesinin hazırlanmış olduğunu öğrenmek için Ankara’da bir araştırma yaptım. Yeni Hükümet 100 çalışma gününü geride bırakmış olmasına karşın, sadece 3 proje üzerinde çalışılıyor. Şu hale göre, programda yer alan o sözlerin, vaatlerin projelendirilmesi gerçekleşmezse, uygulamaya konulmalarına da imkân olamayacaktır.

SAĞLAM — Yalnız burada bir noktayı ifade edeyim, Sayın Alpay. 1971 yılında, yani siz 1972’de Sayın Aysan’ın makalesini okuduğunuzdan bir yıl önce biz İtalya’daki IRI’den esinlenerek

KİT'lerle ilgili TÖYÖK'e tıpatıp benze-yen bir örgütlenme modelini Hükûme-te sunmuştuk. Hatta o sırada İtalyan Büyükelçiliği ile de görüşmüş ve bize IRI hakkında açıklama yapabilecek yet-kili bir kişinin gönderilmesine aracılık edilmesini rica etmiştik. İsmi hâlâ hatı-rımda, Prof. Sarecano. IRI'nin ekono-mik departmanın başı olan bu zatla te-mas kurmuştuk. Aradan 21 yıl geçtik-ten sonra bugün açıklıkla hatırlıyorum. Prof. Sarecano, Sayın Alpay'ın da be-lirttiği gibi, «Bu bir proje işidir.» dedi. Sonra ilave etti: «Kuruluşlar finansal bağımsızlığını elde etmedikçe bu süreç yürümez.» Hazine'den yardım alan bir TÖYÖK, her ne kadar bağımsızım di-ye bayrak çekse bile, Hazine verdiği yardımın hesabını sormak yükümlülüğü altındadır. Bu da bir nevi müdahaledir. Prof. Sarecano şöyle demişti: «IRI ba-ğımsızlığını sağlarken başlangıçta sizde-ki gibi birçok müdahaleye maruz kal-dık. Başımızdan birçok olaylar geçmiş-tir. Fakat biz son 5-6 yıldır, finansal yönden tamamen kendi ayakları üzerin-de duran bir holding haline dönüştük. Bu işin sihirli bir reçetesi yoktur. Ku-rumsal yapıdaki değişiklikler hemen so-nuç vermez. Yasanın çıktığının ertesini günün özerk olunmaz.» Şimdi bu sözleri düşünürken TÖYÖK'e bağlanan kuru-luşlara bakıyorum. Mesela bir TKİ'yi görüyorum. Zonguldak'ı görüyorum. Bir Türkiye Demir-Çelik'i görüyo-rum. Bir Türkiye Zirai Donatım Kuru-mu'nu görüyorum.

AYSAN — En zararda olanları.

SAĞLAM — Bütün bu kuruluşla-rı nasıl rehabilite edeceksiniz? Gene Hazine'nin desteğine ihtiyaç var. Dev-let Bakanı Sayın Prof. Tansu Çiller diyor ki; «Biz bu yıl şu kadar trilyon

lira özelleştirmeden gelir elde edece-ğiz.»

AYSAN — Tahminen 5,5 trilyon TL. Toplam KİT açığı ise 37 trilyon TL.

SAĞLAM — Gerçekten TÖYÖK uygulamasının, dediğiniz gibi Sayın Al-pay, bir anda sonuç vereceğini sanmıyo-rum. KİT'ler bugün büyük bir köklü so-runlarla karşı karşıyadır. Bu işe uzun bir yürüyüşü gerekli kılıyor. Prof. Sare-cano şöyle demişti: «Bugün İtalyan İшти-rakler Bakanlığı'na gittiğiniz zaman, kendinizi gerçek bir özel sektör holding binasına girmiş gibi hissedersiniz. Ora-da bürokrasinin eseri yoktur.» Yâni ba-kanlık bir özel sektör birimi gibi çalışı-yor.

iş'i biten kuruluşun özel sektöre devredilmesi koşuluyla, türkiye'deki KİT modeli gerçekte iyidir; ancak, çerçeve yasaları kaldırılmalıdır; ayrıca, KİT'lerle ilgili sorunlar henüz çözüm beklerken, ortaya bir de BİT'ler çıkmıştır

ALPAY — Bence sizin söylediğiniz bu nokta çok önemli. Bir şeyi vurgula-mak açısından çok önemli. 1971'de baş-lanmış olsaydı, bugün belki önemli bir mesafe alınmış olurdu. Sizin o komisyo-nun 1971'deki çalışması son derece önemli bir aşama olabilirmiş. Şimdi bel-ki de 1992'ye kadar geçen kaybedilmiş bir süreden söz ediyoruz. Eğer şu anda bu sahiplikten vazgeçemiyorsanız ve bir çözüm getirmek durumdaysanız, bu-

gün fazla zaman geçirilmeden buna mutlaka başlanması lazımdır. Yarın, bizden sonra gelecek kuşaklar 1992 yılını konuştukları zaman, «Keşke o zaman başlanılsaydı.» diyebilirler.

KOÇEL — Onlar da aynı şeyleri konuşacaklar.

SAĞLAM — Bilmiyorum, eklemek istediğiniz başka hususlar var mı?

AYSAN — Bizim KİT modelimiz aslında fena bir model değildir. Benim görüşüme göre o kendi düzeni içinde gidiyor. Bir tek noksanı vardır. İşi biten KİT'i özel sektöre devretmek lazımdır; bu yapılmıyor. Bunu yapar hale getirmek lazımdır. Almanya'da bahsettiğiniz Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma İdaresi'nin finansmanı Federal Devlet'ten geliyor ama, yapısı anonim şirketler kanununa tabi. Her yönüyle halka açık. Bizde de o model var. Sınai Kalkınma Bankası nedir? Merkez Bankası nedir? Bu kuruluşlarda başlangıçta kamunun payı % 15'tir. Merkez Bankası 1930'larda öyle kuruldu ise, 1924 yılında İş Bankası öyle kuruldu ise, bugün hepsi yapılabilir. Bütün mesele o çerçeveye yasaları ortadan kaldırmaktır. Bunları bir an evvel genel kurullar içinde, Ticaret Kanunu'nun hükümlerine göre çalışan anonim şirketler haline getirmek lazımdır. Biz bunları kuruyoruz ama sonra halka mal edemiyoruz, yani özelleştiremiyoruz. Onun için KİT'leri başlangıçta düşünüldüğü gibi çalıştırmak lazımdır. Ne kadar çabuk çalıştırabilirsek, o kadar başarılı oluruz. Benim görüşüm, bizde o kadar değerli kuruluşlar var ki, onlara görev verildiği takdirde bunu da yaparlar. Bugüne kadar her şeyi yaptıkları gibi.

SAĞLAM — Son olarak bir şey da-

ha söyleyeyim. Bugün Türkiye'de her gün yeni KİT'ler üretiliyor. Belediyelerin kurdukları yeni yeni şirketler devreye giriyor.

AYSAN — Onlar BİT'ler, KİT'ler değil. Yani bugün Türkiye'de KİT'ler ve BİT'ler var.

SAĞLAM — «Belediye İktisadi Teşekkülleri» anlamında «BİT» kısaltmasını kullanıyorsunuz. Geçen gün bir gazetede gördüm. Gözünüze çarptı mı, bilmiyorum. Diyor ki; «İstanbul Belediyesi'nin iştirak ettiği 30 kadar şirketin hepsi zarar etmiştir. Zarar tutarı şu kadar milyarlaraya varmıştır.» Bunların içinde market kurma var, asfalt dökme var, betonculuk var, çimlik fabrikaları var. Belediyecilik fonksiyonu imalat sanayiinde iş yapmak şeklinde algılanıyor. Bugün bütün belediyelerde sanayicilik yapmak hevesi var. Hepsi temel hizmetleri unutmuşlar, şirket yönetmek istiyorlar. Hatta çok sevilen Ankara Belediye Başkanı Sayın Murat Karayalçın; «Ben ille banka kuracağım. Bankacılık yapacağım.» diyor. Neymiş? Yeni kaynak bulacaktım. Nasıl bulacaksa!.. Bir başkası, «Belediye çok otobüs kullanıyor. Otobüs imal etmeli.» diyor. Yani belediyelerin otomotiv endüstrisi kurmasından söz ediliyor. Bu, önlenmesi gereken korkunç bir gidiştir. Sayın Aysan'ın deyimi ile bu BİT'lerin durumu çok tehlike arz ediyor. Biz bir taraftan KİT'leri özelleştirelim derken, belediyeler yeni BİT'ler yaratıyor.

Ekleyeceğimiz başka bir şey olmadığını göre, oturumu kapatıyorum. Hepinize çok teşekkür ederim.

Derginin Notu: Yukarıda sunulan «Açık Oturum», 17 Mart 1992 tarihinde yapılmıştır.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

OCAK ayında yatırımcıların yüzünü güldüren borsa, Şubat ayında verdiklerini geri almış, hatta yılbaşı düzeyinin bile oldukça altına inerek, yılın ilk iki aylık döneminin yatırımcılar için zararlı sonuçlanmasına neden olmuştur. Geçtiğimiz yıllarda, Ocak ve Şubat ayları yatırımcıları sevindiren aylar olurken, Mart ayı vergi ayı olması dolayısıyla borsada fiyatların düştüğü dönem olurdu. Bu yıl yatırımcıların büyük çoğunluğunun Mart ayında fiyatlar düşecek korkusuyla önceden satışa geçtikleri ve bu nedenle de fiyatların Şubat ayında düştüğü gözlenmiştir. Beklentilerin genellikle tersinin gerçekleştiği borsamızda bu sene fiyatların yükselme göstermesi kuvvetle muhtemeldir.

Şubat ayındaki düşüşlerden hemen tüm hisseler nasibini alırken, dergimiz indeksi kapsamındaki hisselerden Ege Bira ayın prim yapan tek kâğıdı olmuş, fiyatı 100 bin liradan 105 bin liraya yükselirken, % 5 artış sağlamıştır. Bu kâğıdın dışında, gerek Dergi İndeksi, gerek İMKB İndeksi kapsamında yer alan hisselerin hiçbirisi Şubat ayında pozitif verim sağlayamamıştır. «28 Şubat 1992, Cuma» günü kapanış fiyatları itibarıyla, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi yeniden 10.000 puan sınırının altına düşmüş, % 26.11 oranında bir gerilemeyle 9572.27 puana inmiştir.

Dergi İndeksi ve Borsa İndeksi kapsamındaki hisselerin tümü bir arada ele alındığında, ayın en kötü performans gösteren hisselerinin, beklenenin çok altında kâr rakamı gösteren bilançolar açıklayan Köytaş (% 55.81) ve Alarko Holding (% 42.69) oldukları gözlenmektedir. Ayın hayal kırıklığı yaratan diğer hisseleri; Tüpraş (% 42.31), Koruma Tarım (% 42.00), Aselsan (% 41.35), Makina Takım (% 41.07), Peg Profilo (% 39.00), Enka Holding (% 37.97), Brisa (% 37.93), Santral Holding (% 37.50), Tofaş Oto Fab. (% 36.89), Eczacıbaşı Yatırım (% 36.15), Sarkuysan (% 36.00), Kav (% 35.82), Deva Holding (% 35.29) ve Konya Çimento (% 35.25) şeklinde sıralanmaktadır.

Ay içinde kaydettikleri düşüş oranı çok fazla olmadığı için diğerlerine nazaran nispeten daha iyi direnç göstermiş olduklarını söyleyebileceğimiz hisseler ise Migros (% 7.02), Pınar Süt (% 7.69), T. Garanti Bankası (% 10.42), Akbank (% 11.84), Çimsa (% 12.22), Good-Year (% 14.81), Yapı-Kredi Bankası (% 15.00), Maret (% 15.66) ve Mardin Çimento (% 16.00) olarak göze çarpmaktadır.

Şubat ayında hisse senedi fiyatlarının düşmesinde, vergi ayı Mart'ın yaklaşması dışında başka faktörler de etkili olmuştur. Bunların başında doların hızlı yükselişi gelmektedir. Gerçekten de ay içinde doların fiyatı son derece süratli yükselerek 6.000 lira sınırına ulaşmış, ayın son günlerindeki müdahalelerle 5.910 liraya kadar çekilebilmiştir. Doların yılbaşı değerinin 5.110 lira mertebesinde olduğu gözönüne alınırsa, iki ay içinde % 15.66 oranında değer artışı gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle kapalıçarşı esnafının hisse senetlerinden çıkarak dolara yönelmesine yol açmış, bu gelişmeden hisse fiyatları olumsuz etkilenmiştir. Ocak ayı enflasyon oranının çok yüksek açıklanması, hükümetin borsaya yönelik vaatlerinin yatırımcıların beklentileri doğrultusunda gerçekleşmemesi borsayı olumsuz etkileyen diğer faktörler olmuştur.

Şubat ayında sermaye artırımları devam etmiş; Bolu Çimento ödenmiş sermayesini % 32.89 oranında bedelli, % 12.11 oranında bedelsiz artırarak 67 milyar 725 milyon liradan 98 milyar 201 milyon 250 bin liraya; Duran Ofset % 100 oranında bedelsiz artırımla 2.8 milyar liradan 5.6 milyar liraya; Finansbank % 100 oranında bedelli artırımla 100 milyar liradan 200 milyar liraya; Kepez Elektrik % 100 oranında bedelli artırımla 40 milyar liradan 80 milyar liraya yükseltmişlerdir. Daha önce rüçhan hakları kullanılmış olup, bedelsizleri üzerinde işlem görmekte olan Parsan ve Sun Elektronik hisselerinin bedelsizleri dağıtılmış, Tütüncüler Bankası'nda % 70 oranındaki rüçhan hakkı kullanılmış ve hisseler, bedelsizleri üzerinde olarak işlem görmeye başlamıştır. Yine Şubat ayında Çukurova Elektrik'in kayıtlı sermaye tavanı 1 trilyon 500 milyar liraya, Döktaş'ın kayıtlı sermaye tavanı 250 milyar liraya, Enka Holding'in kayıtlı sermaye tavanı 100 milyar liraya, Kordsa'nın kayıtlı sermaye tavanı 300 milyar liraya ve Yünsa'nın kayıtlı sermaye tavanı da 200 milyar liraya yükseltilmiştir.

Şubat ayında Hürriyet Gazetesi'nin % 10 hissesi halka açılmış, halka satış işlemi İş Bankası'nca yürütüldükten sonra, hisseler borsada işlem görmeye başlamıştır. Halka arz işlemi 7.800 TL'den gerçekleştirilmiş, bu hisseler de borsaya girer girmez, genel düşüşten nasiplerini almış ve ayı 6.700 liradan kapatmışlardır. Sermayesi 52 milyar lira olan Hürriyet'in 1991 yılı kârı 34 milyar 787 milyon lira olmuştur. Buna göre hisselerin piyasa değeri/defter değerinin 2.98, fiyat/kazanç oranının 11.4 olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, Hürriyet'in % 150 bedelsiz hisse dağıtılabilecek potansiyele sahip olduğu, bu potansiyelin 6 ay içinde 1.5 bedelsiz hisse verilmek suretiyle hissedarlara yansıtılacağı belirtilmiştir.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın 1991 yıllık raporu Şubat ayında yayınlanmıştır. «Tablo 1»de bu rapordan alınan, borsa indeksinde yer alan 75 hisseye ait, 1991 yılı işlem miktarı, hacmi ve işlem görme oranları verilmiştir. İşlem görme oranı, işlem hacminin yıl sonu piyasa değerine oranlanmasıyla hesaplanmakta, söz konusu hisse senedinin likiditesi hakkında fikir vermektedir. İşlem görme oranının borsa geneli için ortalaması % 44.93 olarak hesaplanmıştır. Bu değer hemen her yıl giderek yükselmektedir. 1990 yılı değeri % 27.68, 1989 yılı değeri ise % 11.02 olarak gerçekleşmişti. «Tablo 1»de verilen 75 hisse için hesaplanan ortalama % 112.95, Adana ve Mardin Çimento hariç tutularak 73 hisse için hesaplanan ortalama ise % 92.95 çıkmaktadır. Bu değerlerin borsa genelinden çok yüksek çıkmasının bir nedeni, tabloda yer alan, diğer bir deyişle indeks kapsamında bulunan hisselerin, bulunmayanlara nazaran daha likit olmaları, diğer bir nedeni de, tabloda yer alan hisseler için ortalamanın, ağırlıksız aritmetik ortalama şeklinde hesaplanması ve sermayesi küçük ama likiditesi yüksek hisselerin değerlerinden etkilenmiş olmasıdır.

Ay içinde hisse senedi yatırımcılarını ilgilendiren bazı tebliğler Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğlerle getirilen bazı yenilikler aşağıda özetlenmiştir.

- Hisse senetleri borsada işlem gören şirketler her 3 ayda bir mali tablo yayınlacaklar, 6. ve 12. ayların sonu itibarıyla yayınlanacak olan 6'şar aylık tabloların bağımsız denetlemeden geçmesi zorunlu olacaktır.

- Aracı kurumlar ve yatırım fonları da altı ayda bir mali tablo yayınlamak zorunda olacaklardır.

- Standart ilkelere uygun bulunmayan mali tabloların kamuya açıklanması yasaklanmıştır.

- Yükümlüler, bağımsız denetlemeden geçmiş mali tablolarını ilgili dönemi izleyen 5 hafta içinde, denetimsiz raporlarını ise 3 hafta içinde borsa ve SPK'ya yollamak zorunda olacaklardır.

Öte yandan, Sermaye Piyasası Kurulu'nca hazırlanan ve Devlet Bakanı Tansu Çiller'e sunulan, sermaye piyasası yasa değişikliği tasarısında, aşağıda sıralanan bazı değişikliklere yer verilmiştir. Buna göre;

- Menkul kıymetlerin halka arzında SPK'dan izin alma zorunluluğu kaldırılacaktır. Buna karşılık, Kurul'a kayıt esası getirilmektedir.

- Satılan menkul kıymetlerin alıcıya teslim süresi kısaltılacaktır. Mevcut yasa da, satış sırasında verilen geçici il mühaberlerin en geç 3 ay içinde hisse senetleriyle değiştirilmesi gereği yer alırken, tasarıda; «kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş şirketler satış esnasında, diğer şirketler ise sermaye artırımının tescilini takibeden

TABLO 1: İŞLEM HACMİ VE MİKTARLARI

Şirket	İşlem Miktarı (Adet)	İşlem Hacmi (Milyon TL)	İşlem Görme Oranı (%)	Şirket	İşlem Miktarı (Adet)	İşlem Hacmi (Milyon TL)	İşlem Gör. Oranı (%)
Adana Çim.	61.458.936	4.242.952	913.52	Konya Çim.	30.761.645	1.167.835	381.46
Alyon Çim.	10.678.970	264.342	440.57	Kordas	25.644.524	97.236	13.55
Akal Tekst.	13.837.742	53.990	34.93	Koruma T.	27.955.861	86.210	112.18
Akbank	32.043.792	149.162	2.55	Köytaş	55.156.023	122.831	477.48
Akçimento	48.078.865	254.181	58.87	Makina T.	17.685.138	64.149	416.52
Alarko Hol.	20.240.583	349.493	69.93	Mardin Çim.	86.304.907	2.070.762	772.67
Auçelik	193.341.819	3.124.022	72.75	Marel	15.073.666	48.614	25.03
Aselsan	20.610.479	68.923	17.17	Marshall	24.844.507	198.266	121.88
Aygaz	10.229.991	277.348	15.68	Mensucat S.	11.319.616	43.197	10.15
Bağış	136.051.359	411.427	93.51	Metaş	203.533.709	148.626	293.58
Bolu Çim.	72.508.626	361.646	127.14	Migros	48.733.308	740.703	322.04
Brisa	9.021.345	36.654	7.31	Nasaş	34.197.190	28.827	58.24
Çelik Hal.	77.927.162	332.900	289.43	Nel Hold.	22.282.045	37.104	62.26
Çimsa	7.639.562	50.602	9.90	Olosan	46.844.340	511.336	51.12
Çukurova	258.981.996	1.603.935	106.40	Petrol Of.	76.145.890	375.380	14.90
Denizli C.	6.981.316	20.774	200.72	Peg Prof.	67.687.065	269.864	48.59
Deva Hold.	61.357.629	315.404	123.54	Petkim	97.401.385	119.123	4.67
Doğusan	18.407.133	30.353	153.30	Pınar Et	22.270.007	16.395	12.86
Döktaş	22.494.689	215.343	36.73	Rabak	20.059.241	70.806	98.34
Ecz. İlaç	178.358.620	2.916.542	111.11	Santral H.	32.084.051	254.788	94.37
Ecz. Yat.	70.317.472	1.772.559	230.62	Sarkuysan	83.931.120	1.202.886	254.58
Ege Bira	5.671.725	327.087	28.22	Teletaş	20.620.128	146.576	27.27
Ege End.	14.639.075	41.836	75.65	T. Garantl	90.772.011	223.837	13.57
Enka Hold.	4.440.857	30.759	18.99	T. İş Bank.	233.988.760	1.137.197	60.10
Erdemir	607.724.028	2.567.686	63.08	Tof. Oto F.	8.188.233	103.808	3.13
Fin. Bank	18.379.546	75.452	15.88	Trakya Cam	29.498.531	92.827	11.60
Good-Year	5.991.325	34.660	8.88	TSKB	12.003.919	30.098	8.98
Gübre Fab.	40.270.442	45.046	44.16	Tüpraş	154.158.560	597.746	12.04
Güney Bira	9.485.548	206.946	71.41	T.D. Döküm	29.955.417	320.862	25.74
Hektaş	9.811.455	33.557	73.37	T. Siemens	3.677.081	63.674	12.13
Intema	11.630.715	220.183	319.80	T. Şişe Cam	16.708.762	120.880	11.32
İzmir D.Ç.	79.583.539	83.856	16.56	Uşak Ser.	36.426.790	63.421	291.59
İzocam	12.770.735	138.510	27.27	Ünye Çim.	9.888.517	93.551	71.56
Karlonsan	30.639.874	101.280	31.26	Vestel	31.213.007	137.190	20.32
Kav	10.309.994	65.874	49.46	Yasaş	30.249.839	58.251	102.74
Kepez Elek.	11.649.569	79.447	38.75	YKB	131.285.581	508.205	32.58
Koç Hol.	63.342.130	1.003.620	14.57	Yünsa	9.720.259	22.436	17.26
Koç Yat.	49.831.520	1.119.777	90.16			Ortalama	112.95

engeç 15 gün içinde hisse senetlerini alıcılara teslim etmek zorundadırlar» ibaresi-ne yer verilmektedir.

- Şirketler, SPK kaydına alınmak şartıyla, kâr payı imtiyazı sağlayarak, oy hakkından yoksun paylar ihraç edebilecek ve bunları temsil eden hisse senetlerini halka arz edebileceklerdir.

- Temettü ödemede eski-yeni hisse senedi farkı kaldırılacak, tüm hisseler kârdan eşit pay alacaklardır.

- Menkul kıymetlerin değerini etkileyebilecek önemli olay ve gelişmelerde, SPK'nun küçük tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak ve kamunun aydınlatılmasını sağlamak amacıyla yapacağı düzenlemelere uygulanması zorunlu olacaktır.

- İçeriden öğrenenlerin ticaretini yapanlar ile piyasayı yapay olarak etkilemek amacıyla alım-satım yapan, piyasayı etkileyebilecek yalan, yanlış, asılsız bilgi yayanlar ve sermaye piyasasında izinsiz olarak faaliyette bulunan kişilere ağır para ve hapis cezası getirilecektir.

- Anonim ortaklıklar ve kuruluşlar alacaklarına, gayri menkul ve benzeri diğer varlıklarına dayalı olarak menkul kıymet ihraç edebileceklerdir.

- Bankalar kendi menkul kıymetlerini halka arz ettiklerinde Sermaye Piyasası Yasası hükümlerine tabi olacaklardır.

- Mevduat bankaları sermaye piyasasında ayrı bir şirketleşmeyle faaliyet göstereceklerdir.

- İMKB dışında, fiziki mekânı olmayan ve bilgisayar sistemiyle çalışan örgütlü borsalar kurulabileceği gibi diğer illerde de menkul kıymetler borsaları kurulabilecektir.

- Vadeli işlemler borsaları (futures ve options) kurulabilecektir.

- Açığa satış ve repo işlemleri yeniden düzenlenecektir.

- Altın Borsası kurulacak, ancak bu borsanın İMKB ile aynı binada faaliyet göstermemesi sağlanacaktır.

- Yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları çeşitlendirilecek, fon kurmak ve yönetmek bankaların tekelinden çıkarılacaktır.

- Takas ve saklama hizmetleri ayrılacak, böylece bankaların yatırım fonlarında dispoñibilite karşılığı olarak tuttıkları hisse senetleriyle oynamaları engellenecektir.

17 Haziran'da çalışmaya başladığından beri yalnızca devlet tahvili ve hazi-

ne bonolarının işlem gördüğü Menkul Kıymetler Piyasası'nda 17 Şubat'tan itibaren, borsa kotuna dahil 150 şirketin 200 tahvili ile Kamu Ortaklığı İdaresi'nin ihraç etmiş olduğu dövizde endeksli gelir ortaklığı senetleri de işlem görmeye başlamıştır. Özel sektör tahvillerinin nominal değer üzerinden stok değerlerinin 1.2 trilyon, gelir ortaklığı senetlerinin stok değerinin de 50-60 trilyon lira olduğu belirlenmiştir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ocak	243.11	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90
Şubat	246.73	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27
Mart	249.65	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	
Nisan	235.43	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	
Mayıs	227.24	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	
Haziran	220.66	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	
Temmuz	207.07	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	
Ağustos	204.24	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	
Eylül	198.36	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	
Ekim	200.20	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	
Kasım	200.44	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	
Aralık	202.10	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	

KENAN KORTELE

**Niçin
Kalkınamadık
Neler
Yapmalıyız**

İSTANBUL - 1992

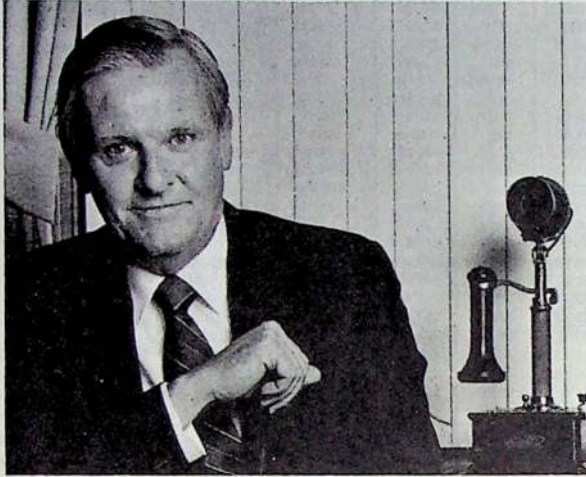
Genel Dağıtım: TEKİN YAYINEVİ
Çağaloğlu-İstanbul

Yeni yayınlanan bu kitapta, Türkiye'nin son 68 yılı ele alınır ve bütün politik, ekonomik ve kültürel problemler okuyucunun önüne seriliyor. Kitabın son elli sayfasında da birçok derdimize yeni ve orijinal çareler öneriliyor. Uzun zamandan beri aşırı enflasyonun altında ezilen kitleler, bu kitapta, kendi derlerinin dile getirildiğini görecektir. Bütün aydınların, politikacıların ve işadamlarının, aynı zamanda öğretmenlerin, emeklilerin ve diğer sabit gelirli olanların bu kitaptan çok faydalanacakları muhakkaktır. Bilhassa çalışan hanımlarımız için özel bir bölüm ayrılmıştır. Hakikat ne kadar acı olsa da, derdi bilmeden çare bulmak imkânsızdır.

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kâr (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1988 (Milyon TL)	1989 (Milyon TL)	1990 (Milyon TL)	1988 (Net)	1989 (Net)	1990 (Net)	Şubat 1991	Aralık 1991	Ocak 1992	Şubat 1992
1	AKÇİMENTO	150.000	84.656,3	4.989	2.504	34.959	36	6,60	25	7.600	5.100	5.900	4.100
2	ANADOLU CAM	100.000	53.700	8.757	6.573	9.177	60	29	26	7.000	1.250	1.650	1.300
3	AÇÇELİK	500.000	225.000	35.583	54.400	187.666	92	100	165	30.500	19.250	23.000	17.500
4	BAĞFAŞ	200.000	200.000	22.717	22.450	21.113	40	40	50	13.750	2.200	2.250	1.650
5	BOLU ÇİMENTO	98.201,25	98.201,25	4.781	9.954	12.185	213,45	37	56,80	21.500	4.200	4.450	2.350
6	BRISA	607.500	151.875	29.868	43.705	21.024	103,20	44	12	5.500	3.300	4.350	2.700
7	ÇELİK HALAT	135.000	43.200	6.462	7.786	15.959	100	70	60	10.500	2.700	2.950	2.200
8	ÇİMSA	56.160	56.160	12.985	12.172	16.415	82,60	44	20	8.700	9.100	9.000	7.900
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.500.000	300.000	81.688	136.660	123.636	250	250	120	15.500	5.200	5.900	4.800
10	DÖKTAŞ	250.000	50.000	4.523	3.023	19.120	58,50	27	70	16.750	11.750	14.750	10.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	75.600	1.713	2.043	8.315	45	45	50	28.500	30.500	13.000	8.300
12	EGE BİRACILIK	12.600	12.600	9.607	14.090	46.146	130	80	130	54.000	92.000	100.000	105.000
13	EGE GÜBRE	50.400	36.000	900	(1.257)	(2.758)	18	-	-	1.200	650	875	675
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	768.000	268.834	451.914	430.977	175	50	30	8.700	5.300	5.300	3.850
15	GOOD-YEAR	80.000	52.753	12.548	4.135	(32.095)	60	15	-	5.050	7.400	8.100	6.800
16	GÜBRE FABRİKALARI	240.000	120.000	(3.377)	134	10.515	-	-	-	1.500	850	1.100	800
17	GÜNEY BİRACILIK	8.400	8.400	3.388	3.816	13.564	60	35	75	22.500	34.500	47.000	38.500
18	HEKTAŞ	50.000	30.000	3.346	3.330	7.119	375	60,80	71	9.250	1.600	2.300	1.550
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.000.000	675.000	(8.616)	(12.898)	(31.223)	-	-	-	3.150	750	925	700
20	İZOCAM	150.000	30.000	4.877	7.680	17.242	120	85	82,50	14.000	17.000	19.250	15.250
21	KARTONSAN	108.000	108.000	4.792	10.081	21.950	20	30	35	5.700	3.000	3.200	2.100
22	KAV	50.000	27.000	4.428	8.961	8.458	75	75	84	14.500	4.950	6.700	4.300
23	KOÇ HOLDİNG	1.000.000	400.000	40.793	80.511	139.062	60	110	32,60	21.000	17.250	22.500	15.750
24	KOÇ YATIRIM	100.000	36.000	7.220	18.530	26.219	50	60	60	25.500	34.500	38.500	31.000
25	KORDSA	300.000	151.875	34.928	34.822	39.345	96	45	21	5.300	4.750	5.600	4.500
26	KORUMA TARIM	33.412,5	33.412,5	7.458	2.020	3.699	111	20	35	10.000	2.300	2.500	1.450
27	MAKİNA TAKIM	20.000	16.650	282	2.487	1.038	5	100	17	13.000	925	1.400	825
28	METAŞ	450.000	75.000	(9.942)	5.447	(36.202)	-	-	-	1.000	675	750	575
29	NASAŞ	150.000	90.000	162	1.149	2.643	-	2	-	1.350	550	650	425
30	OLMUKSA	100.000	77.000	6.292	2.502	214	35	16	-	3.150	1.200	1.500	1.200
31	OTOSAN	110.000	110.000	31.483	41.880	101.989	70	60	95	13.250	15.250	9.200	6.500
32	PINAR SÜT	24.300	24.300	1.635	2.568	809	37,80	53,60	7,50	7.500	1.250	1.300	1.200
33	RABAK	45.000	45.000	6.753	323	3.727	40	15	20	7.800	1.600	1.750	1.250
34	SARKIYSAN	200.000	37.800	9.725	22.585	29.187	80	150	200	63.000	12.500	13.750	8.800
35	TELETAŞ	250.000	50.000	24.473	21.177	29.366	85,80	55	27	6.300	11.000	14.500	8.600
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	250.000	100.000	9.472	11.176	31.730	44	30	50	13.750	12.500	14.500	9.750
37	TÜRK SIEMENS	-	21.000	10.119	23.572	19.542	68,50	80	50	21.500	25.000	26.500	18.500
38	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	121.414	24.238	181.611	46,08	37,74	46,47	53.000	10.000	10.500	7.500
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	1.000.000	388.138,8	12.084	17.559	29.837	20	15	20	20.000	2.750	3.750	2.800
40	YASAŞ	54.000	27.000	1.609	2.676	3.788	20	23,82	17,66	2.450	2.100	3.250	2.150

Kurum Temizliği!

Kurum temizliği, gösterilmeden görülen bir kurum kimliğidir.

Ancak temiz olanın, temiz göründüğünü herkes bilir... görür... hisseder... konuşur... ve not verir!

Sağlıklı, temiz bir çalışma ortamı, herkesin hakkı; verimliliğin ve çağdaş olmanın gereğidir.

Yumuşak, emici, dayanıklı, hesaplı özellikleri ve kalitesiyle İpek Kağıt ürünleri, çalışma hayatımızın vazgeçilmez, günlük, temel ihtiyaçları arasında yer alır.

Kurumsal temizliğe yönelik hizmetler boyutunda İpek Kağıt, Mendil, Kutu Mendil, Peçete, Havlu ve Tuvalet Kağıtlarında; Selpak, Solo, Silen markaları ile sağlıklı, hesaplı ve pratik çözümler sunuyor.

İpek Kağıt'ın kurumsal temizliğin "Kuruluşa Özel" boyutunda sunduğu Peçete, Mendil ve Kutu Mendiller ise, kurumsal kimliğinizin simge ve mesajlarını özenle taşıır.

Bu çağdaş çözümlerden, zaman yitirmeden yararlanmak için *Girişim Pazarlama A.Ő. 'den, Cüneyt Çingitaş'ı (1-174 27 00) arayın... İpek Kağıt ürünleri Size hesaplı ulaştırılsın!*

İPEKKAĞIT

Görüşler

Dr. A. KEMAL ÇELEBİ

Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politikasının GAP ile Bütünleştirilmesi

I — GİRİŞ

BİR mekân parçası olan «bölge» ölçeğinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik dengesizliklerin ve sorunların gittikçe artan ağırlığı, günümüzde bu konuya daha fazla önem verilmesini gerektirmiştir. Derecesi farklı olmakla birlikte hemen her ülkede varlığı söz konusu olan bölgesel dengesizlik olayı, ülkemizde de başta siyasal olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkisini hissettirmektedir. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesi için çeşitli ülkelerde ve ülkemizde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Ülkemizde az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması için kullanılan politika araçlarından birisi teşvik edici vergi politikasıdır. Bölgesel kalkınma ile ilgili diğer önemli bir araç, kamu harcamaları politikası içinde önemli bir yer tutan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'dir. Yapımı halen devam etmekte olan ve yakın gelecekte faaliyete geçmesi planlanan GAP, bölge'nin ekonomik ve sosyal yapısını büyük öl-

çüde değiştirecek bir proje olarak değerlendirilmektedir.

GAP'ın bölgesel kalkınma politikası içinde önemli bir konuma sahip olması, diğer politika araçlarının GAP ile bütünleştirilecek şekilde yeniden gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede incelemede öncelikle, bölgesel amaçlı teşvik edici vergi politikası ve Türkiye uygulaması değerlendirilecektir. İkinci olarak, GAP'ın bölgesel kalkınma içindeki yeri ve önemi konusuna değinilecektir. Son olarak da bu değerlendirme ve açıklamaların ışığında, GAP'ın bölgede yapması beklenen yapısal değişikliklere bağlı olarak bölgesel teşvik edici vergi politikasının nasıl olması gerektiği konusu üzerinde durulacaktır.

II — Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politikasının Özelliği

Teşvik edici vergi politikası çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Ge-

nel olarak, gelişmekte olan ülkelerde özel sektör yatırımlarını teşvik ederek kalkınmayı gerçekleştirmek, gelişmiş ülkelerde ise sektörel gelişme programları ve ekonomik istikrarı sağlamak için başvuru bir politikadır. Bunun yanında, az gelişmiş bölgelere özel sektör yatırımlarını çekmek için kullanılabilen bölgesel bir kalkınma politikası aracıdır. Hükümetler, az gelişmiş bölgelerde de yatırım yapılmasını sağlamak için girişimcilerin kuruluş yeri seçimi ile ilgili olarak yaptıkları hesapları, az gelişmiş bölgelere lehine çevirecek şekilde vergi teşvikleri verme yoluna giderler. Özel yatırımların az gelişmiş bölgelere çekilmek istenmesinin iki amacı bulunmaktadır. Birinci amaç, kaynakların ülke düzeyinde rasyonel kullanılmasıdır. Diğer bir deyişle, gelişmiş bölgelerdeki aşırı yoğunlaşmanın neden olduğu makro ve mikro olumsuz dışsal ekonomilerin ortadan kaldırılması istenir. İkinci amaç, az gelişmiş bölgelerde yaşayanların refah düzeylerinin yükseltilmesidir.

Günümüzde, bölgesel dengesizlik sorununu çözmek için çaba gösteren ülkelerin çoğunda teşvik edici vergi politikası kullanılmaktadır. Bu politikanın uygulandığı ülkelerde, bölgesel amaçlı mali teşviklerin beş kategoriye ayrıldığını görüyoruz. Bunlar; üretim giderleri ile ilgili vergi teşvikleri, üretimle ilgili vergi teşvikleri, kârlar ile ilgili vergi teşvikleri, harcamalarla ilgili vergi teşvikleri ve diğer teşviklerdir (Modi, s. 308). Görüldüğü gibi, bölgesel kalkınmada teşvik politikası uygulayan ülkelerde vergi teşvik önlemleri önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, teşvik edici vergi politikasına bölgesel kalkınmayı sağlamanın altın anahtarı gözüyle bakılmamalıdır (Wheatcroft, s. 87). Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmenin iki ön koşulu bulunmaktadır. Birincisi ön koşul, maddi, kurumsal ve personel altyapılarının kurulmasıdır (Erkan, s. 71; Vanhove-Klasssen, s. 7). İkinci ön koşul, kalkınma kutbu oluşturulmasıdır. Bunun anlamı, yatırımların az gelişmiş bölgenin gelişme potansiyeline sahip belli merkezlerinde yoğunlaştırılmasıdır (Friedmann, s. 52). Altyapının hazırlanması ve kalkınma kutbu oluşturulması gibi ön koşullar yerine getirilmeden uygulanacak teşvik edici vergi politikasının başarı şansı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde oldukça zayıftır. Bundan dolayı sorunun çözümü, bölgesel dengesizliği her boyutuyla kavrayan bütüncül bir politika yaklaşımını gerektirmektedir.

III — Türkiye'deki Uygulamanın Değerlendirilmesi

Planlı döneme geçildikten sonra 1961 yılında İstanbul'da toplanan Vergi Reformu Komisyonu çalışmalarında özel tasarruf ve yatırımların vergi yoluyla teşvik edilmesi şeklindeki görüşlerin benimsenmesiyle, ülkemizde genel olarak teşvik edici vergi politikası uygulanmaya başlanmıştır. İktisadi kalkınma amacıyla ülke çapında uygulanan vergi teşvik önlemleri, az gelişmiş bölgelerde yapılacak yatırımlar için daha fazla teşvik içerecek şekilde farklılaştırılarak uygulanmaktadır. Ülkemiz-

de bölgesel kalkınma amacıyla farklılaştırılarak uygulanan genel vergi teşvik önlemleri şunlardır:

- Yatırım indirimi,
- Gümrük vergi ve resimlerinde muafiyet ve taksitlendirme,
- İhracat garantili orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinde vergi, resim ve harç istisnası.

Bir de sadece bölgesel kalkınma amacıyla uygulanan vergi teşvik önlemleri vardır. Bunlar da;

- Kalkınmada öncelikli yörelerde inşa edilen tesislerde emlak vergisi, resim ve harç muafiyet ve istisnası,
- Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel indirim oranlarının artırılması,

- Kalkınmada öncelikli yörelerde elde edilen ücretlere düşük gelir vergisi tarifesi uygulanması,

- Kalkınmada öncelikli yörelerde faaliyette bulunan kurumlara daha düşük oranda kurumlar vergisi uygulanmasıdır.

Zaman içinde miktar, oran ve yürürlükte kalma süreleri açısından değişiklikler gösteren bu vergi teşvik önlemlerinin bölgesel kalkınmanın sağlanmasında oynadıkları rolü değerlendirebilmek için, teşvik belgesi almış yatırımların bölgelere göre dağılımını incelemek gerekir. Ancak, teşvik belgesi almış yatırımların gerçekleşmiş yatırımları ifade etmediği bilinmelidir.

TABLO 1
Teşvik Belgesi Almış Yatırımların Plan
Dönemleri İtibariyle Bölgesel Dağılımı (Milyon TL)

Bölgeler	II.B.Y.K.P.		III.B.Y.K.P.(¹)		IV.B.Y.K.P.	
	Tutarı	Yüzde	Tutarı	Yüzde	Tutarı	Yüzde
Marmara	15.525	37.65	114.465	28.24	1.245.436	51.50
Karadeniz	2.723	6.60	29.959	7.39	171.213	7.09
Doğu An.	1.467	3.56	14.831	3.66	63.626	2.63
G. Doğu An.	1.361	3.30	27.187	6.70	137.502	5.68
Akdeniz	8.985	21.79	80.489	19.86	236.657	9.79
İç Anadolu	3.325	8.06	84.905	20.93	334.168	13.83
Ege	5.216	12.65	48.143	11.87	229.326	9.48
Belirsiz(²)	2.639	6.39	5.493	1.35	-	-
Toplam	41.241	100.00	405.472	100.00	2.417.928	100.00

Kaynak: II.B.Y.K.P. için, TÜSİAD, Teşvik Belgesi Almış Yatırımların Gerçekleşmeleri ve Sorunları, Yayın No: T/76.3.36, İstanbul 1976; III. ve IV.B.Y.K.P.D. için, DPT, Yıllık Programlar.

(¹) 1973, 1974, 1975 ve 1977 yılı verilerini kapsamaktadır.

(²) Birden fazla bölgeyi kapsayan yatırımlar.

Teşvik belgesi almış yatırımların plan dönemleri itibarıyla bölgesel dağılımı incelendiğinde, Marmara bölgesinin ilk sırayı aldığı görülmektedir. Marmara bölgesini, plan dönemlerine göre yer değiştirmekle birlikte Akdeniz, Ege, İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri izlemektedir. Az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yatırım yapmak üzere alınmış teşvik belgeleri tutarının payı ise, II. Plan döneminde Doğu Anadolu bölgesi için % 3.56, Güneydoğu Anadolu bölgesi için % 3.30; III. Plan döneminde Doğu Anadolu bölgesi için % 3.66, Güneydoğu Anadolu bölgesi için % 6.70; IV. Plan döneminde Doğu Anadolu bölgesi için % 2.63, Güneydoğu Anadolu bölgesi için % 5.68 olmuştur.

Görüldüğü gibi, yatırımların Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine çekilmesinde bölgesel amaçlı teşvik edici vergi politikası pek başarılı olmamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bunun en önemli nedeni, kalkınma için gerekli olan ön koşulların oluşturulamamış olmasıdır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, az gelişmiş bölgelerde kamu altyapı yatırımlarına önem verileceği belirtilmiştir. Ancak, altyapı yatırımlarının ilk dört plan dönemindeki bölgesel dağılımı, kalkınma planlarında yer alan ilkeler doğrultusunda hareket edilmediğini göstermektedir (Kutbay, s. 3).

İkinci ön koşul olan kalkınma kutbu oluşturulması, III. B.Y.K.P. dışındaki kalkınma planlarında bölgesel kalkınma politikasının bir ilkesi olarak benimsenmiştir. Ancak uygulamada, «Kalkınmada Öncelikli Yörelere» olarak

belirlenen az gelişmiş bölgelerdeki il ve ilçelere kamu altyapı ve üstyapı yatırımları dağıntık olarak götürülmüş ve bu bölgelerdeki toprak ve su gibi doğal kaynakların ve görece üstün olan hayvancılık sektörünün değerlendirilmesine yönelik bölgesel projeler yoluyla bir kalkınma atmosferi meydana getirilmeye çalışılmıştır.

IV — GAP'ın Bölgesel Kalkınma Politikası İçindeki Yeri ve Önemi

Ülkemizde bölgesel kalkınma amacıyla toprak ve su gibi doğal kaynakların değerlendirilmesine yönelik projeler içinde en büyüğü olan GAP, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini içine alan 74.000 km²lik bir alanı kapsamaktadır. GAP 7'si Frat, 6'sı Dicle nehirleri üzerinde olmak üzere toplam 13 projeden oluşmaktadır. Projenin bölge ve ülke kalkınmasına katkı sağlamak açısından iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci amaç, susuz tarım yapılan bölge topraklarının sulu tarıma açılmasıdır. Bölgede % 4 düzeyinde olan sulanabilir alanların 1993 yılında %12.8'e, 2010 yılında % 14.2'ye ve sonraki yıllarda % 66.3'e çıkarılması planlanmaktadır (Şeker, s. 43). İkinci amaç da, toplam enerji üretiminin artırılmasıdır. Ülkemizde 121 milyar kWh olarak hesaplanan hidroelektrik potansiyelin (Keban hariç) yaklaşık % 23'lük bölümünü GAP bölgesindeki santraller oluşturmaktadır (Çeri, s. 40).

Çok amaçlı bir proje olan GAP,

bölgesel kalkınma açısından tarımsal nitelikli bir projedir. Bölgede 1.8 milyon hektarlık bir alanın sulu tarıma açılmasıyla birlikte, tarımsal üretim miktarında önemli bir artış beklenmektedir. Örneğin, Şanlıurfa'da kuru tarım ile dekar başına 79 kg. ürün elde edilirken, sulu tarım ile 193 kg. ürün elde edildiği görülmüştür (Gündüz, s. 45). Diğer taraftan, bölgenin tarımsal ürün deseni yoğunluğunda da bir değişme olacağı, «Tablo 2»den anlaşılmaktadır.

Tabloda görüldüğü gibi, sulama sonrası ürün yoğunluğu içinde en büyük paya sanayi bitkileri ve sebzeler sahip olacaktır. Ürün yoğunluğunda böyle bir değişimin olması, bölgede tarım sektörünün yanısıra tarıma dayalı sanayilerin gelişmesine de yol açacaktır.

Bölgesel kalkınma içindeki yeri-

ni kısaca açıkladığımız GAP'ın, şimdi önemine değinebiliriz. GAP'ın bölgesel kalkınma açısından önemi, bir kalkınma kutbu niteliğinde olup olmadığı noktasında ortaya çıkmaktadır. GAP'ın sulama amacıyla tarımsal gelişme potansiyeline sahip bir alanda yoğunluk kazanması, tarım sektörü itişli kalkınma atmosferini oluşturacağını göstermektedir. GAP her ne kadar bölge için sulamaya dönük bir altyapı özelliğinde olsa da, kalkınma kutbu oluşturacak büyük ölçekli «sürükleyici yatırım» olarak tanımlanabilir. Sürükleyici yatırımlar çerçevelerinde bir dizi teknik, ekonomik, psikolojik ve coğrafi kutuplaşma etkileri meydana getirirler (Boudeville, s. 69). Örneğin, A işletmesinin yatırımları I_a , B işletmesinin yatırımları I_b ile gösterildiğinde, eğer

$$I_b = f(I_a) \text{ ve } \frac{I_b}{I_a} > 0 \text{ ise,}$$

TABLO 2
Bölge Ürün Deseni ve Yoğunluğu (%)

Ürün Türü	Mevcut Ürün Yoğunluğu	Sulama Sonrası Ürün Yoğunluğu
Tahıl ve Baklagiller	72.3	41.0
Pamuk	2.8	25.0
Sanayi Bitkileri		
ve Sebzeler	6.8	48.0
Çok Yıllık Bitkiler	9.4	20.0
Nadas	9.5	-
Toplam	100.0	134.0

Kaynak: Bülent Açma, «GAP Bölgesinde Sanayileşme Stratejisi», İktisat Dergisi, Sayı: 314, Mayıs 1991, s. 27.

A işletmesi, B işletmesi ile olan ilişkilerinde sürükleyici demektir (Dinler, s. 298). Bu açıdan bakıldığında GAP'ın kalkınma kutbu oluşturacak sürükleyici bir kamu yatırımı niteliğinde olduğu söylenebilir. Nitekim, özellikle 1983 yılından sonra birinci öncelikli proje olarak benimsenen GAP'ın hızlanması ve yakın zamanda faaliyete geçeceğinin öngörülmesi ile birlikte, teşvik belgesi almış yatırımların bölgesel dağılımı içinde Güneydoğu Anadolu bölgesinin payında önceki dönemlere göre artış olduğu gözlenmektedir (Tablo 3).

GAP'ın bölgede bir kalkınma atmosferi oluşturmasıyla birlikte, daha önceki dönemlerde pek etkin olamayan teşvik edici vergi politikasının özellikle tarım ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının artırılmasında etkili olacağı anlaşılmaktadır. Ancak, teşvik edici vergi politikasının, GAP'la birlik-

te bölgede ve ülkede ortaya çıkması beklenen değişme ve gelişmelere göre yeniden düzenlenmesi gerekir. Çünkü vergi teşvik önlemleri, makro düzeyde kaynak israfına yol açmadan etkili olmalıdır.

V — Öneriler

Türkiye'de tarım ürünleri için yapılan orta vadeli talep projeksiyonlarına göre, tarım sektörü bugünkü üretim potansiyeli ile bu talebi karşılayacak durumda görünmektedir. Dolayısıyla, GAP'ın devreye girmesiyle birlikte iç talep artışından fazla olacak olan tarımsal ürün artışının ihracat amacıyla yönlendirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten GAP master plan çalışmalarında da bölgesel kalkınma stratejisi, tarıma dayalı ihracat olarak tanımlanmıştır. Bölgede ihracata yönelik tarımsal gelişme sağ-

TABLO 3
1986-1989 Yılları Arasında Verilen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (Milyar TL)

Bölgeler	1986		1987		1988		1989 ⁽¹⁾	
	Tutarı	Yüzde	Tutarı	Yüzde	Tutarı	Yüzde	Tutarı	Yüzde
Marmara	2044.1	39.85	1955.2	30.88	5018.7	43.07	4644.6	38.73
İç An.	1330.9	25.94	558.6	8.83	1335.0	11.45	1001.2	8.36
Ege	416.5	8.12	1013.8	16.02	1687.4	14.48	1291.7	10.78
Akdeniz	502.8	9.80	789.4	12.47	1224.8	10.51	1455.2	12.13
Karadeniz	339.8	6.63	293.7	4.64	432.7	3.71	450.6	3.75
D. Anadolu	156.1	3.05	97.8	1.54	310.4	2.66	351.8	2.93
G.D. An.	339.0	6.61	368.8	5.83	1360.8	11.68	680.5	5.67
Belirsiz ⁽²⁾	-	-	1253.1	19.79	283.6	2.44	2117.2	17.65
Toplam	5129.5	100.00	6330.4	100.00	11653.4	100.00	11992.8	100.00

Kaynak: DPT, 1990 Yılı Programı, s. 29.

(1) Eylül 1989 sonu itibarıyla.

(2) Birden fazla bölgeyi kapsayan yatırımlar.

lanamaması, GAP'ın bölgesel kalkınma fonksiyonunu tam olarak görememesine yol açabileceği gibi, ülke tarım sektöründeki nüfusun Milli Gelir içindeki payının nispi olarak azalmasına da neden olabilecektir. Bundan dolayı, bölgede uygulanacak teşvik edici vergi politikasının tarıma dayalı ihracatı özendirerek şekilde düzenlenmesi birinci gereklilik olmaktadır.

Ancak, bir ülkenin özellikle ihracatın özendirilmesine yönelik olarak uygulamak istediği iç politika, karşı karşıya bulunduğu dış ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle, önce dünya tarım ticaretindeki gelişmelere kısaca değinmek gerekir. 1970'li yıllarda yıllık % 7'lik bir artış gösteren dünya tarım ticareti, 1980'lerde duraklama eğilimine girmiş ve 1985 yılında ciddi bir azalma göstermiştir. Dünya tarım ticareti son yıllarda tekrar artmaya başlamasına rağmen, yine de 1970'li yıllarda ulaştığı düzeyin altında seyretmektedir (Barke- ma - Drabenstott, s. 5).

Böyle bir ortamda, dünya tarım ticareti içinde en büyük paya sahip olan A.B.D., Avrupa Topluluğu, Kanada ve Avustralya gibi ihracatçı ülkeler arasında her zamankinden fazla rekabet yaşanmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde tarımın vergilendirilmesi eğilimi ağır basarken, gelişmiş olan bu ülkelerde tarım ürünlerine uluslararası rekabet gücü kazandıracak teşvik politikaları uygulanmaktadır (Ray, s. 2; Winglee, s. 9). Nitekim, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için yapılan GATT görüşmelerinde üzerinde anlaşmaya varılamayan konuların başında tarım gelmektedir.

GATT'ın 1986 yılında başlayan Uruguay görüşmeleri, A.B.D. ve Avrupa Topluluğu'nun tarımsal teşvik ve destekleme politikaları konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle henüz tamamlanamamıştır (Barkema - Henneberry - Drabenstott, s. 24). Bu durumda Türkiye'nin ihracata yönelik olarak uygulaması gereken bölgesel amaçlı teşvik edici vergi politikası uluslararası ticari bir engellemeyle karşılaşmayacağı gibi, dış ekonomik koşulların getirdiği bir zorunluluk olmaktadır.

Büyük bir rekabetin yaşadığı dünya tarım ticareti içinde GAP'ın bölge ve ülke kalkınmasına yapacağı katkı, tarımsal üretimin rakip ülkelere göre ne kadar etkin yapılacağına ve ne kadar etkin pazarlanacağına bağlı olacaktır. Bunun için, teşvik edici vergi politikası yatırım, üretim ve pazarlama aşamalarını kapsayacak şekilde belirlenmelidir. Şimdi bu konudaki önerileri sıralayabiliriz.

Vergi Teşvik Önlemlerinin Selektif Olması:

Aslında teşvik etme bir anlamda selektif olma, ayrıcalık yapma demektir (Akgüç, s. 29). Ancak, vergi teşvik önlemlerinin bölgesel kalkınma amacıyla kullanılmasında sektör ve il bazında ayrıcalık yapma yoluna gidilmediği görülmektedir. Örneğin yatırım indirimi, genel teşvik tablosunda yer almasa bile kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak bütün yatırım konuları için uygulanabilmektedir. Oysa bunun yerine, GAP'ın faaliyete geçmesiyle birlikte ortaya çıkacak olan tarımsal potansiyeli değerlendirmek için önce-

likle tarım, tarıma dayalı sanayi ve pazarlama yatırımlarına uygulanması daha gerçekçi ve etkin olabilir.

Diğer taraftan, yatırım indirimi kalkınmada öncelikli yörelerdeki illerde genel olarak uygulanmaktadır. Oysa bu yörelerdeki illerin her birisinin belli sektörlerde gelişme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Master Plan'a göre, Diyarbakır yemeklik yağ üretiminde; Mardin irmik, makarna, çırçır-lama ve meyve işletme faaliyetlerinde; Şanlıurfa tekstil, yemeklik yağ üretimi ve hayvan yemi üretiminde gelişme potansiyeline sahiptir. Bölgede görece daha gelişmiş bir sanayi ve hizmet sektörüne sahip olan Gaziantep ise dış pazarlama faaliyetleri için uygun bir il konumundadır (Dericioğlu, s. 43). Dolayısıyla bu yatırım çeşitleri için uygulanacak yatırım indirimi, gelişme potansiyeline sahip illerle sınırlandırılabilir. Böylece, bölgesel kalkınma için gerekli olan olumlu dışsal ekonomiler de oluşabilecektir.

İleri Tarım Teknolojisinin Teşvik Edilmesi:

Dış pazarlarda rekabet gücüne sahip tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerin tarım teknolojisi alanında üstünlüklere sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Bu ülkelerde tarım teknolojisi, araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle sürekli yenilenmektedir. Son yıllarda tarım teknolojisindeki araştırmalar farklı bir yöne kaymıştır. Teknolojinin sadece üretim artışını sağlamaya yönelik olduğu geçmiş araştırmaların tersine, teknolojik araştırmalar artık sağlığı korumaya ve ürün kalitesini arttırmaya yö-

neliktir (Duncan, s. 16). Türkiye tarım ürünlerine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırabilmek için, tarım teknolojisindeki gelişmelerin arkasından değil önünden gitmek zorundadır. Bunun için tarım teknolojisinin hem üretimi hem de kullanımı teşvik edilmelidir.

Türkiye'de bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlar, Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından belirlenen koşul, usul ve esaslar çerçevesinde kurumlar vergisinden muaf bulunmaktadır (Akdoğan, s. 301). Teknoloji üretimini özendirme için var olan böyle bir vergi teşvikine uygulama alanı kazandırılması için Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Ziraat Mühendisliği Fakülteleri ve Ziraat Odaları Birliği'nin katılımıyla, uygulama ve üretimi dönük bir «Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Merkezi» kurulmalıdır.

Tarımsal üretimde ileri teknoloji kullanımını teşvik etmek için ise, üretim girdileri fiyatlarını azaltan vergi teşvik önlemleri uygulanabilir. Bu vergi teşvik önlemleri, işletmenin üretim faaliyeti döneminde üretim miktarına bağlı olan değişken maliyetleri düşürecektir. Uygulanabilecek bu vergi teşvik önlemlerinden birincisi, ileri teknoloji ürünün tohum, ilaç ve gübre gibi temel tarımsal girdilerin temini için kullanılacak işletme kredilerinde vergi, resim ve harç istisnasıdır. İkincisi, yine ileri teknoloji ürünü olma koşuluyla bu temel tarımsal girdiler üzerindeki katma değer vergisinden tam veya kısmi muafiyet sağlanmasıdır. Hemen belirtmek gerekir ki, GAP'ın sadece bölge tarımını değil tüm ülke tarımını etkileyecek olması nedeniyle, bu vergi teş-

vik önlemleri ülke düzeyinde, ancak Güneydoğu Anadolu bölgesi için daha fazla teşvik içerecek şekilde uygulanabilir.

Tarım Ürünleri İhraç İstisnası Kapsamının Genişletilmesi:

Kurumlar vergisinde, yaş meyve, sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ile bunların tohum ve fideleri ve su ürünleri ihraç eden ve yıllık ihracat tutarı 250.000 Amerikan Dolarını aşan kurumların, bu ihracattan sağladıkları hasılatın % 20'yi geçmemek üzere Bakanlar Kurulu'nca belirlenen oranı (1991 yılı için % 12) kurum kazancından indirilebilmektedir. Ayrıca belgelendirilmesi koşuluyla ihracatçılara yapılan satışlar da ihracat sayılmaktadır (Akdoğan, s. 308).

İlk olarak, bu ürünlerin ihracatı nedeniyle kurum kazancından indirilen oran bölgedeki üreticiler için daha yüksek tutulabilir. İkinci olarak, GAP'la birlikte toplam üretimi artacak buğday gibi geleneksel ihraç ürünleri de, daha düşük indirim oranı ile bu istisna kapsamına alınabilir.

Sanayi Ürünü İhraç İstisnası Oranının Bölge İçin Yükseltilmesi:

Sanayi ürünlerinin üretim ve ihracatını teşvik amacı ile, sanayi ürünü ihraç eden ve yıllık ihracat tutarı 1.000.000 Amerikan Dolarını aşan imalatçı kurumların bu ihracattan elde ettikleri hasılatın % 20'yi geçmemek üzere Bakanlar Kurulu'nca belirlenen oranı (1991 yılı için % 21) kurum ka-

zancından indirilebilmektedir. Belgelendirilmesi koşuluyla, ihracatçılara yapılan satışlar da ihracat olarak kabul edilmektedir. İmalatçı olmayan ihracatçı kurumlarda ise bu istisna 1/4 oranında uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu miktar ve oranı değiştirmeye ve sektörler itibarıyla farklılaştırma yapmaya yetkili kılınmıştır. 1991 yılı için asgari ihracat tutarı 250.000 Amerikan Doları olarak belirlenmiştir.

Bakanlar Kurulu'na sektörler itibarıyla miktar ve oranı değiştirme yetkisinin verilmesi gibi, bölgeler itibarıyla de değiştirme yapma yetkisi verilebilir. Böylece GAP'ın faaliyete geçmesi ile birlikte bölgede gelişecek olan tarıma dayalı sanayinin ihracata dönük olarak kurulmasını teşvik amacıyla, bölgede ihracat tutarı daha düşük, istisna oranı ise daha yüksek olarak uygulanabilir.

VI — SONUÇ

Bölgesel dengesizlik olayı ve sonuçları, Türkiye gündeminin ilk sırasında yer alan konuların başında gelmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farkının kapatılması ve az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkındırılması için geçmişte çeşitli politikalar uygulanmıştır. Günümüzde gelinen noktaya bakıldığında, bu politikaların pek başarılı olamadığı görülmektedir. Ancak, geçmiş politikalar içinde önemli bir yer tutan ve uzun bir süreden beri devam etmekte olan GAP'ın devreye girmesiyle birlikte, başta Güneydoğu Anadolu olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik ve sosyal yapıdan iklimle kadar olumlu

değişikliklerin olacağı öngörülmektedir. GAP sadece bölge ekonomisi üzerinde değil, ülke ekonomisi üzerinde de etkili olacak bir projedir. Bölge ve ülke için böylesine önemli olan Proje'nin gelecekteki etkilerinin şimdiden incelenmesi ve mevcut politikaların bu doğrultuda yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bölgesel amaçlı teşvik edici vergi politikasının GAP ile bütünleştirilmesi sorununun irdelendiği çalışmada konu bu açıdan ele alınmış ve somut öneriler getirmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- AÇMA, Bülent; «GAP Bölgesinde Sanayileşme Stratejisi», İktisat Dergisi, Sayı 314, Mayıs 1991.
- AKDOĞAN, Abdurrahman; Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, G.Ü.İ.İ.B.F. Yayın No. 54, Ankara 1991.
- AKGÜÇ, Öztin; «Vergilerimizin Yatırım Kararları Üzerindeki Etkileri», Vergilerimizin İşletmelerin Yatırım ve Finansman Kararlarına Etkileri, İ.Ü.İ.F.M.E. Yayın No. 8, İstanbul 1975.
- BARKEMA, Alan; DRABENSTOTT, Mark; «Can U.S. and Great Plains Agriculture Compete in the World Market», Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, February 1988.
- BARKEMA, Alan; HENNEBERRY, David; DRADENSTOTT, Mark; «Agriculture and the GATT: A Time for Change», Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, February 1989.
- BOUDEVILLE, M. Jacques; «Bir Kutuplaşma Analizi İçin Araştırma Şeması», (Çev. Zeynel Dinler), B.İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt III, No. 1, Mart 1974.
- ÇERİ, Zeki; «Güneydoğu Anadolu Projesi ve Türkiye Elektrik Kurumu», Bilim ve Teknik, Cilt 23, Sayı 270, Mayıs 1990.
- DERİCİOĞLU, Taylan; «Güneydoğu Anadolu Projesi ve DPT», Bilim ve Teknik, Cilt 23, Sayı 270, Mayıs 1990.
- DİNLER, Zeynel; Bölgesel İktisat, Kalite Matbaası, Ankara 1978.
- DPT; Yıllık Programlar.
- DUNCAN, Marvin R.; «U.S. Agriculture: Hard Realities and New Opportunities», Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, February 1989.
- ERKAN, Hüsnü; «Mekân Ekonomisi», D.E.Ü.İ.İ.B.F. Resmi Teksir Yayınları, No. 135, İzmir 1984.
- FRIEDMANN, John; Regional Development Policy, The M.I.T. Press, Massachusetts 1966.
- GÜNDÜZ, A. Yılmaz; «Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar, GAP Örneği», Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl 27, Sayı 6, Haziran 1990.
- KUTBAY, Cemil; «Kamu Yatırımlarının Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Diğer İller İtibariyle Dağılımı (1963-1981)», DPT Yayın No. 1830-KÖYB: 28, Ankara 1982.
- MODİ, Jitendra R.; «Bölgesel Farklılıkların Mali Teşviklerle Azaltılması», (Çev. Mehmet Tosuner), D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 1, Sayı 1-2, Ağustos 1983.
- RAY, Anandarup; «Trade and Pricing Policies in World Agriculture», Finance Development, Vol. 23, No. 3, September 1986.
- ŞEKER, Murat; «Güneydoğu Anadolu Projesi», Sosyal ve Ekonomik Sorunlar, V Yayınları, Ankara 1987.
- TÜSİAD; «Teşvik Belgesi Almış Yatırımların Gerçekleşmeleri ve Sorunları», Yayın No. 76.3.36, İstanbul 1976.
- VANHOVE, Norbert; KLAASSEN, Leo; «Regional Policy: A European Approach», Teak-Field Limited, Westmead Farnborough, England 1980.
- WHEATCROFT, G.S.A.; «A Taxation Policy for Growth», Taxation Economics, (Ed. M.H. Cadman), Edinburgh 1969.
- WINGLEE, Peter; «Agricultural Trade Policies of Industrial Countries», Finance Development, March 1989.

Dış Basından

Derleyen: Doç. Dr. NİLSEN ALTINTAŞ

Şekilli Eğriler (*)

KAZANÇ eğrisinin dikliği genellikle ekonomik atkivitenin iyi bir göstergesidir. Eğrinin şu andaki durumundan ise Amerikan ekonomisinin büyük bir gelişme göstereceği anlaşılmaktadır.

1989'dan beri ABD Merkezi Bankacılık Sistemi Amerika'nın kısa vadeli faiz oranlarını, % 10'dan % 4'e itti. Bununla beraber uzun vadeli olanlara gücü yetmedi. 30 senelik Hazine bonolarından elde edilen kazanç % 8 civarında olup güçlükle üç sene önceki değerinin % 1 altına kadar gelebilmiştir. Birçok Amerikalı, ipotek oranlarının yüksek tutulması ve kurumların uzun vadeli borçlarıyla beslenen bonolardan sağlanan yüksek kazancın ekonominin iyileşmesini engellemesinden korkmaktadır. Esasen kısa ve uzun vadeli faiz oranları arasındaki büyük fark bunun tamamen aksini yani beklenenden çok daha kısıtlı bir iyileşmenin gerçekleşeceği sinyalini vermektedir.

Yatırımcılar büyük risklerine karşı uzun vadeli teminatlardan yüksek kazanç sağlamak istedikleri için, teminatlardan sağlanan kazancı gösteren eğri genellikle yukarıya doğrudur.

Ancak bu eğrinin şekli değişebilir. Örneğin kısa vadeli faiz oranları yükseldiği taktirde eğri tersine dönecek, yani Amerika'da 1989'dan beri, Almanya'da şimdi olduğu gibi uzun vadeli faiz oranları kısa vadeli oranların altına düşecektir. Diğer bir uç örnek ise Amerika'nın şu andaki kazanç eğrisidir. Savaştan bu yana ilk defa bu eğri çok dik bir şekilde yükselmektedir.

Bazı ekonomistler kazanç eğrisinin eğiminin para politikasının sıklığının iyi bir

(*) The Economist, 7-13 Mart 1992.

ölçüsü olduğunu kaydetmektedirler. Eğrinin şekli yatırımcıların enflasyonla ilgili beklentilerini göstermektedir. Yatırımcılar ileriye dönük olarak daha yüksek enflasyon beklentisi içindeyseler paralarına karşılık daha yüksek uzun vadeli kazanç sağlamak istemektedirler. Sonuç olarak şayet eğrinin yukarıya doğru dik bir eğimi varsa, para politikasının gevşek tutulduğu, aşağı doğru ise de sıkı olduğu anlaşılmaktadır.

Bir basamak daha ileriye gidilecek olursa eğrinin şeklinin ekonomik aktivitenin temel göstergesi olduğu düşünülebilir. Dik eğimli bir eğri (gevşek para politikası) en azından kısa dönemde verimin artacağını belirtir. Eğrinin eğimi aşağı indikçe sıkı para politikasının büyümeyi engelleme riski artar.

Son zamanlarda yapılan bir çalışmada, kazanç eğrisinin eğiminin, 1 yıl ile onu takibeden 18 ay arasında ekonomik aktivitelerdeki değişimin en iyi göstergesi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu eğri baz alınarak yapılan tahminlerin, gerçek kısa vadeli faiz oranları ve mutabakata varılmış GSMH oranları gibi diğer ana göstergelerden daha tutarlı olduğu belirtilmiştir.

1955 ile 1989 yılları arasında Amerika'da altı kez ekonomik durgunluk (recession) yaşanmıştır. Çalışma, bu durgunluk dönemlerinin tamamının kazanç eğrisi eğiminin sabit kaldığı veya aşağı doğru azalmaya başladığı zamanlarda yaşandığını göstermiştir.

Bu eğrinin yorumundan sadece bir kez bu genellemeye uymayan yanlış bir sinyal alınmıştır ki, o da 1966'da eğrinin eğiminin ters yöne düşmesine karşılık arkasından bir ekonomik durgunluk döneminin yaşanmamış olmasıdır. Ancak, ondan sonraki dönemlerde ne zaman eğrinin eğimi yukarı doğru arttıysa daima o ve ondan sonraki seneler ekonomide büyüme olmuştur.

Şekilde, Amerika'nın GSMH'sındaki büyümenin, kısa ve uzun vadeli faiz oranlarının bir önceki senedeki farkına (yani 1990 sonunda etkili olan faiz oranı dağılımı şeklinde 1991 sonunda gösterilmiştir) karşılık değişimi gösterilmiştir. 1989 yılında eğrinin eğiminin düşmesini müteakiben ekonomide durgunluk başlamıştır. Ancak, bu süre daha öncekilerden daha uzun sürmüştür.

Ekonomik durgunluk sürecini takip eden üç ay içinde ise daha önce olduğu gibi kazanç eğrisi eğimi yukarıya doğru dik bir şekilde yükselmiştir. Şayet bu ilişki aynı şekilde devam edecek olursa Amerika'da bugün için de aynı durumun gerçekleşmesi beklenmelidir.

Almanya'da ise, kazanç eğrisiyle büyüme arasındaki ilişki ekonomik aktivitelerin göstergesi olması açısından Amerika'dakinden çok daha güvenilir bir indikatördür. Almanya'da bir seneden beri kazanç eğrisi düşüş göstermekte olup, geçmişteki eğilim devam edecek olursa bu ülkede 1992'de de ekonomik durgunluğun yaşanacağı beklenmektedir.

Bazı kimseler Amerika'daki kısa ve uzun vadeli faiz oranları arasındaki beklenen geniş dağılımın, bonolardan elde edilen kazançları yüksek tutan iki faktör sebebiyle abartıldığı hususunda görüş birliği içindedir.

Bunlardan ilki, cari mali yılda 400 milyar dolar civarında olan Amerikan bütçe açığını finanse etmek için gerekli bono miktarındaki artıştır. Diğeri ise Amerikan Hazine bonolarına karşı Japon yatırımcıların duyduğu ilginin azalmasıdır. 1991'de Japonlar Hazine bonoları için net 8.6 milyar dolar harcadılar ki, bu rakam 1988'de ödedikleri 37.8 milyar dolara nazaran çok düşük bir rakamdır.

Kazanç eğrisinin eğiminin dik olmasının nedeni, yatırımcıların enflasyonun düşük kalacağına inanmalarından kaynaklanmaktadır. Amerikan tüketici fiyatları 12 ay içinde Ocak ayına kadar % 2.6 oranında yükseldi; ancak, enflasyon hızı % 4 mertebesinde kaldı. Daha kötüsü, Merkezi Bankacılık Sistemi'nin fon oranlarını çok yükseltmesidir; seçim yılında Kongre vergileri düşürerek ekonomiyi yönlendirebilir.

Bu hararetli ateşleme uzun vadeli iyileşme beklentilerinin güçlenmesi anlamına gelmektedir ki, bu müdahale belki de lüzumundan fazladır.

Şüphesiz daha önceki kazanç eğrisiyle GSMH arasındaki ilişki de değişebilir. Bir Amerikan Bankası olan Goldman Sachs'ın ekonomistlerinden David Morrison mali konulardaki düzensizlikler ve 1980'lerden kalma borçlanma alışkanlıklarının bu bağıntıyı bozabileceğini belirtmiştir. Ancak, buna rağmen gene de yukarı doğru dikleşen eğrinin birçok mali konuda uyarıcı olduğunu açıklamıştır.

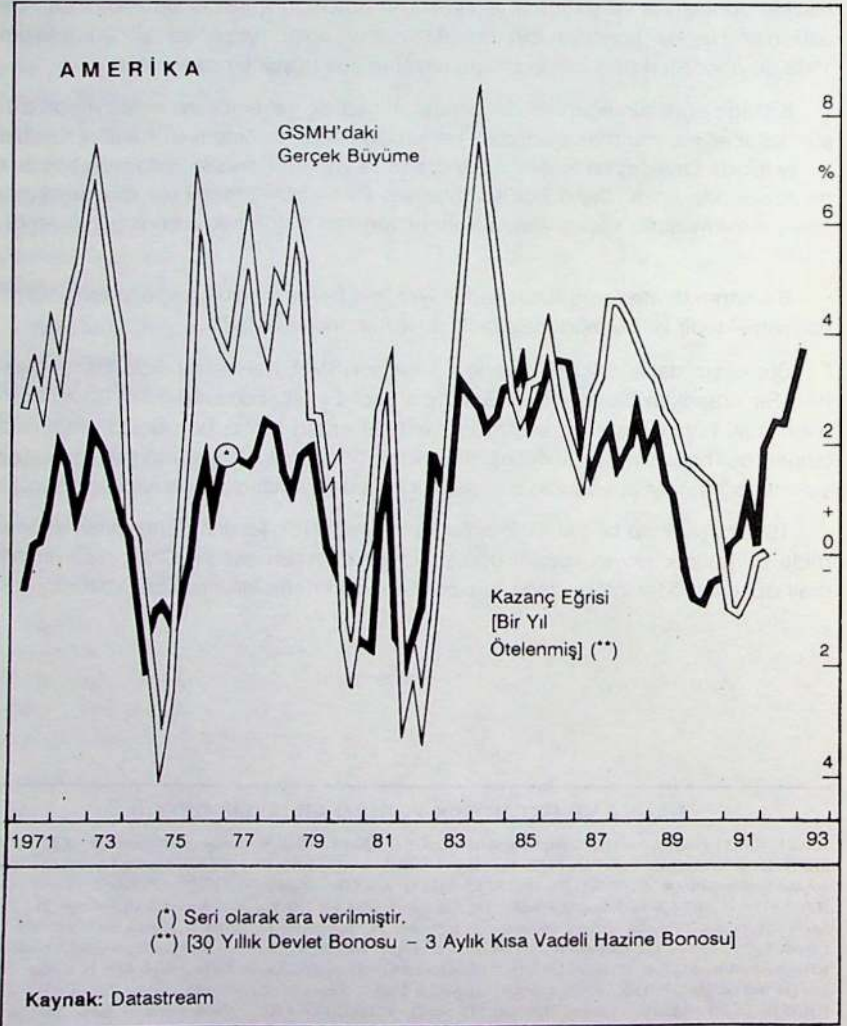
1989 başlarında birçok ekonomist kazanç eğrisinin tersine dönmesinin ekonomide durgunluk sinyali verdiği görüşünü benimsememişlerdir. Onlar ekonominin mali düzensizlikler neticesinde faiz oranlarındaki değişikliklere karşı daha az du-

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suteranzisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : 518 17 32 • YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1992 İÇİN YILLIK ABONE : 96.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 48.000 TL • İLAN FİYATLARI : Arka Kapak 3.000.000 TL, Ön Kapak İçi 1.600.000 TL, Arka Kapak İçi 1.500.000 TL, Tam Sayfa (Ekonomik Yorumlar bölümü öncesi ve içi) 1.200.000 TL, Tam Sayfa 1.000.000 TL, Yarım Sayfa 600.000 TL, Çeyrek Sayfa 300.000 TL, Kapakta Renk Farkı (tek renk için) 600.000 TL • NOT: İlan fiyatlarına % 12 oranında KDV ilave edilecektir. • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul). Akbank Türbe Şubesi 443, İş Bankası Cnaneli Şubesi 256319, Ynpi - Kredi Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI ve CİLT : Çınar Ofset, Telefon: 527 54 92 • BASKI TARİHİ : 25 Mayıs 1992 •

yarlı olması sebebiyle iş çevresi içindeki iliŐkinin zayıfladığı grŐsndeydiler. Şimdi bu görüŐlerinin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Amerika'da ekonomideki durgunluk dönemi öngörülenden daha uzun sürmüŐ olsa da yakında büyük bir gelişme olacağı beklenmektedir.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (ŞUBAT 1992)

Ülkeler	GSMH/GSYİH *	Toptan Fiyatlar	Ücretler Kazançlar *	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi ** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)		
							Para Piyasası (3 Aylık)	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	0.4	-0.5	2.8	7.3	-66.2	-20.4	4.26	6.50	4.20
Avustralya	-1.9	-1.8	3.0	10.3	3.7	-10.2	7.33	11.75	7.33
B. Almanya	1.0	1.5	6.7	5.5	12.9	-22.7	9.50	11.00	8.65
Belçika	3.4	-1.1	4.4	8.6	-2.9	4.7	9.56	13.25	9.54
Fransa	1.7	-3.6	4.5	9.8	-3.7	-5.5	10.06	10.35	10.00
Hollanda	1.9	2.5	3.4	4.5	7.7	9.8	9.54	11.75	9.54
İngiltere	-1.7	4.4	7.3	9.2	-17.1	-9.6	10.38	11.50	10.25
İspanya	2.7	0.5	8.4	15.0	-32.9	-15.8	12.56	13.00	8.00
İsveç	-1.9	-1.6	4.8	4.0	6.9	-2.2	11.88	13.50	11.70
İsviçre	-0.7	0.3	b.d.	2.2	-5.4	9.0	8.25	9.88	7.75
İtalya	1.0	1.3	10.8	10.7	-11.5	-19.7	12.31	13.00	b.d.
Japonya	4.1	-2.2	3.5	2.1	105.8	75.6	5.01	5.88	2.75
Kanada	-0.2	-3.1	4.5	10.6	6.4	-23.4	7.48	8.25	7.25

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 14-20 Mart 1992.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada için İthalat F.O.B.; İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

Görüşler

Doç. Dr. MUSTAFA ÇIKRIKÇI

Globalleşme ve Bir Çözüm: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması

I — GİRİŞ

SON günlerde oldukça sık karşılaştığımız iki kavram var: «Globalleşme» ve «Bölgesel Entegrasyon». Globalleşme ya da «Küreselleşme», kısaca ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu, diğer bir ifadeyle, dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi olarak tanımlanabilir. Globalleşmenin bir ön aşaması var ki, o da; belirli bir bölge içerisinde yer alan komşu ülkelerin kendi aralarında ortak pazar oluşturmalarını, ekonomik sorunlarını ortak çözümler aramalarını ifac'a eden «bölgesel entegrasyon»dur.

Bölgesel entegrasyonların dünyadaki en çarpıcı örneği, dört temel öge; işgücü, mal, hizmet ve sermaye çerçevesinde bütünleşen ve bu öğelerin üye ülkeler arasında serbestçe akımına (dolaşımına) olanak sağlayan bir organizasyon olan Avrupa Topluluğu (AT)'dur.

Dünyada globalleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte, bölgesel entegrasyonlar daha da önem kazanmıştır. Zira ülke-

ler, Dünya ekonomisiyle bütünleşme yolunda bölgesel entegrasyonların ve işbirliklerinin önemli yararları olduğunu keşfetmişlerdir. AT, EFTA, ABD ile Kanada arasında imzalanan «Serbest Ticaret Anlaşması», Balkan ve Baltık işbirliği projeleri hep bu düşünce sonucunda oluşmuşlardır.

Ülkelerin bölgesel entegrasyon eğilimleri o denli artmıştır ki, geçtiğimiz yılın Ekim ayı içerisinde, Türkiye'nin de bir ağıdan katıldığı EFTA ile AT arasında dev bir serbest ticaret bölgesinin oluşumunu ifade eden «Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması» bile imzalanmıştır.

Bölgesel entegrasyonların önemini yeni yeni kavramış veya çeşitli nedenlerle zorunlu olarak bu çerçeveler dışında kalmış birçok ülke, bugün bir ekonomik bölgede yer alabilme çabaları içerisinde. Nitekim, Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte, kendilerini boşlukta bulan Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve şu anda parçalanma süreci geçiren Yugoslavya bir bölgesel entegrasyona katılabileceği kaygısını taşımaktalar.

Bu ülkelerden Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'ya AT üyeliği için başvurular yapıldı, ancak başarısız oldu. Aldıkları tepkilere bakılırsa, katılma şansları da bugün için oldukça zayıf. AT'a üyelik konusunda Türkiye'nin durumu ise bilinen bir gerçek...

II — Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ve Türkiye

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni bağımsız cumhuriyetler ve eski Doğu Bloku ülkelerinin piyasa ekonomisi modelini izleyerek dünyaya açılma çabaları, Türkiye için çok önemli yeni bir fırsatı da beraberinde getirmiştir. Bu fırsat, Karadeniz'e komşu ülkelerin kendi aralarındaki ekonomik işbirliğini ifade eden «Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi» (KEİP), Karadeniz Havzası'nın ekonomik entegrasyonudur.

KEİP, yıllardır Batı'ya yönelmiş, Batı'ya gözlemiş ve bir türlü AT bünyesine alınmamış, kendine şans tanınmamış Türkiye için yeni bir globalleşme şansıdır. Dünya ekonomisindeki bu hızlı değişimleri pencereden izleyen Türkiye, aniden ayağına gelen bu şansını artık çok iyi değerlendirmek zorundadır. Nitekim bu yeni oluşum ve bölgesel işbirliği imkânıyla Türkiye, Batı'nın ifadesiyle «Orta Doğu ve Orta Asya'nın yeni lideri», bağımsız Türk cumhuriyetlerinin deyimi ile «Orta Asya'nın Kutup Yıldızı» haline gelmiştir.

Türkiye şu anda civarındaki 600 milyonluk bir pazar potansiyeliyle çok önemli bir coğrafi konumdadır. Sadece KEİP, 350 milyon kişiyi içine alan dev bir potansiyel piyasanın nimetleriyle dolu harika bir bölgesel entegrasyondur. «Fikir Babası» ve öncüsü Türkiye olan KEİP'in temeli 1991'de Moskova'da atılmış, Şubat 1992'de de üye ülkelerce İstanbul'da pa-

rafe edilmiştir. Çok önemli bu ekonomik entegrasyonun doğal lideri Türkiye'dir. Çünkü, projeye iştirak eden ve globalleşme arzusu duyan ülkelerin temel yol olarak gördüğü serbest piyasa ekonomisini bilen ve başarıyla uygulayan tek ülke Türkiye'dir. Bugün AT düzeyinde olmasa bile Türkiye açısından çok şeyler ifade eden bu projeye üye ülkeler; Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Moldavya ve Azerbaycan başta ulaştırma, haberleşme, çevre ve enerji olmak üzere çeşitli konularda somut projeler üretecekler; hükümetler iş dünyasının ekonomik faaliyetlerini kolaylaştıracaklar; böylece ülkeler arasındaki mal ve sermaye hareketleri gittikçe artarak serbest hale gelecekler.

KEİP sadece Türkiye ve üye ülkeler açısından değil, Batı'ya ve Güney'e sürekli göç veren Karadeniz Bölgesi için de çok şeyler ifade etmektedir. KEİP, Türkiye'deki bölgesel gelişmişlik farklılıkları ve bu olgunun getirdiği göç karşısında Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin «can simidi»dir. Son 5 yıl içerisinde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin 8 ilinden 400 bin kişi Batı ve Güney bölgelerine göç etmiştir. Ve bu göç sadece Karadeniz'in değil Türkiye'nin de bölgesel dengelerini bozmuştur. KEİP'i kurtarıcı olarak gören Karadeniz'de artık heyecan, ümit, inanç ve beklenti vardır.

III — Sorunlar ve KEİP'in Başarısındaki Alt Koşullar

KEİP, Türkiye ve diğer üye ülkeler için çok şeyler ifade etmektedir. Bununla birlikte, üye ülkelerde var olan ekonomik ve siyasal belirsizlikler bir süre bu projenin tam anlamıyla işlerlik kazanmasını engelleyebilir. Çünkü her geçen gün üye ülkelerde ve bağımsız cumhuriyetlerde yeni bir aksaklık, yeni bir eksiklik ortaya çık-

maktadır. Ekonomik ve siyasal belirsizlikler ise hem Türkiye ve hem de bu ülkelerde iş yapacak müteşebbisler için risk demektir. Özellikle siyasal belirsizlikler karşısında müteşebbisler doğal olarak hassas ve ürkek hareket etmektedirler.

Doğu Bloku ve eski Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ve siyasal gelişmeler o kadar hızlı ve başdöndürücü olmuştur ki; yıllardır kolektivist düşünce altında ekonomik kurumları kilitlemiş, davranışları kemikleşmiş bu ülkeler ve onların toplumlarının siyasal değişimlere paralel ve eşanlı olarak ekonomik ve düşünsel yapı değişikliklerini gerçekleştirebilmeleri mümkün olamamıştır. Doğduğu günden beri ortak üretim ve bölüşüm usulünden başka bir şey görmemiş, hatta tahayyül dahi edememiş toplumlar ve onların bireyleri, birden bire kendilerini Adam Smith'in piyasa ekonomisi ile kapitalizmin içinde bulmuşlar ve doğal olarak da şaşırıp kalmışlardır. Oysa dünyada en zor değiştirilebilen şeyler, kişilerin ve toplumların düşünceleri, davranış biçimleri ile alışkanlıklarıdır. Bu durum KEİP'in birinci ve en önemli «açmazı»dır.

Projeye ortak olan bazı ülkelerdeki politik hareketlerin henüz durulmamış olması, ikinci önemli sorundur. KEİP'e üye ülkelerde, siyasi olaylar halen yer yer devam etmektedir. Her ne kadar ülke yetkilileri «Politik risk sözkonusu değildir.» diyorlarsa da, müteşebbis çevresi haklı olarak tedirginlik duymaktadır. Karadenizli işadamları Gürcistan'da «Acaba rehin kalır mıyız?» ya da «Paralarımızı alabilir miyiz?» endişesi içerisindeyler. Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan ya da Romanya'da durum farklı değildir.

KEİP'in şu andaki bir diğer sorunu ticari ve finansal mevzuattaki boşluklardır. KEİP'e üye ülkelerde pazar ekonomisini

düzenleyici hiçbir yasa ve kural mevcut değildir. Hukuki alt yapının kurulmamış olması, bu ülkelerde yatırım yapma düşüncesindeki işadamlarının en büyük risklerinden biridir.

Dördüncü ve belki de en önemli sorun, para ve sermaye transferini sağlayacak finansal sistem ve onun kurumlarının yetersizliğidir. Finansal kaynak açısından çok büyük sıkıntılar içerisindeki bu ülkelerde yapılacak yatırımların geri dönüşünün nasıl sağlanacağı, ihracat bedellerinin nasıl transfer edileceği belli değildir. Bugüne kadarki ilişkilerde takas ve kliring sistemleri kullanılmış ve finansman sorunu böylece çözülmüştür. Ancak, KEİP çerçevesinde yatırım ve ticaret hacminin büyük boyutlara ulaşması halinde takas veya kliring sistemlerinin yetersiz kalacakları bellidir. Bu nedenle, üye ülkelerde kurulması için prensip anlaşmasına varılan «Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası»nın bir an önce somutlaştırılması ve faaliyete geçirilmesi, işbirliğinin geleceği için hayati önem arz etmektedir.

IV — SONUÇ

Sonuç olarak KEİP, Karadeniz Havzası'nı ekonomik ve siyasal yönden barış ve istikrar alanına dönüştürmeyi hedefleyen bir bölgesel entegrasyon olarak görülmektedir. Çok yönlü, karşılıklı ve dev boyutlu bu entegrasyon diğer ülkeler kadar Türkiye için de önemlidir. Bu projeye üye ülkeler sadece ekonomik yararlar değil; sosyal, kültürel ve siyasal yakınlaşmalar da sağlayacaklardır. Bu işbirliği sayesinde üye ülkeler ve Türkiye dünya ekonomisine daha kolay ve hızlı bir biçimde entegre olabileceklerdir. Ancak, projenin başarısı için öncelikle finansman sorununun ortadan kaldırılması ve üye ülkelerde varolan eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir.

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

EKONOMİK faaliyetlerin geliştirilmesi konularında Hükümet'in önemli ve acil kararlarının beklenildiği bir dönemde, ekonominin tamamen dışında meydana gelen olaylar, bütün ülkede büyük üzüntülere neden oldu. Ülkemizin Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde çığ düşmeleri, Zonguldak'ta grizu patlaması ve yangın, Erzincan ve çevresinde deprem felâketinin üst üste gelerek çok sayıda ölümlere, yaralanmalara ve büyük maddi zararlara yol açması sonucu ulusça mateme boğulduk. Dileğimiz, bu tür felâketlerin artık son bulmasıdır.

Koalisyon Hükümeti'nin 100 günü aşan faaliyet dönemi, ekonomik beklentilerin gerçekleşmeyeceği görüşlerine ağırlık kazandırdı. Söz konusu beklentiler; teşvikler, fonların hafifletilmesi ve yeni düzenlemeler olarak özetlenebilir. Bu alanda yapılan çalışmalar hakkında bilgi veren Devlet Bakanı Prof. Tansu Çiller'e göre, ekonomiyi ilgilendiren birçok kanun tasarısı hazırlık veya TBMM'de müzakere aşamasındadır.

Hükümet'in sıkıntısı, hiç şüphesiz mali kaynakların yetersizliği ve bunun getirdiği sorunlardır. Sadece 1992 Şubat ayında 9 trilyon TL'ye yakın iç borç ödemesi yapılması gereği, bu sıkıntıları artırmaktadır.

Öte yandan enflasyonun yavaşlatılması beklentisinin de boşuna olduğu söylenmektedir. Nitekim bu konuda Merkez Bankası Başkanı da karamsarlığını ifade etmiştir. DİE rakamlarına göre, fiyatların artış hızı 1992 Şubat ayında perakende fiyatlarda % 5, toptan eşya fiyatlarında ise % 5.2 olmuştur. Bu durumda 12 aylık fiyat artışı, perakende fiyatlarda % 72, toptan eşya fiyatlarında ise % 55.5 olarak tespit edilmiştir.

Geride bıraktığımız 1992 Şubat ayı ve Mart ayının ilk haftasında, Hükümet'in al-

miş olduğu bazı kararlar, uygulamalar ve başlıca ekonomik olaylar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Dış Ticaret ile İlgili Olaylar

1992 Şubat ayında dış ticaretimizin ihracat ve ithalat ile ilgili uygulamalarına yenilikler getirilmiştir. Bu arada 14 Şubat 1992 tarihli Resmi Gazete'de 1992 İhracat Rejimi'nin esasları yayınlanmıştır. İhracat Rejimi ile getirilen başlıca yenilikler şunlardır:

- Hazine'nin görev ve yetki alanları genişletilmiş ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır.
- Türk Eximbank tarafından sağlanacak ihracat destek ve finansman kredileri için, Eximbank güçlendirilecektir. Ayrıca, bu kredilerden yararlanma koşulları belirlenmiştir.
- İhracata yönelik iç satışlar, fiili ihracat sayılacaktır. İhraç edilecek ürünlerin bünyesine giren hammadde ve yarı mamulleri üreten imalatçıların, imalatçı-ihracatçılara yapacakları satış ve teslimler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından belirlenecektir. Bu imalatçılar, fiili ihracata uygulanacak hak ve muafiyetlerden yararlanacaklardır.

Öte yandan, ihracatın düzenlenmesi ve desteklenmesine ilişkin Yönetmelik ve 9 Tebliğ aynı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yönetmelikle, ihracı kayda bağlı malların sayısı azaltılmış, İhracatçı Birlikleri'nin aidatının ödenmesi yetkisi gümrüklere verilmiştir.

Tebliğlerde; yurt dışına hediye, numune ve tanıtım mallarının gönderilmesinde DFİF kesintisinin yapılmaması ve bedelsiz ihracat için alınan iznin bir yıl geçerli olma hükmünün kaldırılması kabul edilmiştir. Ayrıca, döviz sıkıntısı olan ülkelerle ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla bazı ihracat işlemleri kolaylaştırılmıştır. Dış tanıtım gezi masrafları ile uluslararası fuarlara katılma masraflarının bir bölümünün Hazine tarafından karşılanması kabul edilmiştir.

İhracat ile ilgili yeni kararların genelde iş âleminde olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır.

İthalat ile ilgili yeni kararlar ise başlıca şu hususları kapsamaktadır:

- 12 Şubat 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı'na göre, gümrüklere gelmiş yatırım mallarının ithalinde 5 yıllık yaş sınırı gözetilmeyecektir.
- 15 Şubat 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile 70'ten fazla malın gümrük vergileri ve fonları değiştirilmiş, bu malların çoğunun

üzerindeki koruma artırılmıştır. Bu mallar arasında; canlı hayvan, et, çimento, pamuk ipliği, pamuklu mensucat, rulmanlar, traktör ve kamyonların vites kutuları, diferansiyeller ve otobüs sayılabilir.

Vergi Affı Kabul Edildi

Vergi cezalarının affına ilişkin kanun tasarısı, 20 Şubat 1992 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek kanunlaşmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile 1 Ocak 1992 tarihinden önceki beyanname dönemlerine giren mükellefler vergi affından yararlanabileceklerdir. Vergi affı kanununa göre, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu kapsamına giren vergi, resim ve harçların tamamının ödenmesi şartı ile, gecikme zammı, faiz ve cezaların % 70'inden vazgeçilecektir.

Bu vergi affı uygulaması ile, aslı tahsil edilememiş vergi, resim ve harçların tahsil edilmesi ve 10 trilyon TL civarında gelir sağlanması beklenmektedir.

Vergi affı yasası iş âlemi tarafından genelde olumlu karşılanmış ve sonucun ülke ekonomisine yararlı olacağı ifade edilmiştir. Ücretli kesim ile vergilerini zamanında ödeyen mükellefler ise, bu uygulamaya karşı çıkmışlar ve vergi affının, vergisini zamanında ödemeyen mükellefleri ödüllendirdiğini ileri sürmüşlerdir.

Heller Factoring A.Ş. Kuruldu

Dünyanın en önemli factoring kuruluşu olan Heller International Corporation, Yapı-Kredi Bankası ve Interbank ortaklaşa olarak Heller Factoring A.Ş.'yi kurmuşlardır. Bu yeni kuruluşun ortakları arasında American International Finance Corporation ile Finanscorp Finansman Yatırım A.Ş. de bulunmaktadır.

Heller Factoring A.Ş.'nin sermayesi 13,5 milyar TL'dir. Şirket, ithalat ve ihracata ilişkin işlemlerde bulunacak, ayrıca iç pazara da hizmet verecektir.

Hollanda'nın NMB Bankası Türkiye'de Temsilcilik Açtı

Merkezi Hollanda'da bulunan Internationale Nederlanden Grubu'na bağlı NMB Bankası, Türkiye'de temsilcilik açmıştır. Bu bankanın 34 ülkede 57 bürosu bulunmaktadır. Banka, finans alanında, Avrupa'nın 12'nci, Hollanda'nın ise 3'üncü önemli kuruluşudur.

-
- ◆ Eğer hayırlı bir iş görmek istersen, bugünün işini yarına koyma; çünkü, yarına kadar ne olacağı belli değildir.

Yeni Yayınlar

M. TARIK YAŞA

KREDİ TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

AKGÜÇ, Dr. Öztin; Genişletilmiş Beşinci Baskı, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul 1992, viii + 318 sayfa, 45.000 TL (*).

Sayın Dr. Öztin Akgüç'ün «Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi» adlı kitabı, ilk yayınlandığında alanında bir boşluğu doldurmuştu. Dördüncü baskısı tükenip beşinci baskısı yapıldığına göre, kitabın, ilgili çevrelerce sürekli başvuru ve aranan bir kaynak yapıt olma niteliğini sürdürdüğü anlaşılıyor. Yazar –daha önce yayınlanmış yapıtlarının yeni baskılarında olduğu gibi– bu kez de tıpkıbasım yoluna sapmamış, kolay değil zoru seçmiş, tümüyle gözden geçirip genişleterek kitabına güncellik kazandırmıştır. Doğrusunu isterseniz, ağırbaşlı bir bilim adamına yakışan da budur.

Kitabın «Önsöz»ünde yazarın ifade ettiği gibi; «Günümüzde, banka kredilerinin bir bölümünün donuk ha-

le gelmesi ve bir bölümünün de tahsilinde karşılaşılan güçlükler, Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi'nin bankacılık açısından önemini somut olarak ortaya koyduğu gibi, konuya güncellik de kazandırmıştır.»

«Kitapta teorik tartışmalardan çok uygulamada karşılaşılan sorunlara ağırlık verilmiş ve bu yolla kitabın pratik açısından yararlı olmasına çalışılmıştır. Kuşkusuz, kitapta ileri sürülen tüm görüşlerin, önerilen çözüm yollarının herkes tarafından kabulü beklenmemektedir. Kitap, bazı konularda tartışmaları başlatabilir, bankaların daha sağlıklı kredi kararları almalarına olanak sağlayabilir. Yapıtın «bir amacı da kredi analizleri konusunda henüz uzmanlaşmamış kişilere bir el kitabı sağlamaktır.» Yazarın açık yüreklilikle belirttiği gibi; «Bu tür bir el kitabının,

(*) Kitabı almak isteyen şu adrese başvurmalıdır: «Avcıol Basım-Yayın, Divanyolu Bes-tekâr Osman Sokak No. 8/2; Cağaloğlu-Istanbul. Telefon: 526 04 24»

kredi analizi konusunda deneyimli uzmanlara katkısının, iyimser bir ifadeyle çok sınırlı kalacağı açıktır.»

Kitap, büyüklükleri birbirinden farklı onbir bölümden oluşmaktadır. Bunları, kredi analizinde başarılı olmanın asgari şartını oluşturan önkoşulların belirtildiği «Sonuç» ile Türkçe ve İngilizce olarak verilen «Yararlanılan Kaynaklar» izlemektedir.

«Birinci bölümde, kredi analizinin amaçları, kredi analizinde dikkate alınacak etmenler, kredi analizinde yararlanılacak kaynaklar genel olarak açıklandıktan sonra; ikinci bölümde mali tabloların analize uygun hale getirilmesi konusu üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde, önemi gittikçe artan ve hazırlanması karmaşık hale gelen kâr dağıtım tablosuna yer verilmiştir. Kitabın en geniş bölümü olan dördüncü bölüm, kredi analizinde kullanılan tekniklere ayrılmış olup; bu bölüm, oranlar analizi, fon akımı analizi, nakit akımı analizini içermektedir. Beşinci bölümde proforma mali tablolar düzenlenmesine yer verilmiştir. Altıncı ve yedinci bölümlerde kısa ve orta vadeli kredi taleplerinin incelenmesi genel olarak açıklanmakta; sekizinci bölümde, 'Değerlendirilmesi Özellik Gösteren Krediler' başlığı altında tarım kredileri, uluslararası ticaretin finansmanına yönelik krediler, tüketici kredileri, ipotek karşılığı konut kredileri ve müteahhit firmalara verilen kredilerde riski azaltabilecek önlemler üzerinde durulmaktadır. Dokuzuncu bölümde kredi analiz raporlarının hazırlanması, değerlendirilmesi ve izlenmesine ilişkin açıklamalar yapılmaktadır. Onun-

cü bölümde ise kredi isteklerinin bankalarca reddi nedenlerine genel olarak değinilmektedir. Kitap, onbirinci bölümde, incelenen konulara ilişkin örneklerin açıklanması ile sona ermektedir.

Kitabın beşinci baskısı nedeniyle yazarı kutluyoruz. Öncekiler gibi, bu yeni baskının da ilgili çevrelerde yankı uyandıracığını, okurlarının beğenisini kazanacağını ve kısa sürede tükeneceğini tahmin ediyoruz. Son söz olarak, kitabı okumalarını tüm okurlarımıza salık veririz. Bir noktayı daha belirtelim: Kitap, işletmelerin finans bölümü yöneticileri ile bankacıların yanı sıra, üniversitelerin ilgili bölümlerinde yüksek lisans öğretimi görmekte olanlar için de yararlı bir yapıttır.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

•
Ciltlenmiş
eski sayıları:

•
1988 Yılı Cildi: 40.000 TL
1989 Yılı Cildi: 50.000 TL
1990 Yılı Cildi: 70.000 TL
1991 Yılı Cildi: 90.000 TL
(Öğrencilere % 50 indirim)

İSTEME ADRESİ:

•
Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

"Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın !"

Bulutları üzerinden yeryüzüne
süzülürcesine özgür ve sessiz...
Yükseklerle çok yükseklere
tımanircasına atak ve güçlü...
Geniş ufuklara egemen olmak...
aydınlık ferah bir dünyada sınırsızlığı
yaşamak... Varolduğunu hissetmek...
Renault 21... Olağanüstü bir duygu bu.

21. yüzyılı başlatan teknolojik
gelişmeyi Renault 21'ler sergiliyor.
Dış görünüşle mükemmel...
her an şahlanmaya hazır soyku bir
yaş atı gibi.
Renault 21'ler Türkiye'ye üç ayrı tipte
sunuluyor.
**Renault 21... Renault 21 Manager...
Renault 21 Concorde...**
Ve üçü de 1991 model.

Renault 21 ve Renault 21 Manager'ın
motor hacmi 1700 cc... Renault 21
Concorde'un motoru ise 2000 cc...
üstelik enjeksiyonlu. Hızları 200 km/y
aşıyor, güçleri 135 Hp'a ulaşır.
Renault 21'ler geniş iç mekanlarıyla
sürücülere ve yolculara **olağanüstü
bir konfor**... enşilmez güçleriyle
olağanüstü bir dinamizm sunuyorlar.
Bütün Renault'lar gibi Renault 21'ler de
Türkiye'nin en büyük satış sonrası
teşkilatının servis ve yedek parça
güvencesine sahip.
**Uluslararası standartlarda üstün
kaliteli** geniş ve aydınlık iç
mekan... 7 fonksiyonlu bilgisayarı,
enjeksiyonlu motoru... hem hidrolik,
hem yükseklik ayarlı direksiyonu...
uzaktan kumandalı merkezi kilit sistemi

ve sürüş güvenliğiyle Renault 21, bütün
kavramları değiştirecek, yeniden
yağatacak.

Ozgür olmak... Hızın... gücün...
konforun tadına varmak...
Özlemleri tutkulan aşmak...
Varolduğunu hissetmek...
**Renault 21.
Olağanüstü bir otomobil bu...
Tanıyın !
Olağanüstü bir duygu bu...
Yaşayın !**

RENAULT
"Yaşanacak Otomobiller"

YOKUM

Renault 21   Renault 21 Manager   Renault 21 Concorde

'91 Model

TÜRKİYE'DE SANAYİ, ZİRAAT VE ENERJİ SEKTÖRLERİNDE DAİMA BU MARKAYA RASTLARSINIZ.

TEMEL CIVATA Türkiye'nin en büyük civata fabrikasıdır. Bu büyüklüğün sağladığı avantaj ile Otomotiv Sanayii, Genel İmalat Sanayii, Ziraat makineleri ve yüksek voltaj Enerji Nakil Hatlarının planlarında daima TEMEL marka civatalara rastlarsınız. Bu husus, TEMEL CIVATA'nın TSEK belgesine haiz olmasının ötesinde müşteriyi tatmin eder, servisi ve zamanında teslim anlayışının neticesidir.

TEMEL CIVATA bu özellikleri ile Türkiye'nin yegâne civata/somun ihraç eden kuruluşu olmak özelliğini de taşımaktadır. Yerli müşterilere sunduğumuz kalite, zamanında teslim ve hizmet anlayışı Avrupalı müşterilerimizi de tatmin ettiğinden TEMEL CIVATA yurt dışından devamlı surette artan taleplerle karşılaşmaktadır.

TEMEL CIVATA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MERKEZ: Üsküdar Cad. STFA Kozyatağı Konutları B-3 Blok Giriş Katı 81090 Erenköy-İSTANBUL

Tel: (1) 362 94 18 - 362 94 10 - 380 25 84 Telex: 29603 İpar - 29466 civa tr

FABRİKA: Ceyhan Yolu Üzeri Km. 30 ADANA Tel: (71) 19 27 73 - 12 00 23 / (7325) 1083-1084 Fax: (7325) 1085

ANKARA BÜRO: Karanfil Sok. No. 5 Birlik İş Merkezi Kat. 5 Daire 63 Kızılay-ANKARA

Tel: (4) 117 10 80 - 117 00 75 Fax: (4) 117 00 75